

**ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ**

Διπλωματική εργασία.

Θέμα:

«Η Επισκοπή Αιγίνης από τον 12ο ως τον 19ο αιώνα.

**Η ιστορική διαδρομή της στα χρόνια της Φραγκικής, Βενετικής,
Καταλανικής και Τουρκικής κυριαρχίας στο νησί».**

Μεταπτυχιακός φοιτητής:

Μπήτρος Γεώργιος

A.M.: 167232

Επιβλέπων καθηγητής:

Τζουμέρκας Παναγιώτης

Αθήνα, Μάιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας (συγγραφέας/δημιουργός) που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Η Επισκοπή Αιγίνης από τον 12ο ως τον 19ο αιώνα. Η ιστορική διαδρομή της στα χρόνια της Φραγκικής, Βενετικής, Καταλανικής και Τουρκικής κυριαρχίας στο νησί».

Μπήτρος Γεώργιος

Επιτροπή επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας:

Επιβλέπων καθηγητής:

Τζουμέρκας Παναγιώτης

Αναπληρωτής Καθηγητής,

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

και Χριστιανικού Πολιτισμού

Συνεπιβλέπων καθηγητής

Λόης Γεώργιος – Νεκτάριος

Επίκουρος Καθηγητής

στο Πανεπιστήμιο Singidunum

του Βελιγραδίου

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες οφείλω να εκφράσω ευχαριστίες στον καθηγητή κ. Παναγιώτη Τζουμέρκα για την ουσιαστική καθοδήγησή του, τις οδηγίες και τις παρατηρήσεις του στο πρωτόλειο κείμενο της εργασίας μου. Στον πρωτοσύγκελλο της Ιεράς Μητρόπολης Ύδρας Σπετσών Αιγίνης Ερμιονίδος και Τροιζηνίας αρχιμανδρίτη Νεκτάριο Δαρδανό, στον αρχιμανδρίτη Φιλόθεο Πετράτο για την παροχή πληροφοριών και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας από τη βιβλιοθήκη τους

Στο προσωπικό της Δημόσιας Καποδιστριακής Βιβλιοθήκης Αίγινας και ειδικότερα στην προϊσταμένη κ. Ρεβέκκα Χαρπίδου για την πολύτιμη συνεργασία και ανταπόκριση της.

Στους κ. Ρόδη Λεμονιά, Μελίδη Μαρία, Θωμά Παππά και στην Νεκταρία Μπήτρου για τη συνεργασία τους.

Η εργασία αυτή αφιερώνεται σε όλους τους ανώνυμους κατοίκους της μεσαιωνικής καστροπολιτείας της Παλαιάς Χώρας, που διώχθηκαν, σφαγιάστηκαν και μαρτύρησαν κατά τη διάρκεια των καταστροφών, των σφαγών και των λεηλασιών του νησιού της Αίγινας.

Περίληψη

Η ίδρυση της Επισκοπής Αιγίνης τον 1^ο αιώνα μ. Χ. και η πορεία της μέσα στους αιώνες μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, είναι το αντικείμενο της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής εργασίας μας.

Η Επισκοπή Αιγίνης είναι από τις αρχαιότερες στην Εκκλησία της Ελλάδος και η ίδρυση της οφείλεται στο ενδιαφέρον που επέδειξε ο ίδιος ο Απόστολος Παύλος όταν κατά τη διάρκεια της Β' περιόδου του στην Ελλάδα επισκέφθηκε την Κόρινθο και συνάντησε τον αρχισυνάγωγο Κρίστο, τον οποίο απέστειλε στην Αίγινα για να διαδώσει το Ευαγγέλιο του Χριστού.

Η προσπάθεια του Κρίστου απέδωσε με αποτέλεσμα η νέα θρησκεία γρήγορα να εξαπλωθεί και η Εκκλησία της Αίγινας να παρουσιάσει σημεία ακμής στους επόμενους αιώνες με την ανάδειξη αρκετών Αγίων και την οικοδόμηση μεγάλων εκκλησιών.

Το ενδιαφέρον της εργασίας μας εστιάζεται κυρίως στους χρόνους που η Αίγινα βρέθηκε κάτω από Φραγκική – Καταλανική – Βενετική και Τουρκική κυριαρχία. Μια χρονική περίοδος από το 1204 έως το 1821.

Στους αιώνες αυτούς οι Αιγινίτες καταφεύγουν για ασφάλεια στο εσωτερικό του νησιού, όπου ιδρύουν την μεσαιωνική πόλη που ονομάζουν «Αίγενα». Εκεί οχυρώνονται και οργανώνουν τη ζωή τους, Η Επισκοπή Αιγίνης βιώνει τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες, που προέρχονται από τους κατακτητές καθώς και πολλές καταστροφές από τους Σαρακηνούς πειρατές. Τα γεγονότα αυτά έχουν αντίκτυπο στη ζωή της Εκκλησίας η οποία για μεγάλες χρονικές περιόδους μένει χωρίς επίσκοπο διότι οι κατακτητές δεν επιτρέπουν την εγκατάσταση Ορθόδοξου Επισκόπου στο νησί, ενώ καθολικοί ιερείς και ιεραπόστολοι δρουν ανενόχλητοι.

Οι Αιγινίτες αναγκάζονται να προσφύγουν ακόμα και στον πάπα Ρώμης ζητώντας προστασία και ασφάλεια. Μοναδική φωτεινή εξαίρεση σε αυτά τα χρόνια ο ερχομός του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου Σιγούρου που με τη σεμνή του παρουσία και την πνευματική του εργασία κατορθώνει να στηρίξει τους ταλαιπωρημένους Αιγινίτες.

Η επισκοπή Αιγίνης συνεχίζει απρόσκοπτα την πορεία της τον 18^ο αιώνα με την παρουσία δυναμικών Αρχιεπισκόπων καθώς οι Τούρκοι από το 1715 μέχρι το 1821 είναι πιο ανεκτικοί και επιτρέπουν την εγκατάσταση Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου στην Αίγινα.

Η Μητρόπολη Αιγίνης καταργείται οριστικά και ενσωματώνεται στην Μητρόπολη Αθηνών το 1852 με το νέο νόμο του Κράτους που ορίζει τον αριθμό των Επισκοπών.

Λέξεις κλειδιά:

Απόστολος Κρίσπος, Αίγινα, Ιούλιος και Ιουλιανός, Πειρατές, Μπαρμπαρόσσα, Διονύσιος Σιγούρος, Επισκοπή Αιγίνης, Παλαιά Χώρα, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Άγιος Γεώργιος Καθολικός, «Μεγάλη Εκκλησία».

The Diocese of Aegina from the 12th to the 19th century. Its historical path during the years of Frankish, Venetian, Catalan and Turkish rule on the island

Abstract

The present paper examines the founding of the Bishopric of Aegina in the 1st century AD and its course throughout the centuries until the beginning of the 19th century.

The Bishopric of Aegina is one of the oldest ones in the Church of Greece and its founding is attributed to the interest demonstrated by Paul the Apostle himself when, during his second tour in Greece, he visited Corinth and met Crispus, the ruler of the synagogue, whom he sent to Aegina to preach the Gospel of Christ.

Crispus' attempt bore fruit. As a result, the new religion spread quickly and the Church of Aegina flourished during the following centuries, a period marked by the canonization of several Saints and the construction of large churches.

The interest of our paper is mainly focused on the periods during which Aegina was under Frankish - Catalan - Venetian and Ottoman rule, a time period spanning from 1204 to 1821.

During these centuries, the Aeginetans move inland for safety, where they found the medieval city which they call "Aigena". They fortify themselves and organize their lives there. The Bishopric of Aegina faces the difficulties and the adversities caused by the conquerors as well as extensive destruction caused by the Saracen corsairs. These events have an impact on the life of the Church, which has been deprived of a bishop for long time periods since the conquerors do not allow the establishment/appointment of an Orthodox Bishop on the island, while catholic priests and missionaries act unhindered.

The Aeginetans are even forced to turn to the Pope of Rome in order to ask for protection and safety. The only notable exception throughout all these difficult times is the arrival of the Archbishop Dionysios Sigouros, who manages to support the long-suffering Aeginetans through his humble presence and his spiritual work.

The Bishopric of Aegina continues its course uninterrupted during the 18th century along with the presence of dynamic Archbishops since the Ottomans, from 1715 to 1821, demonstrate greater tolerance and allow the appointment of an Orthodox Archbishop on the island of Aegina.

The Metropolis of Aegina is permanently abolished in 1852 with the enforcement of the new State law which regulates the number of the Bishoprics and is therefore integrated into the Metropolis of Athens.

Key words

Apostle Crispus, Aegina, Julius and Julian, Corsairs, Barbarossa, Dionysios Sigouros, Bishopric of Aegina, Paleachora, Ecumenical Patriarchate, Saint George Catholic, “Great Church”.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
Η Επισκοπή Αιγίνης από την ίδρυση της μέχρι τον 12ο αιώνα.....	5
1. 1 Η θρησκευτική ζωή στην Αίγινα κατά τους προχριστιανικούς χρόνους	
1. 2. Η Εβραϊκή κοινότητα της Αίγινας και η αρχαία Συναγωγή.....	7
1. 3. Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Αίγινα – Ο αρχισυνάγωγος Κρίσπος.....	10
1.4. Η ίδρυση της Επισκοπής Αιγίνης.....	14
1. 5. Χριστιανικά μνημεία των πρώτων αιώνων	19
1. 6. Αιγινίτες Άγιοι των πρώτων αιώνων.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	45
Η πορεία της Επισκοπής Αιγίνης από τον 12ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 19 ^{ου} αιώνα.....	45
2. 1. Η κατοίκηση του λόφου της Παλαιάς Χώρας.....	46
2. 2 Οι συνέπειες από την άλωση του 1204 και οι διαδοχικές κατακτήσεις του νησιού	49
2.3 Οι συνέπειες στη θρησκευτική ζωή.....	52
2.4 Η μεγάλη καταστροφή της Παλαιάς Χώρας από τον Μπαρμπαρόσσα και η πρώτη περίοδος Τουρκοκρατίας.....	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	65
Οι επίσκοποι Αιγίνης	
3.1 Οι επίσκοποι Αιγίνης από τον 1ο αιώνα ως τον 12ο αιώνα	
3.2. Ο Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης Διονύσιος Σιγούρος.....	65
3.2.1. Καταγωγή, μόρφωση και μοναχική κλήση	68

3.2. 2	Η εκλογή του Διονυσίου Σιγούρου ως Αρχιεπισκόπου Αιγίνης. Η εγκατάσταση του στην Αίγινα.....	71
3.2. 3	Η παραίτηση του και η επιστροφή στη Ζάκυνθο	73
3. 3	Οι επίσκοποι Αιγίνης από το 1579 ως το 1798	78
3. 4	Η έδρα της Επισκοπής Αιγίνης - Μητροπολιτικοί Ναοί.....	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4		78
Η Επισκοπή Αιγίνης τον 19ο αιώνα		98
4. 1	Η Αίγινα στις αρχές του 19 ^{ου} αιώνα	98
4. 2	Η διαίρεση των Επισκοπών του Βασιλείου της Ελλάδας και η Επισκοπή Αιγίνης	100
4. 3	Οι μητροπολίτες Αιγίνης τον 19 ^ο αιώνα.....	101
4. 4	Η έναρξη της Επανάστασης στην Αίγινα και ο ρόλος της Ιεράς Μονής Χρυσολέοντισσας.....	109
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ		112
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		116

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η προνομιακή θέση της Αίγινας στο κέντρο του Σαρωνικού κόλπου και η εγγύτητα της με δύο μεγάλες πόλεις της αρχαιότητας, την Αθήνα και την Κόρινθο, την κατέστησαν από νωρίς ενδιαμέσο σταθμό για πολλά πλοία που ταξίδευαν προς αυτές. Η «καραβοξάκουστη», κατά τον Πίνδαρο, Αίγινα απέκτησε ναυτική και οικονομική δύναμη, ενώ πολλοί σημαντικοί άνθρωποι στάθμευαν «δι' ολίγον» στο νησί πριν τον τελικό τους προορισμό που ήταν η Αθήνα ή η Κόρινθος.¹

Το 51 μ. Χ. αποβιβάζεται στην Αίγινα, ερχόμενος από την Κόρινθο ο μαθητής του Αποστόλου Παύλου, Κρίσπος. Ο πρώην αρχισυνάγωγος της Κορίνθου έρχεται κατ' εντολή του Αποστόλου Παύλου να κηρύξει το Ευαγγέλιο του Χριστού σε ένα νησί με μεγάλη εμπορική κίνηση όπου επικρατεί η ειδωλολατρεία και παράλληλα λειτουργεί μια από τις πιο μεγάλες και πλούσιες συναγωγές της Ανατολικής Μεσογείου. Η Εβραϊκή Συναγωγή της πολυπληθούς και οικονομικά εύρωστης Εβραϊκής κοινότητας του νησιού γίνεται το σημείο επαφής και το εφαλτήριο δράσης του Αποστόλου Κρίσπου. Το κήρυγμα του γρήγορα βρίσκει ανταπόκριση και μια νέα χριστιανική κοινότητα ιδρύεται στο Ελλαδικό χώρο, που σύντομα θα εξελιχθεί σε Επισκοπή με αξιοσημείωτη πνευματική καρποφορία. Στους αιώνες που ακολουθούν ο χριστιανισμός θα εδραιωθεί στο νησί και θα εκτοπίσει την ειδωλολατρική θρησκεία. Μεγάλες εκκλησίες βασιλικού ρυθμού θα οικοδομηθούν στην πόλη της Αίγινας και γύρω από το λιμάνι. Η ανάδειξη Αγίων μορφών και ιεραποστόλων θα κυριαρχήσει τους πρώτους αιώνες χριστιανικής ζωής και θα συνεχιστεί τους αιώνες που το νησί θα ταλαιπωρηθεί από πειρατικές επιδρομές.

Οι Αιγινήτες θα αναγκασθούν να μεταφέρουν την πρωτεύουσα και τις ασχολίες τους στην ενδοχώρα. Θα κατοικήσουν στο λόφο της αρχαίας Οίας και θα ονομάσουν την πόλη τους «Αίγενα». Εκεί θα ζήσουν για δέκα συνεχείς αιώνες και θα γνωρίσουν την ορμή, την απληστία, τις σφαγές, τις καταστροφές και τα δεινά της υποδούλωσης σε πολλούς κατακτητές. Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί και Τούρκοι πολιορκούν, καίνε, σφαγιάζουν, καταστρέφουν, αδικούν και καταπιέζουν τον πληθυσμό του νησιού

¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική Αίγινα*, σελ. 327 όπου αναφέρεται η σύντομη παραμονή του Αγίου Γρηγορίου του θεολόγου στην Αίγινα, ο οποίος έχοντας επιβιβαστεί σε Αιγινήτικο πλοίο από την Αλεξάνδρεια, στάθμευσε δι' ολίγον στην Αίγινα καθώς ταξίδευε προς Αθήνα.

σκορπώντας το θάνατο και την ατίμωση οδηγώντας πολλούς κατοίκους στην αιχμαλωσία κυρίως γυναίκες και παιδιά στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής. Οι κάτοικοι του νησιού στερούνται θρησκευτικού ποιμένα και η έδρα της Επισκοπής Αιγίνης παραμένει κενή για πολλά χρόνια.

Χαραμάδα φωτός και ελπίδας αυτά τα ζοφερά χρόνια είναι ο ερχομός του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου από τη Ζάκυνθο, ο οποίος επί δύο χρόνια κατορθώνει να στερεώσει στην πίστη τους κατατρεγμένους Αιγινίτες, να ανακουφίσει τον πόνο να σφουγγίσει το δάκρυ, να παρηγορήσει και να ποιμάνει το ολιγάριθμο ποίμνιο του.

Η ζωή επανέρχεται σιγά – σιγά στο νησί. Άξιοι ιεράρχες διακονούν την Αρχιεπισκοπή Αιγίνης καταβάλλοντας μεγάλο κόπο και αγώνα για την επιβίωση τόσο της Αρχιεπισκοπής όσο και του ποιμνίου τους, που ακόμα ταλαιπωρείται από επιδρομές πειρατών.

Στην τελευταία περίοδο Τουρκοκρατίας (1715 -1821) το νησί κατορθώνει να βγει από τα ερείπια που άφησαν οι προηγούμενοι κατακτητές, ο πληθυσμός αυξάνει και η εκκλησιαστική ζωή συνεχίζεται απρόσκοπτα. Πολλοί Αρχιεπίσκοποι εναλλάσσονται στο θρόνο της Αίγινας. Έχουν να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις, την αντιπαλότητα και τις αξιώσεις των Υδραίων, που διατηρώντας άριστες σχέσεις με το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως παρεμβαίνουν και επηρεάζουν την εκάστοτε εκλογή Αρχιεπισκόπου.

Το 1813 η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης αναβαθμίζεται σε Μητρόπολη και στα διοικητικά όρια εντάσσονται τα νησιά του Αγκιστρίου και της Σαλαμίνας. Το 1852 η Μητρόπολη Αιγίνης καταργείται και το νησί εντάσσεται στα διοικητικά όρια της Μητροπόλης Αθηνών.

Με την ιστορία της Αίγινας έχουν κατά καιρούς καταπιαστεί πολλοί ιστορικοί, αρχαιολόγοι ερευνητές και συγγραφείς οι οποίοι φώτισαν πολλές πτυχές και σελίδες της μακραίωνης ιστορίας του νησιού.

Το παρόν πόνημα εστιάζεται στη μελέτη της ιστορίας της Επισκοπής Αιγίνης η οποία καλύπτει μια χρονική περίοδο δεκατεσσάρων αιώνων. Το εγχείρημα ασφαλώς δεν είναι εύκολο, πρώτον λόγω της μεγάλης χρονικής περιόδου και δεύτερον διότι απουσιάζουν πολλά έγγραφα και πληροφορίες για τους πρώτους αιώνες ύπαρξης της

Επισκοπής Αιγίνης και γενικότερα της ιστορίας της Αίγινας. Άλλη μια δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι το Ιστορικό Αρχείο της Αίγινας, από το οποίο θα αντλούσαμε πολύτιμο υλικό, είναι δυστυχώς τις τελευταίες δεκαετίες ανενεργό.

Το κέντρο βάρους του θέματος εστιάζεται στους αιώνες που στο νησί εναλλάσσονται πολλοί κατακτητές όπως Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί και Τούρκοι. Η ιστορία της Επισκοπής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή του νησιού και καθορίζεται από τις συνθήκες που επιβάλλουν οι εκάστοτε κατακτητές.

Στη σύνταξη της παρούσης εργασίας συνέβαλε το διαθέσιμο υλικό από τη Δημόσια Καποδιστριακή Βιβλιοθήκη Αίγινας, το αρχείο και τα βιβλία μεγάλων ιστορικών ερευνητών της Αίγινας, όπως της Γωγώς Κουλικούρδη, του Κώστα Σταμάτη αλλά και νεότερων όπως του Σοφοκλή Δημητρακόπουλου και της Ελένης Γούστη – Σταμπόγλη. Πλουσιότατο υλικό αντλήθηκε από το περιοδικό ο «Κήρυξ της Αιγίνης» στις σελίδες του οποίου δημοσιεύτηκαν από το 1947 έως το 1950 σημαντικά άρθρα ιστορικών όπως του Αντώνιου Λιγνού και του Πάνου Καλλιγά.

Το υλικό της εργασίας κατανέμεται σε τέσσερα κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρονται αρκετές πληροφορίες για την Επισκοπή Αιγίνης από την ίδρυση της τον 1^ο αιώνα μ. Χ, ως τον 12^ο αιώνα, χρονική στιγμή κατά την οποία το νησί περνά στα χέρια των Φράγκων και η κοινωνική και θρησκευτική ζωή αλλάζει. Στο κεφάλαιο αυτό παραθέτουμε βιογραφικά στοιχεία για τους Αγίους και Αγίες που ανέδειξε η Επισκοπή Αιγίνης τους πρώτους αιώνες.

Η πορεία της Επισκοπής Αιγίνης από τον 12^ο αιώνα μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα καταλαμβάνει όλο το δεύτερο κεφάλαιο. Οι συνέπειες από την άλωση του 1204, οι μεγάλες καταστροφές του νησιού, οι αλληπάλληλες κατακτήσεις και οι συνέπειες στη θρησκευτική ζωή αποτελούν τα επιμέρους μέρη αυτού του κεφαλαίου μαζί με τον κατάλογο των Επισκόπων, Αρχιεπισκόπων και Μητροπολιτών που ανεβαίνουν στο θρόνο της Αίγινας.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στους επισκόπους, που στη διάρκεια των αιώνων που εξετάζει η εργασία μας, ποίμαναν την επισκοπή Αιγίνης. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον Άγιο Διονύσιο επίσκοπο Αιγίνης καθώς κρίνεται σημαντική

αλλά και εξαιρετικά ευεργετική η παρουσία και βιωτή του στο νησί. Στο ίδιο κεφάλαιο αναφερόμαστε και στην έδρα του Επισκόπου Αιγίνης κατά τη διάρκεια αυτών των αιώνων.

Τέλος στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τελευταίες δεκαετίες της Επισκοπής Αιγίνης, οι Αρχιεπίσκοποι και Μητροπολίτες που ποίμαναν την Αίγινα, το ρόλο της Εκκλησίας στην έναρξη της Επανάστασης και στην τελευταία έδρα του Επισκόπου στο νησί κατά τη διάρκεια αυτών των αιώνων.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζουμε προς τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Παναγιώτη Τζουμέρκα για τις χρήσιμες οδηγίες του και τη συνεργασία καθώς και στα πρόσωπα που αναφέρονται σε προηγούμενη σελίδα.

Σκοπός της παρούσης Διπλωματικής εργασίας ήταν η μελέτη και παρουσίαση της ιστορικής και αρχαίας Επισκοπής Αιγίνης στο διάβα των αιώνων και κυρίως η πορεία της στα δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς.

Ελπίζω μέσα από τις σελίδες που ακολουθούν να φωτιστούν και να προβληθούν άγνωστες στιγμές και σελίδες της εκκλησιαστικής ιστορίας του νησιού.

Θεωρώ ωστόσο πως η Αίγινα έχει πολλές ακόμα ιστορίες να διηγηθεί. Η μελέτη των πηγών φέρνει διαρκώς στο φως καινούργια και συναρπαστικά στοιχεία. Για άλλη μια φορά επαληθεύεται η ιστορικός Γωγώ Κουλικούρδη που έλεγε πως «*όποια πέτρα και να σηκώσεις στην Αίγινα κρύβεται από κάτω μια επιστημονική μελέτη*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Επισκοπή Αίγινης από την ίδρυση της μέχρι τον 12ο αιώνα

1. 1 Η θρησκευτική ζωή στην Αίγινα κατά τους προχριστιανικούς χρόνους

Η κατοίκηση της Αίγινας καταγράφεται για πρώτη φορά στα τέλη της Νεολιθικής περιόδου, γύρω στο 3.500 π.Χ. από κατοίκους που προέρχονταν από την Πελοπόννησο. Τα πρώτα ίχνη κατοίκησης μαρτυρούνται σε αρκετές περιοχές του νησιού όπως στο λόφο της Κολώνας, κοντά στη σημερινή πόλη της Αίγινας, στο Μεσαγρό στην ενδοχώρα του νησιού, στην Παχεία Ράχη, στους Άλωνες, στο Λιβιάδι.² Το 2.000 π.Χ. κατοίκησαν το νησί οι Αχαιοί οι οποίοι αναμείχτηκαν με τους προηγούμενους κατοίκους και αμέσως μετά καταφθάνουν οι Θεσσαλοί οι οποίοι μεταφέρουν στο νησί τη λατρεία του Ελλάνιου Δία.³

Η θρησκευτική ζωή των αρχαίων Αιγινητών μαρτυρείται από την ύπαρξη μεγάλου αριθμού ναών, βωμών και ιερών, τόσο στην σημερινή πόλη του νησιού όσο και στην ενδοχώρα. Η λατρεία των κατοίκων προς τους Θεούς ή τις θεότητες τους ήταν συνυφασμένη με τις καθημερινές ασχολίες, τα επαγγέλματα αλλά κυρίως με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν σε κάθε εποχή.

Συναντάμε τη λατρεία προς το Θεό Ποσειδώνα λόγω της ενασχόλησης με τη θάλασσα, προς την Εύπλοια Αφροδίτη και το Δελφίνιο Απόλλωνα ώστε να τους εξασφαλίζουν ήρεμα θαλάσσια ταξίδια ενώ για την ευφορία της γης λάτρευαν την ΑυξΗΣία και τη Δαμία που αντιστοιχούσαν στη Θεά Δήμητρα και την Περσεφόνη.

Σημαντική για τους αρχαίους Αιγινήτες υπήρξε η λατρεία του Δία. Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Δίας ερωτεύτηκε την κόρη του Ασωπού, Αίγινα, και από την ένωση τους προήλθε ο Αιακός ο πρώτος βασιλιάς της Αίγινας ο οποίος έκτισε στην κορυφή του

² Ν.Φαράκλα, *Αρχαία Αίγινα, η ανθρώπινη κατοίκηση*, σ. 90 κ. εξής

³ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σελ. 25.

ψηλότερου βουνού της Αίγινας, στο Ελλάνιον Όρος, βωμό προς τιμή του Δία.⁴ Η λατρεία του Δία απλώθηκε τα επόμενα χρόνια σε όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα στην περιοχή της Θεσσαλίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός της μεγάλης ξηρασίας, όπου οι Έλληνες παρακαλούν τον Αιακό να μεσιτεύσει προς τον πατέρα του, τον Δία για να φέρει βροχή. Ο Αιακός σύμφωνα με τη μυθολογία ανέβηκε στην κορυφή του Όρους της Αίγινας, ντυμένος τη βασιλική του στολή και προσευχήθηκε στο Δία. Ο Δίας ανταποκρίθηκε στο αίτημα του και προς τιμήν του Δία κτίστηκε ο ναός στο Ελλάνιον Όρος.

Παράλληλα τον 5^ο αιώνα π. Χ. οι Αιγινήτες έκτισαν τον περίφημο ναό της Αφαίας, στο λόφο πάνω από τον κόλπο της Αγίας Μαρίνας. Πρόκειται για τη νύφη Βριτόμαρτυ ή Δίκτυνα,⁵ που κυνηγημένη από το βασιλιά της Κρήτης Μίνωα κατέφυγε διά θαλάσσης στην Αίγινα. Η Βριτόμαρτυς κρύφτηκε στο δάσος, οι κάτοικοι του νησιού την έψαξαν αλλά μάταια. Την ονόμασαν «αφαία» από τη λέξη «άφα» δηλαδή άφαντη.⁶

Εκτός από αυτούς τους δύο ιερούς χώρους που βρίσκονται στα βουνά της Αίγινας, στην ενδοχώρα, υπήρχε και ο περίφημος ναός προς τιμήν του Θεού Απόλλωνα στο λόφο της Κολώνας, δυτικά της αρχαίας πόλης της Αίγινας και πλησίον του κρυπτού λιμένα. Τέλος από τους ιστορικούς θεωρείται ότι υπήρχε ναός αφιερωμένος στον Ηρακλή⁷ στη θέση «Μούλος», όπου σήμερα είναι κτισμένος βυζαντινός ναός αφιερωμένος στον Άγιο Νικόλαο.

Τα ιερά και οι βωμοί προς τους θεούς του Δωδεκάθεου ήταν πολύ περισσότερα στο νησί. Οι κάτοικοι του, συγκεντρώθηκαν και κατοίκησαν λόγω των επιδρομών μετά τον 8^ο και 9^ο αιώνα μ. Χ στο λόφο της σημερινής Παλαιάς Χώρας, όπου σύμφωνα με τους ιστορικούς στη ίδια θέση υπήρχε η αρχαία Οία, η παλαιά πρωτεύουσα του νησιού. Εκεί οργάνωσαν τη ζωή τους για δέκα συνεχόμενους αιώνες. Πλήθος λειψάνων από τάφους, κολόνες, κιονόκρανα και αγγεία μαρτυρούν την έντονη θρησκευτική και λατρευτική ζωή των αρχαίων Αιγινήτων.

⁴ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι στην Ιστορία*, σ.27

⁵ Γαβριέλ Βέλτερ – Γωγώ Π. Κουλικούρδη, *Αίγινα*, σελ. 38. Το όνομα Βριτόμαρτυς ή Δίκτυνα ήταν το όνομα που αποκαλούσαν αυτή την νύμφη στην Κρήτη.

⁶ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι....* ό.π. σ.33

⁷ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη, *ΑΙΓΙΝΑ I*, σ. 183. Αναφέρεται η ύπαρξη του αρχαίου Ηράκλειου, ναού αφιερωμένου στον Ηρακλή. Στο σημείο αυτό μνημονεύεται από τον Πausανία η απόβαση του Χαβρία στο νησί.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι μεγάλοι λατρευτικοί χώροι όπως ο ναός του Ελλανίου Διός, ο ναός της Αφαίας και του Απόλλωνα ήταν προσιτοί και προσβάσιμοι από όλους και μεγάλοι δρόμοι οδηγούσαν σε αυτούς, ενώ στο Ελλάνιον Όρος υπήρχε και ξενώνας για την διευκόλυνση και διανυκτέρευση των πιστών.⁸

Η αρχαία λατρεία ήταν συνδυασμένη με πλήθος αθλητικών αγώνων και εορτών που τελούνταν στο νησί και συνδύαζαν αρμονικά την άθληση και τη θρησκευτικότητα των κατοίκων, καθώς κατά τη διάρκεια των αγώνων αυτών τελούνταν θυσίες προς τους θεούς.⁹

1. 2 Η Εβραϊκή κοινότητα της Αίγινας και η αρχαία Συναγωγή

Η κατοίκηση του νησιού στην αρχαιότητα παρουσιάζει πολλές διακυμάνσεις οι οποίες οφείλονται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των αρχαίων Αιγινητών αλλά και στις κατακτήσεις που γνωρίζει το νησί κατά περιόδους.

Ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία είναι το γεγονός ότι στα Ελληνιστικά χρόνια εμφανίζονται έξι ως οκτώ οικισμοί ενώ στα Ρωμαϊκά χρόνια η Αίγινα παρουσιάζει πληθυσμιακή κάμψη με επτά βεβαιωμένους οικισμούς.

Η κατάσταση του νησιού βελτιώνεται καθώς προχωρούμε στους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες και στους πρώτους χριστιανικούς. Η Αίγινα θα γνωρίσει μια δημογραφική έκρηξη στα πρώτα Παλαιοχριστιανικά χρόνια εξαιτίας της άφιξης στο νησί πλήθους ανθρώπων, που καταφεύγουν στην Αίγινα ελπίζοντας ότι η θάλασσα θα τους σώσει από επιδρομές άλλων λαών.¹⁰

Έτσι δικαιολογείται και η ύπαρξη στην Αίγινα ανθηρής και πολυπληθούς Εβραϊκής κοινότητας. Αυτός είναι ο λόγος που ο Απόστολος Παύλος στέλνει στο νησί τον

⁸ Γαβριέλ Βέλτερ – Γωγώ Π. Κουλικούρδη, *Αίγινα*, ό.π. σ. 39 -40. Ερείπια κτισμάτων όπως ξενώνες, μια μεγάλη στοά και μια δεξαμενή μαρτυρούν την μεγάλη επισκεψιμότητα προσκυνητών στην περιοχή προκειμένου να λατρεύσουν τον Ελλάνιο Δία. Οι εγκαταστάσεις αυτές λειτουργούσαν ως ενδιάμεσος σταθμός για ξεκούραση ή διανυκτέρευση πριν την ανάβαση στην κορυφή του Όρους όπου εκεί υπήρχε το ιερό του Ελλάνιου Δία. Στους βυζαντινούς χρόνους στην ίδια περιοχή αναγέρθηκε μοναστήρι αφιερωμένο στον Άγιο Νικόλαο.

⁹ Κώστα Μ. Σταμάτη, *Αίγινα, Ιστορία- Πολιτισμός*, τόμος 1, σ. 281- 282

¹⁰ Ν. Φαράκλα. *Αρχαία Αίγινα*, η , σ. 146 -151

Κρίστο για να κηρύξει το Χριστιανισμό. Ο Απόστολος Παύλος ασφαλώς θα είχε περιπλεύσει το νησί κατά το ταξίδι προς και από την Κόρινθο και πιθανολογείται πως μπορεί να είχε επισκεφθεί το νησί παίρνοντας αφορμή από τους Εβραίους, που κατοικούσαν και δραστηριοποιούνταν σε αυτό.¹¹

Η Εβραϊκή κοινότητα συγκροτήθηκε στην Αίγινα, πιθανότατα τον 3^ο αιώνα π. Χ. από πρόσφυγες Εβραίους που κατέφυγαν στην Αίγινα και εγκαταστάθηκαν στο νησί προερχόμενοι από την Αθήνα και την Κόρινθο.¹² Η Αίγινα στο κέντρο του Σαρωνικού κόλπου αποτελούσε ενδιάμεσο σταθμό εμπορίου και ανεφοδιασμού για πολλά πλοία που ξεκινούσαν έμπορτα από την Αθήνα ή την Κόρινθο με προορισμό τα λιμάνια του Αιγαίου.

Η αρχαία Συναγωγή συνδέεται με τη δραστηριότητα του αρχισυνάγωγου Κρίστου, που δίδαξε τον χριστιανισμό στο νησί.

Η Συναγωγή όπως την γνωρίζουμε σήμερα από τις ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 300 – 350 π. Χ. στο κέντρο της αρχαίας πόλης της Αίγινας, κοντά στον «κρυπτό λιμένα». Εκτός από κέντρο διατήρησης και ενίσχυσης της πατρώας θρησκείας των Εβραίων οι συναγωγές σε πολλές πόλεις και νησιά λειτουργούσαν και ως κέντρα προσήλυτισμού νέων μελών. Στις Σαββατιάτικες συνάξεις παρευρίσκονταν και οι «σεβόμενοι» δηλαδή προσήλυτοι Έλληνες που είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον για τη θρησκεία των Ιουδαίων. Η Εβραϊκή κοινότητα άκμασε τον 3^ο αιώνα μ. Χ. Τα μέλη της ασχολούνταν με τη βαφή υφασμάτων, τη βυρσοδεψία και το εμπόριο.

Η ευημερία της κοινότητας μαρτυρείται από το γεγονός της οικονομικής στήριξης για την οικοδόμηση μια μεγάλης και αρκετά πλούσιας συναγωγής, όσον αφορά τον εσωτερικό της διάκοσμο και τις πολλές επιγραφές που υπήρχαν στο εσωτερικό της.¹³ Οι διαστάσεις της ήταν 13,50 επί 7,60 μέτρα, δηλαδή 100 περίπου τετραγωνικά. Δίπλα στην κεντρική αίθουσα υπήρχαν βοηθητικοί χώροι για τη λειτουργία της, ενώ ένα πλήθος παπύρων φυλασσόταν σε διαφορετικό χώρο από τον κύριο της Συναγωγής.

¹¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική....*, ό.π. σ. 48

¹² Ηλία Β. Μεσσίνα, *Η Συναγωγή*, σελ. 98

¹³ Γ. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 299

Η αίθουσα της Συναγωγής ήταν το λατρευτικό κέντρο της ζωής των Εβραίων της Αίγινας αλλά και πολιτιστικό κέντρο για την κοινότητα, όπως συνέβαινε σε ανάλογες περιπτώσεις Συναγωγών σε άλλα σημεία της διασποράς. Μαρτυρείται ωστόσο ότι η Συναγωγή της Αίγινας υπερείχε πολλών άλλων στη Μεσόγειο τόσο για το μέγεθος της όσο και για τον πλούσιο διάκοσμο της.

Κύριο στοιχείο του εσωτερικού διακόσμου ήταν το ψηφιδωτό δάπεδο που σώζεται μέχρι σήμερα και έχει μεταφερθεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας. Το ψηφιδωτό ανακάλυψε το 1829 ο Γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Ross στη σημερινή περιοχή Καραντίνα, δίπλα στον κρυπτό λιμένα της αρχαίας Αίγινας.¹⁴ Στη συνέχεια το κάλυψαν για να αποφευχθούν τυχόν φθορές και μόλις το 1901 το ξεσκεπάσαν για να μελετηθεί εκ νέου από τους Herman Thiersch, Adolf Furtwangler και Eleazar Lipa Sukenik. Το 1960 και αφού είχε μελετηθεί επαρκώς από το Γερμανό αρχαιολόγο Franz Gabriel Velter και την Αμερικανίδα αρχαιολόγο Belle Mazur μεταφέρθηκε στο αρχαιολογικό χώρο της Κολώνας.¹⁵

Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους η Συναγωγή είναι έργο της πρωτοβυζαντινής περιόδου. Το ψηφιδωτό έχει γεωμετρικό διάκοσμο και δύο επιγραφές που αναφέρονται στους αρχισυνάγωγους Θεόδωρο πατέρα και Θεόδωρο υιό οι οποίοι με δωρεές πλουσίων ομοεθνών τους, έκτισαν τη Συναγωγή.¹⁶ Συγκεκριμένα ο πατέρας Θεόδωρος ξεκίνησε τις οικοδομικές εργασίες τις οποίες ολοκλήρωσε ο γιός του Θεόδωρος ο οποίος τοποθέτησε και το ψηφιδωτό.¹⁷

Η Συναγωγή λειτούργησε μέχρι τον 7^ο αιώνα μ. Χ. Είναι η εποχή που το νησί δέχεται ισχυρές επιδρομές από Σαρακηνούς πειρατές. Οι κάτοικοι του για ασφάλεια καταφεύγουν στην ενδοχώρα και οργανώνουν την κατοίκηση τους στο λόφο της σημερινής Παλαιάς Χώρας, όπου υπήρχε η αρχαία πρωτεύουσα του νησιού, Οία.

Η Εβραϊκή κοινότητα μεταφέρεται στη συνοικία Οβρέϊκα της μεσαιωνικής πολιτείας, που ήταν έξω από τις συνοικίες με τα πολλά εκκλησάκια. Σύμφωνα με τις πηγές

¹⁴ Ν. Δ. Καλογερόπουλου *Η περιήγησης Παλαιοχώρα Αιγίνης*, Κήρυξ της Αιγίνης 9, (Οκτώβριος 1947) σσ. 3 - 8.

¹⁵ Ηλία Β. Μεσσίνα, *Η Συναγωγή*, σ. 100 -101.

¹⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π.σ.49

¹⁷ Χαράλαμπου Πέννα, *Βυζαντινή Αίγινα*, σσ. 8 -10

βρέθηκε επιγραφή συναγωγής στην Παλαιά Χώρα, η οποία όμως δεν σώζεται, αλλά ούτε και το σημείο της Εβραϊκής συνοικίας και της Συναγωγής.¹⁸

1. 3 Οι απαρχές του Χριστιανισμού στην Αίγινα – Ο αρχισυνάγωγος Κρίσπος

Κατά τη διάρκεια του 1^{ου} αιώνα μ. Χ. ο Απόστολος Παύλος πραγματοποιεί την δεύτερη ιεραποστολική περιοδεία του στην Ελλάδα. Το θέλημα του Θεού τον οδηγεί από την Τρωάδα στη Μακεδονία. Ο Παύλος μετά το όραμα που βλέπει στην περιοχή της Τρωάδας, με τον Μακεδόνα στρατιώτη, αποφασίζει να διαβεί στην Μακεδονία. Κηρύττει στους Φιλίππους, στην Θεσσαλονίκη, στην Βέροια και καταλήγει στην Αθήνα. Όμως οι μορφωμένοι και ορθολογιστές Αθηναίοι τον απογοητεύουν. Δεν μπορούν να πιστέψουν σε κάποιον Θεό που σταυρώνεται, πεθαίνει και μετά ανασταίνεται. Μετά την οδυνηρή εμπειρία της ομιλίας του στον Άρειο Πάγο, με βαριά βήματα έρχεται στην Κόρινθο, την μεγάλη πολιτεία της Πελοποννήσου με το σπουδαίο λιμάνι και την μεγάλη εμπορική κίνηση.

*«...χωρισθείς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον· 2 καὶ εὗρών
τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει,
προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, ,.....7
Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Τούστου, σεβομένου τὸν Θεόν,
οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. 8 Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε
τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ...».¹⁹*

Ο Παύλος, όπως συνήθιζε να κάνει σε κάθε πόλη που επισκεπτόταν, έτσι και εδώ συναντά τους Εβραίους της πόλης. Έρχεται στη Συναγωγή και κηρύττει. Υπεύθυνος της Συναγωγής – αρχισυνάγωγος – ήταν ο Κρίσπος. Ο Κρίσπος είχε έλθει στην Κόρινθο από την Ρώμη, όπου ζούσε μαζί με την οικογένεια του διότι ο αυτοκράτορας Κλαύδιος το 51 μ. Χ. έδιωξε από την Ρώμη όλους τους Εβραίους.

¹⁸ Ηλία Β. Μεσσίνα, *Η Συναγωγή*, ό.π. σ. 100

¹⁹ Πρ. 18, 1-8

Έτσι ο Κρίσπος κατέφυγε στην Κόρινθο, όπου γρήγορα αναλαμβάνει τα καθήκοντα του αρχισυνάγωγου της πόλης.²⁰

Ο Κρίσπος ο οποίος ονομάζεται και Σωσθένης ακούει το κήρυγμα του Παύλου και αρχικά αντιδρά με σφοδρότητα μαζί με πολλούς πιστούς Ιουδαίους. Ο Παύλος αγανακτισμένος από τους Εβραίους «εκτινάζει τα ιμάτια του» και συνεχίζει το κήρυγμα του εκτός συναγωγής στην οικία του Ιούστου.²¹ Σε σύντομο χρονικό διάστημα πολλοί Εβραίοι επιστρέφουν στον Παύλο ακούν το κήρυγμα του και ζητούν να βαπτιστούν. Ανάμεσα τους και ο Κρίσπος μαζί με όλη την οικογένεια του βαπτίζονται χριστιανοί από τον Απόστολο Παύλο.²²

Ο ίδιος ο Παύλος αναφέρει: «*Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα*»²³. Στην ίδια επιστολή ο Απόστολος Παύλος χαρακτηρίζει τον Κρίσπο, συστρατιώτη του.

Η πράξη αυτή του Κρίσπου ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Οι Ιουδαίοι της Κορίνθου ξεσηκώνονται εναντίον του Παύλου και του Κρίσπου.

Ο Κρίσπος ακολουθεί τον Παύλο στην Μικρά Ασία, όπου και χειροτονείται επίσκοπος Κολοφώνος, σημαντική πόλη κοντά στην Έφεσο, στην οποία διακρίνεται για την αυταπάρνηση του και την ικανότητα να διδάσκει τους άλλους. Σε επιστολή που γράφει ο Απόστολος Παύλος από την Έφεσο αναφέρει: «*Παῦλος, κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ,...*»²⁴. Κατά την διάρκεια της δεύτερης επίσκεψης του Παύλου στην Κόρινθο, τον συνοδεύει και ο Κρίσπος²⁵

Ο Απόστολος Παύλος αποφασίζει να αναθέσει στον Κρίσπο μια μεγάλη αποστολή. Τον στέλνει στην Αίγινα, η οποία βρίσκεται στο κέντρο του Σαρωνικού κόλπου,

²⁰ Αντώνιου Λιγνού, *Ο κατά τον πρώτον χριστιανικόν αἰῶνα ἐν Κορίνθῳ Αρχισυνάγωγος Κρίσπος, ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, ἀναληθῶς φέρεται ὡς πρῶτος Αἰγίνης Επίσκοπος*. Κήρυξ της Αιγίνης 19, (Ιούλιος 1948) σ. 113.

²¹ Γ. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*,ό.π. σ. 336 -337

²² Joseph Holzner, *Παύλος*, σ.261

²³ Α΄ Κορ. 1,14

²⁴ Α΄ Κορ. 1,2

²⁵ Γ. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*..... ό.π. σ.365, όπου ο Σωσθένης αναφέρεται ως συναποστολεύς της Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολής και καλείται αδελφός. Είναι ο πρώην αρχισυνάγωγος της Κορίνθου ο οποίος στην αρχή είχε αντιταχθεί στον Παύλο αλλά στη συνέχεια μεταστράφηκε, επέστρεψε και κατέληξε ένας από τους στενούς συνεργάτες του Παύλου.

που είναι ειδωλολατρική. Κριτήριο επίσης για την αποστολή του Κρίσπου από τον Απόστολο Παύλο είναι το γεγονός ότι εξαιτίας της μεταστροφής του στο χριστιανισμό οι Εβραίοι ήταν αρκετά δυσαρεστημένοι μαζί του. Ο Παύλος κατάλαβε πως δεν θα ήταν εύκολη η παραμονή και η επιβίωση του στην Κόρινθο και του αναθέτει την ιεραποστολή της Αίγινας στην οποία Αίγινα ζούσαν και δραστηριοποιούνταν τότε πολλοί Εβραίοι της διασποράς. Ονομαστή ήταν η Συναγωγή της Αίγινας η οποία θεωρείται από τις μεγαλύτερες της Μεσογείου και η κοινότητα των Εβραίων στο νησί από τις πλουσιότερες. Ο Απόστολος Παύλος τοποθετεί στο νησί ως επίσκοπο τον Κρίσπο. Στην απόφαση αυτή οδηγείται γιατί θέλει να ενδυναμώσει την προσπάθεια του Κρίσπου ώστε να έχει γρήγορα αποτελέσματα και να προσελκύσει πολλούς ανθρώπους στην νέα θρησκεία. Ο ιστορικός και συγγραφέας της Ύδρας Αντώνιος Λιγνός υποστηρίζει ότι είναι αδύνατον ο Κρίσπος να είναι ο πρώτος επίσκοπος Αιγίνης. Την άποψη του αυτή τη στηρίζει στο γεγονός ότι στο νησί τότε κατοικούσαν λίγοι άνθρωποι γεγονός που δεν δικαιολογεί τη θέση επισκόπου. Επίσης αναφέρει ότι η Αίγινα αναφέρεται ως έδρα επισκοπής με επίσκοπο τον Γαβριήλ το 787, ο οποίος συμμετείχε στην Ζ' Οικουμενική Σύνοδο.²⁶ Ωστόσο νεότερη έρευνα από το συγγραφέα Σοφοκλή Δημητρακόπουλο φέρνει στο φως πολλά ονόματα επισκόπων που διαδέχονται τον Κρίσπο.²⁷

Ο Κρίσπος ερχόμενος στην Αίγινα το 51 μ. Χ.²⁸ έχει ήδη το βαθμό του Επισκόπου Κολοφώνος.. Στο νησί αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα,²⁹ εργάζεται όμως σκληρά και το έργο του αποδίδει καρπούς. Για το έργο του στην Αίγινα δεν έχουν διασωθεί μαρτυρίες. Ωστόσο η Επισκοπή της Αίγινας θεωρείται από τις πρώτες της Ελλάδος και διατηρήθηκε μέχρι το 1852.

²⁶ Αντώνιου Λιγνού, *Ο κατά τον πρώτον χριστιανικόν αιώνα εν Κορίνθω Αρχισυνάγωγος Κρίσπος, ασπασθείς τον χριστιανισμόν, αναληθώς φέρεται ως πρώτος Αιγίνης Επίσκοπος*. Κήρυξ της Αιγίνης 19, (Ιούλιος 1948) σ. 113. Ενδεχομένως ο συγγραφέας Αντ. Λιγνός να διατυπώνει αυτή την άποψη επηρεασμένος από το αρνητικό κλίμα που διέπνεε τους Υδραίους απέναντι στους εκάστοτε Αρχιεπισκόπους Αιγίνης προσπαθώντας να αποσπάσουν την έδρα της Αρχιεπισκοπής στην Ύδρα.

²⁷ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου., *Χριστιανική....*, σ.155 κ. εξής.

²⁸ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Η Μεγάλη Εκκλησία, ο Μητροπολιτικός Ναός της Αίγινας*, σ 19

²⁹ Joseph Holzner, *Παύλος*, σ..264 , όπου αναφέρεται ο ξυλοδαρμός του Σωσθένη (Κρίσπος) από τους φανατικούς Έλληνες της Κορίνθου. Το περιστατικό αυτό το οποίο πολύ γλαφυρά περιγράφει ο Holzner ήταν και η αιτία για να πάρει την απόφαση ο Σωσθένης να βαπτισθεί χριστιανός.

Ο Απόστολος Κρίσπος τιμάται ως Άγιος και η μνήμη του εορτάζεται την 8^η Δεκεμβρίου στο μοναδικό ναό που υπάρχει στην Ελλάδα, στην περιοχή «Άγιοι» στη βόρεια Αίγινα.

Το έργο του Κρίσπου απέδωσε γρήγορα καρπούς και ο χριστιανισμός εξαπλώθηκε γρήγορα και ανεμπόδιστα. Η νέα θρησκεία ρίζωσε στο νησί και γρήγορα ανέδειξε νέες μορφές, που έμελλε να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στα Εκκλησιαστικά πράγματα τόσο εντός όσο και εκτός του νησιού. Μαθητής του Αγίου Κρίσπου θεωρείται ο Άγιος Λεόντιος με καταγωγή από την περιοχή Κυψέλη της Αίγινας, ο οποίος έγινε αξιωματικός του Ρωμαϊκού στρατού και υπηρέτησε στην Τρίπολη της Λιβύης όπου βρήκε μαρτυρικό τέλος επί αυτοκράτορα Ανδριανού.³⁰

Στο κείμενο των Αποστολικών Διαταγών υπάρχει σχετική πληροφορία για τον Κρίσπο: *«περί των υφ'ημών χειροτονηθέντων εν τη ζωή τη υμετέρα γνωρίζομεν υμίν ότι, εισίν ούτοι,..... Κρίσπος της κατά Αίγιναν Εκκλησίας»*³¹

Ο ιστορικός Αντώνιος Λιγνός αναφέρει πως ο Κρίσπος μετά την Αίγινα έγινε επίσκοπος Αθηνών. Η πληροφορία αυτή δεν ευσταθεί καθώς την εποχή, επίσκοπος Αθηνών είναι ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης (52 μ. Χ.) και μετά από αυτόν ο Νάρκισος. Τέλος ο Αντώνιος Λιγνός υποστηρίζει ότι ούτε Άγιος ανακηρύχθηκε ποτέ ο Κρίσπος επικαλούμενος τα μηναία, τα Λειμωνάρια, τον συναξαριστή του Νικοδήμου του Αγιορείτου του Δουκάκη και του Γαλανού.³²

³⁰ Μαρδικούλας Ν. Λουρέντζου, *Η Σύναξη των Αγίων της Αίγινας*, σ.39-43

³¹ Αποστολικές Διαταγές, Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, τ. 2, σ. 137

³² Αντώνιου Λιγνού, *Ο κατά τον πρώτον χριστιανικόν αιώνα εν Κορίνθω Αρχισυνάγωγος.....*, ό.π. Κήρυξ της Αιγίνης 19, (Ιούλιος 1948) σ. 113 -114.

1. 4 Η ίδρυση της Επισκοπής Αιγίνης

Η ταχεία εξάπλωση και επικράτηση του χριστιανισμού στην Αίγινα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ιεραποστολική δράση του Αποστόλου Κρίσπου. Το έργο του οποίου απέκτησε ρίζες, εδραιώθηκε και καρποφόρησε.

Η Επισκοπή της Αίγινας είναι αρχαιότατη³³. Για πολλούς αιώνες η Επισκοπή Αίγινας θα αποτελέσει ένα από τα σπουδαιότερα χριστιανικά κέντρα της Ανατολής έχοντας το εξαιρετικό προνόμιο της Αποστολικής καταγωγής της τοπικής Εκκλησίας της.³⁴

Ο Απόστολος Κρίσπος είναι ο ιδρυτής της στην οποία ορίζεται επίσκοπος από τον Απόστολο Παύλο. Παρά το γεγονός ότι αρχικά το ποίμνιο ήταν μικρό, οι Απόστολοι τοποθετούσαν ακόμα και σε τόσο μικρές εκκλησιαστικές κοινότητες επισκόπους, οι οποίοι θα κινούνταν ιεραποστολικά, θα φρόντιζαν για τη κατήχηση και τη χριστιανική διαπαιδαγώγηση των νέων μελών της κοινότητας και τη βάπτισή τους.

Ένα επιπλέον στοιχείο που ενισχύει και δικαιολογεί την ύπαρξη Επισκοπής στην Αίγινα είναι η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στους αιώνες που ακολουθούν τον ερχομό του Κρίσπου. Από τον 3^ο αιώνα μ. Χ. ο πληθυσμός του νησιού αυξήθηκε όταν άρχισαν στην ηπειρωτική Ελλάδα οι επιδρομές των Γότθων και των Ερούλων. Μεγάλες οικογένειες και πληθυσμοί μετακινήθηκαν από τη Στερεά Ελλάδα, την Αττική και την Αργολίδα στην Αίγινα. Για την ανάγκη της στέγασης αυτού του πληθυσμού χρησιμοποιήθηκε υλικό από αρχαία οικοδομήματα και παλαιά δημόσια κτίρια.³⁵ Έτσι οχύρωσαν την πόλη τους και έκτισαν μεγάλες εκκλησίες, στοιχείο που συνηγορεί στην ανέγερση μεγάλων βασιλικών στην πόλη της Αίγινας.

Αρχικά η Επισκοπή Αιγίνης υπαγόταν στη Μητρόπολη Κορίνθου η οποία με τη σειρά της ανήκε στη δικαιοδοσία του Επισκόπου Ρώμης. Οι πληροφορίες που αντλούμε για την Επισκοπή Αιγίνης οφείλονται εξαιτίας της υπαγωγής της στη σημαντική αποστολική Εκκλησία της Κορίνθου.

³³ Εμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδης, *Ύδρας Σπετσών και Αιγίνης, Μητρόπολις*, στ. 928 - 929

³⁴ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλης, *Η Μεγάλη Εκκλησία.....*, ό.π. σ. 19

³⁵ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη – Σπύρου Ν. Αλεξίου, *Αίγινα, Οδηγός για την Ιστορία και τα μνημεία της*, σ. 31

Η Κόρινθος λόγω της γεωγραφικής της θέσης ήταν μεγάλο οικονομικό και εμπορικό κέντρο και πρωτεύουσα της ρωμαϊκής Επαρχίας της Αχαΐας. Ο Επίσκοπος της Αποστολικής Εκκλησίας της Κορίνθου είχε τα πρεσβεία τιμής σε ολόκληρη την Επαρχία της Αχαΐας. Τον 2^ο αιώνα μ. Χ. συγκαλούσε συνόδους, προήδρευε σε αυτές και εκτελούσε τις αποφάσεις των συνοδικών συνελεύσεων των Επισκόπων Αχαΐας, που αφορούσαν τοπικά εκκλησιαστικά θέματα.³⁶

Η πλήρη επικράτηση του χριστιανισμού τους επόμενους αιώνες και η μεγάλη προσέλευση πιστών στην Εκκλησία αύξησε τις ποιμαντικές ανάγκες. Αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν και στην Πελοπόννησο περισσότερες Επισκοπές οι οποίες υπάγονταν εκκλησιαστικά στην Κόρινθο με συνέπεια να αυξηθεί το κύρος της Εκκλησίας της Κορίνθου όχι μόνο σε ζητήματα διοικητικά αλλά και αντιαιρετικά. Ο Επίσκοπος Κορίνθου μπορούσε να συγκαλέσει τοπική Σύνοδο με τη συμμετοχή πολλών Επισκόπων ή να καταρτίσει τον κατάλογο της αντιπροσωπείας των Επισκόπων που θα συμμετείχαν σε μια Οικουμενική Σύνοδο και να καθορίσει επίσης και τη στάση αυτής στη Σύνοδο.

Η μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη από τον Μέγα Κωνσταντίνο μετατοπίζει και το εκκλησιαστικό ενδιαφέρον από το νότο προς το Βορρά καθιστώντας τη Θεσσαλονίκη πρωτεύουσα της ευρύτερης περιοχής του Ανατολικού Ιλλυρικού. Ωστόσο παρά την οικονομική παρακμή και τη μείωση του πληθυσμού στις νότιες περιοχές και τα συσσωρευμένα προβλήματα, οι Μητροπόλεις του Ανατολικού Ιλλυρικού (*Κορίνθου της Αχαΐας, Γόρτυνας της Κρήτης, Λαρίσης της Θεσσαλίας, Νικοπόλεως της Παλαιάς Ηπείρου, Δυρραχίου της Νέας Ηπείρου*) παρέμειναν τον Ε' αιώνα αυτόνομες μεταξύ των Αρχιεπισκόπων Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως.³⁷

Η αποκατάσταση της βυζαντινής κυριαρχίας στην Ιταλία και τη Βόρεια Αφρική από τον Ιουστινιανό οδήγησε στην αλλαγή του εκκλησιαστικού status quo των περιοχών που εξετάζουμε. Το 535 μ. Χ. οι Μητροπόλεις αυτές με απόφαση του Ιουστινιανού υπήχθησαν στην πνευματική εποπτεία του παπικού θρόνου της Ρώμης μέχρι το 732/3 μ. Χ. Ο Ιουστινιανός πλέον έχει τον πλήρη έλεγχο της Εκκλησίας της Ρώμης, γεγονός που τον οδηγεί σε αλλαγές στην εκκλησιαστική διοίκηση. Η κατάσταση αυτή

³⁶ Ευδόκιμου Καρακουλάκη, *Περί την ιστορίαν της Εκκλησίας Ύδρας*, σ. 23

³⁷ Ευδόκιμου Καρακουλάκη, *Περί την ιστορίαν της.....*, ό.π. σ. 23

διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα του Η΄ αιώνα, δηλαδή μέχρι την κατάλυση του Εξαρχάτου της Ραβέννας από τους Λογγοβάρδους.

Στους δύο αυτούς αιώνες που οι Μητροπόλεις του Ανατολικού Ιλλυρικού πέρασαν στη δικαιοδοσία της Ρώμης δεν υπήρξαν στενές σχέσεις μεταξύ τους. Οι Μητροπόλεις είχαν αμεσότερη ανάγκη από την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της Κωνσταντινούπολης.

Σκόρπιες πληροφορίες υπάρχουν που καθιστούν αδύνατη την πλήρη γνώση της πορείας της Επισκοπής Αιγίνης στους πρώτους αιώνες, με εξαίρεση την αναφορά στον επίσκοπο Αιγίνης Κυριακό ο οποίος πήρε μέρος στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο (451).

Συγκεκριμένα στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας του 451 μ. Χ. λαμβάνει μέρος ο Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης Κυριακός (449 -451) ο οποίος αναφέρεται ως επίσκοπος Αιγής στα Πρακτικά της Συνόδου.³⁸

Τα στοιχεία που αντλούμε για την εκκλησιαστική ζωή της Αίγινας και την παρουσία της Επισκοπής της εμπεριέχονται στην ιστορία και τη ζωή της Μητρόπολης Κορίνθου. Σύμφωνα με την διοικητική οργάνωση των Εκκλησιών της ηπειρωτικής Ελλάδος, ηγούνται σε αυτήν οι Μητροπόλεις Θεσσαλονίκης και Κορίνθου. Οι Μητροπόλεις της ηπειρωτικής Ελλάδος από τον τέταρτο ως τον έβδομο αιώνα είναι έξι και μνημονεύονται με την εξής σειρά:

1. Θεσσαλονίκης της Μακεδονίας
2. Λαρίσης της Θεσσαλίας.
3. Νικοπόλεως της Παλαιάς Ηπείρου
4. Δυρραχίου της Νέας Ηπείρου
5. Κορίνθου της Αχαΐας (κυρίως Ελλάδος) και
6. Της Κρήτης.³⁹

Οι πληροφορίες που συνάγονται για τις επισκοπές που ανήκουν στην Μητρόπολη Κορίνθου καθώς και για τα ονόματα των Επισκόπων αυτών είναι ελάχιστα και αυτά

³⁸ Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π.σ. 487.

³⁹ Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π. σ. 503 κ. εξής.

διασώζονται από τα συνοδικά έγγραφα και τα απαντητικά συνοδικά γράμματα που αποστέλλονται με αφορμή τη σύγκληση μιας συνόδου.

Το θέμα περιπλέκεται καθώς τον 5^ο και 6^ο αιώνα σημειώνονται οι Σλαβικές επιδρομές προς τις νότιες περιοχές της Ελλάδος. Η ύπαρξη ωστόσο επισκοπών σε πολλές περιοχές συγκράτησε τους ντόπιους πληθυσμούς και λειτούργησε ως ανάχωμα στο Σλαβικό επεκτατισμό.

Στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας, (680 μ. Χ.) αλλά και στην Πενθέκτη Οικουμενική (690 μ. Χ.) η οποία καταδίκασε την Εικονομαχία, λαμβάνει μέρος ο Επίσκοπος Αιγίνης Γαβριήλ ο οποίος υπέγραψε τα Πρακτικά με τη φράση: «ανάξιος Επίσκοπος Αιγίνης».⁴⁰

Μέχρι τον 8^ο μ. Χ. αιώνα η Εκκλησία της Αίγινας υπαγόταν στη δικαιοδοσία της Μητροπόλεως Κορίνθου η οποία υπαγόταν στην δικαιοδοσία του Επισκόπου Ρώμης. Η συμμετοχή επισκόπων από τις περιοχές της Μητροπόλεως Κορίνθου στις Συνόδους του 680, 690 και 787 μ. Χ. είναι απόδειξη ότι ο εκκλησιαστικός βίος συνεχιζόταν κανονικά παρά τις καταστροφές που υπέστησαν αυτές οι περιοχές από τις επιδρομές των Σλάβων.⁴¹

Με απόφαση του αυτοκράτορα Λέοντα Γ΄ του Ίσαυρου το 732/3 μ. Χ. οι Μητροπόλεις του Ανατολικού Ιλλυρικού υπάγονται στην πνευματική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Την υπαγωγή των Εκκλησιών του Ιλλυρικού, της Κρήτης, της Σικελίας, της Καλαβρίας στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ακολουθεί και η Επισκοπή Αιγίνης ως εξαρτώμενη από τη Μητρόπολη Κορίνθου.

Η απόφαση αυτή ενισχύει τις Εκκλησίες και τις τοπικές κοινωνίες καθιστώντας τις οργανικά μέλη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, συμμετέχοντας στην οικονομική ζωή του κράτους.

Με την έναρξη της Εικονομαχίας οι Εκκλησίες της Αχαΐας και του Ανατολικού Ιλλυρικού αντιδρούν στην πολιτική του Λέοντα. Η κίνηση αυτή της φέρνει πιο κοντά στον παπικό θρόνο με τον οποίο αναθερμαίνουν τις σχέσεις τους. Επιπλέον

⁴⁰ Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π. σ. 501 – 502 και 521 -522.

⁴¹ Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π. σ. 519 -520

συμμετέχουν στην αποτυχημένη εξέγερση του στρατού της Αχαΐας και του στόλου των Κυκλάδων κατά του Λέοντα.

Στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο, που ακολουθεί, η συμμετοχή των Εκκλησιών αυτών των περιοχών είναι ισχνή. Μνημονεύονται οι Επίσκοποι Μονεμβασίας, Αχαΐας, Αιγίνης, Τροιζήνος κ. άλ.

Η εκκλησιαστική ζωή των περιοχών αυτών, παρά τις αυθαίρετες αποφάσεις του Λέοντα για το καθεστώς δικαιοδοσίας των Επαρχιών του Ανατολικού Ιλλυρικού και της Νότιας Ιταλίας, δεν αποδιοργανώνεται ακόμα και όταν συμβαίνει μεγάλη διείσδυση σλαβικών φύλων. Συνεχίζεται και εξελίσσεται απρόσκοπτα στα ποιμαντικά πλαίσια της Μητρόπολης Κορίνθου.

Ο θεσμός των Θεμάτων στη διοικητική οργάνωση των επαρχιών της αυτοκρατορίας συντελεί στην καλύτερη οργάνωση των Εκκλησιών της Πελοποννήσου. Η συμμετοχή των Μητροπολιτών και Αρχιεπισκόπων στις Συνόδους του Οικουμενικού Πατριαρχείου αυξάνει το κύρος της Εκκλησίας της Κορίνθου. Δημιουργούνται νέες Μητροπόλεις και πολλές Επισκοπές προάγονται σε Αρχιεπισκοπές.⁴²

Στα χρόνια αυτά ο επίσκοπος Αιγίνης – ως «ο Γένας νήσου» – μνημονεύεται στην 18^η θέση, επί συνόλου 37 επισκόπων της Κορίνθου.⁴³ Στα μέσα του 8^{ου} αιώνα ο επίσκοπος Αιγίνης μνημονεύεται ως «ιστ' ο Αιγίνης» μεταξύ 32 επισκόπων. Το έτος 787 ο επίσκοπος Αιγίνης Γαβριήλ μετέχει στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο.

Επί αυτοκράτορος Λέοντος Στ' του Σοφού (901 -907 μ. Χ.) η Αίγινα αναφέρεται ως 38^η αυτοκέφαλος Αρχιεπισκοπή, επί συνόλου 39. Στα μέσα του 10^{ου} αιώνα η Επισκοπή Αιγίνης κατέχει την 49^η θέση επί συνόλου 50. Στα χρόνια του αυτοκράτορα Ιωάννου Τσιμισκή (969 – 976 μ. Χ.) « ο Αιγίνων» αρχιεπίσκοπος αναγράφεται ως 47^{ος} επί συνόλου 51. Επί Αλεξίου του Κομνηνού (1081 -1015 μ. Χ.) η Αίγινα αναγράφεται 37^η επί 39 αυτοκεφάλων Αρχιεπισκοπών.

⁴² Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π. σ. 24

⁴³ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ.50 -51.

Επί Μιχαήλ Η΄ του Παλαιολόγου (1259 – 1282 μ. Χ.) η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης είναι 34^η επί συνόλου 44.⁴⁴

Στα μέσα του ΙΔ΄ αιώνα στην έκθεση του Ανδρόνικου Γ΄ κατέχει την 24^η θέση επί συνόλου 26. Στο τέλος του ΙΕ΄ αιώνα η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης αναγράφεται 3^η επί συνόλου 8.⁴⁵

Στα Τακτικά του Jean Derrouzes αναγράφεται ότι ο επίσκοπος Αιγίνης ως επικεφαλής της Επαρχίας Αιγαιοπελάγους (Notitia 8, σ.294) ενώ με διαφορετική ονομασία, αναφέρεται ως «Σίγινα» (Notitia 14, σ.377).

1. 5 Χριστιανικά μνημεία των πρώτων αιώνων

Η ανεύρεση χριστιανικών τάφων καθώς και άλλων τεκμηρίων στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας πόλης του νησιού μαρτυρούν την επικράτηση του χριστιανισμού στην οποία συνέβαλε η θρησκευτική πολιτική του Μ. Θεοδοσίου και του Ιουστινιανού. Στους χρόνους που μεσολαβούν ανάμεσα στους δύο αυτοκράτορες υπάρχει απόλυτη επικράτηση του χριστιανισμού και αριθμητικός περιορισμός της ειδωλολατρικής θρησκείας με συνέπεια την εγκατάλειψη πολλών μεγάλων χώρων της παλαιάς θρησκείας των Ελλήνων. Την ίδια εποχή παρατηρείται οικοδόμηση πλήθους μεγάλων ναών βασιλικού ρυθμού και μεγάλη καλλιτεχνική ακμή.⁴⁶

Ενδεικτικό τεκμήριο των όσων αναφέρουμε είναι το περίφημο αγαλματίδιο του Χριστού ως Ορφέα,⁴⁷ που η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως το 1885 στην

⁴⁴ Jean Derrouzes, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, texte critique, introduction et notes, όπου στην έκδοση των Τακτικών αναφέρεται αναλυτικά η σειρά της Επισκοπής Αιγίνης και συγκεκριμένα στις σελίδες 39, 73, 218, 245, 251, 266, 274, 294, 346, 352, 377, 385, 389, 408, 420.

⁴⁴ Ηλία Β. Μεσσίνια, *Η Συναγωγή*, ό.π. σ. 100.

⁴⁵ Εμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδη, *Υδρας Σπετσών και Αιγίνης, Μητρόπολις*, στ. 929

⁴⁶ Γερασίμου Ι. Κονιδάρη., *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π. σ. 480.

⁴⁷ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σσ. 356-357. Αναφέρεται ότι πρόκειται για επιτύμβια στήλη που εικονίζει τον Ορφέα καθιστό μπροστά σε έναν κορμό δέντρου και να παίζει λύρα. Ο Ορφέας αποτυπώνεται από τη μέση και πάνω γυμνός και στον αριστερό του ώμο στηρίζεται το ένδυμα που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος του. Η έκφραση του προσώπου του είναι ήρεμη και στο κεφάλι του φορά σκούφο, που ο συγγραφέας Σ. Δημητρακόπουλος χαρακτηρίζει ως «φρυγικό» ενώ η κόμμωση του θυμίζει κόμμωση του β΄ μισού του 3^{ου} αιώνα μ. Χ. Τον Ορφέα περιβάλλει στεφάνη από παραστάσεις θηρίων, πτηνών και μυθολογικών ζώων ενώ δύο ζώα γλύφουν τα πόδια του μαγεμένα ίσως από τη μουσική του. Επάνω από το κεφάλι του εικονίζεται αετός με ανοιχτά τα φτερά και στη βάση ένα λιοντάρι που επιτίθεται σε μια αντλόπη. Η παράσταση έχει συμβολικό χαρακτήρα

περιοχή «Καραντίνα»⁴⁸ και σήμερα εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

Από τον 5^ο μ. Χ. αιώνα οικοδομούνται στην περιοχή της σημερινής πόλης της Αίγινας σημαντικοί ναοί βασιλικού ρυθμού. Η αύξηση των χριστιανών επιβάλλει την απόκτηση μεγαλύτερων κτιρίων.⁴⁹ Πρόκειται για τις τέσσερις παλαιοχριστιανικές βασιλικές της πόλης της Αίγινας, που τα ερείπια τους βρίσκονται σε πολλά σημεία, στο ύψωμα «Βάρδια» και στην περιοχή της Χλόης σε μικρή απόσταση από το λιμάνι και την πόλη.

Σημαντικότερες από αυτές είναι η βασιλική που βρισκόταν στο λιμάνι της Αίγινας, πλησίον του σημερινού ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου (Παναγίτσα) όπου πέρα από τις εντυπωσιακές διαστάσεις της και τα ίχνη από το σύνθρονο στο ιερό βήμα, αντικρίζουμε ένα βαπτιστήριο. Το τελευταίο αποδεικνύει ότι η Αίγινα ήταν έδρα επισκόπου εφόσον τις βαπτίσεις τελούσε τότε μόνο ο επίσκοπος. Παράλληλα η ύπαρξη βαπτιστηρίου μαρτυρεί και το μεγάλο αριθμό των νεοεισερχομένων στη νέα θρησκεία που καθιστούσε επιτακτική την ανάγκη να κατασκευαστεί βαπτιστήριο στο νησί. Στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν το 1968 αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου. Το 1994 κατά τη διάρκεια χωματουργικών εργασιών από το Δήμο Αίγινας αποκαλύφθηκε άλλο ένα τμήμα ψηφιδωτού που πιθανολογείται ότι ήταν από το Βαπτιστήριο που υπήρχε δίπλα στο ναό.⁵⁰

Σημαντική επίσης κρίνεται και η μεγάλη βασιλική στη θέση «Βάρδια» πλησίον του σημερινού ναΐσκου του Αγίου Μάμα.⁵¹ Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική της οποίας λίγα μόνο ερείπια διασώζονται, όπως η ασίδα του ιερού, το σημείο που ήταν η Αγία Τράπεζα και το σύνθρονο. Στο χώρο έχουν βρεθεί τρεις τάφοι επιφανών ίσως Αιγινητών. Στον εξωτερικό χώρο στα δυτικά υπήρχε δεξαμενή νερού και βαπτιστήριο. Θεωρείται ότι ήταν και ο Μητροπολιτικός ναός της πόλης της Αίγινας κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Ο ναός καταστράφηκε λίγους αιώνες αργότερα από πειρατικές επιδρομές (9^{ος} – 10^{ος} αιώνας). Αναλυτική περιγραφή του

και δεικνύει πώς ο Χριστός μάγευε με τη διδασκαλία του στους ανθρώπους, όπως ο Ορφέας τα ζώα με τη μουσική του.

⁴⁸ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι στην...*, ό.π. σ. 52

⁴⁹ Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος*, σελ. 464.

⁵⁰ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη – Σπύρου Ν. Αλεξίου, *Αίγινα*, ό.π. σ. 9.

⁵¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σ. σ. 337 -340. Αναφέρεται ως ναός της Αγίας Φωτεινής. Συστηματική ανασκαφή στο χώρο έκανε το 1967 η Αρχαιολογική Υπηρεσία.

χώρου και των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών της τρίκλιτης βασιλικής παρουσιάζει ο Γ. Σωτηρίου ο οποίος χρονολογεί το κτίριο στους μετά τον Ιουστινιανό χρόνους.⁵² Συγκεκριμένα αναφέρει τις ομοιότητες που παρατηρούνται ως προς το Ιερό Βήμα, το τέμπλο και τη βάση της Αγίας Τραπέζης με το ναό της Αγίας Ειρήνης Κωνσταντινουπόλεως. Και σε αυτόν το ναό συναντάμε βαπτιστήριο.

Τέλος μαρτυρείται η ύπαρξη παρόμοιων ναών ρυθμού βασιλικής κοντά στο σημερινό Μητροπολιτικό ναό της πόλης επί των οδών Ν. Πέππα και Δ. Σολωμού, στο προαύλιο του σημερινού ναού του Αγίου Νικολάου του Στεριανού⁵³, άλλη μια στην περιοχή της Χλόης, έξω από τα όρια της πόλης, στην Παλαιά Χώρα στη θέση του ναού της Επισκοπής, και στην περιοχή του Κοντού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ναός του Απόλλωνα στο σημερινό αρχαιολογικό χώρο της Κολώνας είχε διαμορφωθεί σε χριστιανική βασιλική που ήταν σε λειτουργική χρήση μέχρι τα τέλη του 9^{ου} αιώνα.

Συμπερασματικά αναφέρουμε ότι η ύπαρξη μεγάλου αριθμού ναών, για τα δεδομένα της πόλης του νησιού, και σε τόσο κοντινές αποστάσεις δικαιολογείται από το μεγάλο αριθμό χριστιανών που υπήρχαν στο νησί αυτούς τους αιώνες.

Η εγκατάλειψη αυτών των ναών και η καταστροφή τους οφείλεται τόσο σε πειρατικές επιδρομές αλλοθρήσκων όσο και στη μετακίνηση του πληθυσμού εξαιτίας αυτών των επιδρομών στο εσωτερικό του νησιού και την εγκατάσταση του στο λόφο της αρχαίας Οίας.

Οι πληροφορίες για την οικονομική, κοινωνική και εκκλησιαστική ζωή του νησιού είναι ελάχιστες στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες. Οι μοναδικές από αυτές που έχουν διασωθεί οφείλονται στα Πρακτικά των Συνόδων και στις σφραγίδες, όπως αναφέρει ο συγγραφέας Σοφοκλής Δημητρακόπουλος,⁵⁴ όπου καταγράφεται η συμμετοχή Επισκόπων της Αίγινας στις συνόδους.

⁵² Γ. Σωτηρίου Γ. *Αι Παλαιοχριστιανικά Βασιλικά της Ελλάδος*, στην «Αρχαιολογική Εφημερίδα», 1929, σ. 194

⁵³ Σύμφωνα με τοπικές παραδόσεις ο ναός του Αγίου Νικολάου στην πόλη της Αίγινας αναφέρεται ως ο «Στεριανός» Άγιος Νικόλαος σε αντιδιαστολή με το πασίγνωστο ναό στο λιμάνι της Αίγινας που ονομάζεται ο «θαλασσινός». Ο Στεριανός Άγιος Νικόλαος είναι κτισμένος από τις ναυτικές οικογένειες του νησιού και είναι επίσης ταυτισμένος με την ιστορία των σφουγγαράδων της Αίγινας.

⁵⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σ. 62

1.6 Αιγινήτες Άγιοι των πρώτων αιώνων

Οι πρώτοι αιώνες ζωής της Επισκοπής Αιγίνης χαρακτηρίζονται από την ανάδειξη πολλών αγίων μορφών που αναφέρθηκαν σε προηγούμενες παραγράφους. Από την εποχή του Αποστόλου Κρίσπου ως τον 8^ο και 9^ο αιώνα, παρά τη ζοφερότητα των καιρών εξαιτίας των πειρατικών επιδρομών η Επισκοπή Αιγίνης έχει να παρουσιάσει αξιοσημείωτο αριθμόν ασκητών και αγίων, γεγονός που καταδεικνύει μια ακμάζουσα χριστιανική κοινότητα.

Καρπός του ιεραποστολικού έργου του Κρίσπου είναι η ανάδειξη τριών Αγίων που φέρουν την καταγωγή τους από την Αίγινα. Ωστόσο δεν θα πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός πως παράλληλα υπήρχαν ακόμα κάποιοι ειδωλολάτρες στην Αίγινα καθώς και αρκετοί Εβραίοι. Αιώνες μετά, όταν οι κάτοικοι της Αίγινας θα αναγκαστούν να μεταφερθούν στην ενδοχώρα και να κατοικήσουν στο λόφο της αρχαίας Οίας εξαιτίας των επιδρομών, οι Εβραίοι δημιουργούν έναν δικό τους λατρευτικό χώρο στο λόφο, στην Εβραϊκή συνοικία, για τον οποίο δεν διασώζεται το ακριβές σημείο του.⁵⁵

Ο μάρτυρας Λεόντιος.

Ο Λεόντιος γεννήθηκε το 70 μ. Χ. στην Αίγινα στην περιοχή της σημερινής Κυψέλης στους χρόνους του αυτοκράτορα Ουεσπασιανού. Ήταν από αυτούς που δέχθηκαν από νωρίς το κήρυγμα του Αποστόλου Κρίσπου. Κατατάχθηκε στο Ρωμαϊκό στρατό, όπου διακρίθηκε για την τόλμη, τη σύνεση και την ανδρεία του στις μάχες.

Είχε μεγαλοπρεπές παράστημα και ρωμαλεότητα.⁵⁶ Παρασημοφορήθηκε πολλές φορές και κατέφερε να φθάσει στο βαθμό του στρατηγού.⁵⁷

⁵⁵ Ηλία Β. Μεσσίνα, *Η Συναγωγή*, ό.π. σ. 100.

⁵⁶ Χρήστου Δ. Τσολακίδη Δ., *Αγιολόγιο της Ορθοδοξίας*, σ. 550

⁵⁷ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεωργίου Ι. Μπήτρου, *Τα αγιοβάδιστα νησιά*, σ. 15

Υπηρέτησε στην Τρίπολη της Βορείου Αφρικής και πολύ συχνά δίδασκε με θάρρος την αλήθεια του Χριστιανισμού στους συστρατιώτες του και διακρινόταν για τις πράξεις φιλανθρωπίας και την αγάπη που επιδείκνυε προς τους φτωχούς.

Η πίστη του Λεοντίου αλλά και οι πράξεις του δεν έμειναν κρυφές από τον τοπικό ηγεμόνα Ανδριανό. Ο τελευταίος ήταν συγκλητικός και με άδεια του αυτοκράτορα Ουασπесиανού (67 -79 μ. Χ.) δίωκε τους χριστιανούς και θανάτωνε όσους δεν έδειχναν μεταμέλεια και δεν θυσίαζαν στους ειδωλολατρικούς Θεούς. Αντίθετα όσοι «μετανοούσαν» τους έστελνε στη Ρώμη για να τους τιμήσει ο αυτοκράτορας.

Ο Ανδριανός πληροφορούμενος τη δράση του αξιωματικού του Λεόντιου έστειλε στην Τρίπολη τον Ύπατο Τριβούνιο με δύο στρατιώτες για να τον συλλάβει. Ο ένας στρατιώτης αναφέρεται με το όνομα Θεόδουλος.⁵⁸ Ο ειδωλολάτρης Τριβούνιος φθάνοντας στην Τρίπολη αρρώστησε και φλεγόταν από υψηλό πυρετό. Απέδωσε την αρρώστια του στο γεγονός ότι, όταν έφυγε για την αποστολή του δεν πρόσφερε θυσίες στους θεούς του. Σε όραμά του παρουσιάστηκε ένας άγγελος και του είπε: «*άμα θέλεις να σωθείς, να καλέσεις τρεις φορές το Θεό του Λεοντίου*». Τότε ο Τριβούνιος μαζί με το Θεόδουλο άρχισαν να ψάχνουν το Λεόντιο. Όταν τον συνάντησαν, του είπαν ότι αναζητούσαν το Λεόντιο, ο οποίος όμως τους απέκρυψε ότι ήταν ο ίδιος και τους είπε πως τον λένε Θεόγραφο. Όταν έφτασαν στο σπίτι του, ο Λεόντιος τότε τους είπε ότι ήταν αυτός. Οι τρεις άντρες κατηχήθηκαν από το Λεόντιο και ασπάστηκαν το Χριστιανισμό και βαπτίστηκαν γοητευμένοι από τα θεία λόγια του Αγίου.

Όταν ο Ανδριανός έφτασε στην πόλη, διαπίστωσε την αναστάτωση που είχε προκύψει από την διδασκαλία του Λεοντίου για τον Ιησού. Το Χριστιανισμό τον είχε διδάξει και στους στρατιώτες του Ανδριανού. Έξαλλος ο Ανδριανός ζήτησε να του φέρουν μπροστά του τον Τριβούνιο και το Θεόδουλο. Όταν έμαθε πως πίστευαν στο Χριστιανισμό, έδωσε εντολή να τους συλλάβουν και να τους εκτελέσουν. Την άλλη μέρα οδηγήθηκαν στον ηγεμόνα ο Λεόντιος και οι δύο νεοφώτιστοι. Μετά από πολλά βασανιστήρια, τους φυλάκισαν στην ίδια φυλακή. Όταν έμαθε για την ακλόνητη πίστη τους, διέταξε να σταυρώσουν τον Τριβούνιο και να φονεύσουν με ξίφος το

⁵⁸ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π., σ. 256.

Θεόδουλο. Οι μάρτυρες, αντί να φοβηθούν, συνέχισαν να δοξάζουν το Θεό. Τότε ο ηγεμόνας είπε να τους αποκεφαλίσουν.

Η παράδοση διέσωσε ότι ο Λεόντιος όχι μόνο δεν κάμφθηκε ούτε μια στιγμή από τα βασανιστήρια του βασανιστή του, αλλά αποπειράθηκε να τον κάνει Χριστιανό. Ο Ανδριανός συνέχισε να βασανίζει τον Άγιο με τα απάνθρωπα βασανιστήριά του, αλλά ο Άγιος δεν έπαυε να πιστεύει στον Χριστό. Η απόφαση του Ανδριανού ήταν να πεθάνει ο Λεόντιος κρεμασμένος πάνω σε ξύλο. Τα πιο μεγάλα βασανιστήρια άρχισαν. Πρώτα του ξέσκισαν τις σάρκες των ποδιών του με πηρούνα, έπειτα έδεσαν μια πελώρια πέτρα στο λαιμό του, ύστερα τον έδεσαν με τέσσερις πασσάλους και οι στρατιώτες ο ένας μετά τον άλλον τον χτυπούσαν αλύπητα μέχρι που το σώμα του Αγίου διαμελίστηκε. Ο Άγιος παρέδωσε το πνεύμα του στον Κύριο δοξάζοντάς τον.⁵⁹

Το λείψανο του Αγίου το παρέλαβαν οι χριστιανοί της Τρίπολης και το ενταφίασαν σε χώρο κοντά στο λιμάνι της πόλης στις 18 Ιουνίου, όπου από τότε τιμάται η μνήμη του.⁶⁰ Το μοναδικό ναύδριο στην Αίγινα που είναι αφιερωμένο στον Άγιο, βρίσκεται νοτιοανατολικά της Ι.Μ. Παναγίας Χρυσολεόντισσας, στην θέση όπου επρόκειτο να κτιστεί αρχικά η Μονή.

Στην περιοχή Λιβιάδι έχει ανεγερθεί ναός αφιερωμένος στον Αιγινίτες Αγίους όπου και ιστορείται η εικόνα τους, που περιλαμβάνει και τον Άγιο Λεόντιο.

Επίσης, στον οικισμό Λεόντι της Κυψέλης σώζονται πιθανά ερείπια παλαιού ναού, κοντά στα θεμέλια του παλαιού ιερού του μοναστηριού της Χρυσολεόντισσας. Η εικόνα του Αγίου βρίσκεται στο Λεόντι στο ξωκλήσι του Αγίου Μηνά.

Ιούλιος και Ιουλιανός. Τα πρώτα τους βήματα, καταγωγή, σπουδές.

Στην Αίγινα του 4^{ου} αι. μ. Χ. συναντάμε δύο άγνωστες, στο ευρύ Εκκλησιαστικό χώρο, ιεραποστολικές μορφές, τον διάκονο Ιουλιανό και τον πρεσβύτερο Ιούλιο.

⁵⁹ Ματθαίου Λαγγή, *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμος Στ' σ. 240 - 241

⁶⁰ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεωργίου Ι. Μπήτρου, *Τα αγιοβάδιστα*, ό.π. σ. 17. Στη μνήμη του Αγίου Λεοντίου υπάρχει σήμερα στην Αίγινα το μοναδικό εκκλησάκι στην περιοχή της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας, στο κέντρο του νησιού. Επίσης η περιοχή «Λεόντι» της Κυψέλης θεωρείται η γενέτειρα του Αγίου. Στην περιοχή αυτή υπάρχουν τα ερείπια της παλαιάς Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας. Το προσωνύμιο της Παναγίας προέρχεται από την περιοχή αυτή όπου υπήρχε και το πρώτο μοναστήρι.

Το 319 μ. Χ. γεννιέται ο Ιουλιανός και το 330 μ. Χ. ο αδελφός του Ιούλιος από πλούσια χριστιανική Αιγινήτικη οικογένεια πιθανότατα στην Παχεία Ράχη της Αίγινας.⁶¹ Νεότεροι ερευνητές προσθέτουν ότι η γενέτειρα των δύο Αγίων πιθανόν να είναι η περιοχή της Κυψέλης της Αίγινας,⁶² όπως και του στρατιωτικού Αγίου Λεοντίου⁶³. Ωστόσο από τους περισσότερους συγγραφείς του βίου των δύο Αγίων θεωρείται πιο ασφαλής η εκδοχή της καταγωγής τους από το χωριό Παχεία Ράχη, λόγω της κατοίκησης των παλαιών Αιγινήτων στον ορεινό όγκο του νησιού και των αρχαιολογικών ευρημάτων κατοίκησης στην ευρύτερη περιοχή από τη Νεότερη Νεολιθική Περίοδο. Στην περιοχή της Παχείας Ράχης και των γειτονικών μικρών γεωργικών – κτηνοτροφικών οικισμών η συνεχής κατοίκηση από τους αρχαίους χρόνους είναι βέβαιη, ενώ σε άλλες περιοχές πιθανή.⁶⁴ Στο σημείο αυτό χαρακτηριστική είναι η αναφορά της γενέτειρας τους Αίγινας ως Μυρμιδονίας που αναφέρει το πρώτο γνωστό συναξάρι των Αγίων.⁶⁵

Οι Άγιοι μεγάλωσαν και διδάχθηκαν τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα τους, και συνέχισαν για ανώτερες σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών, γύρω στα 350 -356, όπου σπούδασαν φιλοσοφία, ρητορική και άλλες επιστήμες, όπως συνηθιζόταν τότε στην περίφημη φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών, έχοντας πιθανότατα συμφοιτητές τους τον Γρηγόριο το Θεολόγο, το Μεγάλο Βασίλειο και τον μετέπειτα αυτοκράτορα Ιουλιανό τον Παραβάτη.⁶⁶

Η Αθήνα τους γοητεύει γιατί βρίσκονται στον τόπο όπου ο απόστολος Παύλος μίλησε στους Αθηναίους για τον Άγνωστο Θεό, κηρύσσοντας την ευαγγελική αλήθεια στον Άρειο Πάγο. Το περιβάλλον της Αθήνας, το ένδοξο παρελθόν της, η συναναστροφή τους με τους δύο Καππαδόκες αλλά και η θύραθεν παιδεία που απέκτησαν τους επηρέασαν βαθιά. Συγκινημένοι από την ιεραποστολική δράση του Αποστόλου των Εθνών, θέλησαν να τον μιμηθούν.

⁶¹ Νικοδήμου Γ. Αεράκη, *Ασματική ακολουθία των Αγίων Ιουλίου πρεσβυτέρου και Ιουλιανού διακόνου των εξ Αιγίνης*, σ. 3

⁶² Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της Αίγινας*, σ. 31

⁶³ Κούλη Χρ. Μοίρα, *Η ενορία μας*, σ. 18.

⁶⁴ Γεώργιου Ι. Μπήτρου, *Παχεία Ράχη, ο οικισμός, η ιστορία, οι άνθρωποι, οι άγιοι*, σ. 14

⁶⁵ San Giulio prete Elledici Vellar 2016, σ. 12 -13

⁶⁶ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεώργιου Ι. Μπήτρου, *Τα αγιοβάδιστα νησιά.....*, ό.π. σ. 25

Επιστρέφουν στην Αίγινα μετά το πέρας των σπουδών τους και σύντομα παίρνουν τη γενναία απόφαση να μιμηθούν τον Απόστολο Παύλο. Η επιθυμία τους να δράσουν ιεραποστολικά πέρασε από τον σχεδιασμό στην πράξη και αποφασίζουν να εργαστούν για τη διάδοση του Ευαγγελίου.⁶⁷

Στο σημείο αυτό η διήγηση του βίου τους, που αναφέρει την απόφαση τους, λαμβάνει μια ρομαντική χροιά.⁶⁸ Τους παρουσιάζει να παρατηρούν τα απογεύματα από τα ψηλώματα του χωριού τους τον αντικρινό Πειραιά την Αθήνα και τους ψαράδες γύρω από το νησί,⁶⁹ να ρίχνουν τα δίχτυα τους στη θάλασσα σύμφωνα με το παράδειγμα των μαθητών του Κυρίου.⁷⁰

Γύρω στο 365 μ. Χ. αναχωρούν από την Αίγινα με προορισμό την Αθήνα, αφού προηγουμένως έχουν εφοδιαστεί με δύο ραβδιά που έκοψαν από δέντρο της αυλής του σπιτιού τους. Τα δύο αυτά ραβδιά θα τους συνοδεύουν σε όλη την πορεία τους μέχρι το τέλος της ζωής τους και θα τους θυμίζουν συγχρόνως τον τόπο καταγωγής τους.⁷¹ Στην Αθήνα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ιστορικός *Κώστας Σταμάτης* χειροτονούνται από τον επίσκοπο Αθηνών, ο Ιούλιος ιερέας και ο Ιουλιανός διάκονος και προετοιμάζονται για το μεγάλο τους έργο.⁷² Από την Αθήνα ακολουθώντας τα βήματα του Απόστολου των Εθνών ταξιδεύουν προς Κόρινθο όπου διαμένουν για ικανό διάστημα και αρχίζουν να κηρύττουν παντού το λόγο του Θεού.

Οι πρώτες δυσκολίες όμως παρουσιάζονται καθώς οι οπαδοί του Αρείου, παρά τις αποφάσεις της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου (325 μ. Χ.) και έχοντας την υψηλή – κοσμική αυτοκρατορική προστασία, είχαν αποκτήσει μεγάλη επιρροή στην κοινωνία της Κορίνθου.

⁶⁷ Κώστα Μ. Σταμάτης *Οι Άγιοι της.....*, ό.π. σ.31

⁶⁸ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 260

⁶⁹ Κώστα Μ. Σταμάτης *Οι Άγιοι της.....*, ό.π. σ.31

⁷⁰ Ματθ. 4,20

⁷¹ Εγκόλπιον Ημερολόγιον Ιερά Μητροπόλεως Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζηνίας, «*Βίος και Διδαχαί των Αγίων*», σ. 42

⁷² Κώστα Μ. Σταμάτης *Οι Άγιοι της.....*, ό.π.σ.32

Τα δύο αδέλφια καταδιώκονται από τους οπαδούς του Αρείου και απειλείται η ζωή τους. Οι αντίξοες συνθήκες δεν τους επιτρέπουν να εργαστούν ιεραποστολικά στην Κόρινθο και αποφασίζουν να φύγουν για τη Δύση.

Το 377 μ. Χ. επιβιβάζονται σε πλοίο που αναχωρεί από την Κόρινθο προς Ιταλία.⁷³ Οι πληροφορίες για την έκβαση του ταξιδιού τους είναι συγκεχυμένες με το πλοίο να δοκιμάζεται από θύελλες και θαλασσοταραχή. Μια εκδοχή, που καταγράφει ο *Κώστας Σταμάτης* αναφέρει πως το πλοίο άλλαξε πορεία και βρέθηκαν στο Δούναβη, αντί της Ιταλίας.⁷⁴ Σύμφωνα με μία άλλη παράδοση οι δύο Άγιοι έφθασαν στην Ιταλία όπου τους συνέλαβε ο αυτοκράτορας Ουάλης και τους έστειλε στο Δούναβη, για να ενισχύσουν το Ρωμαϊκό στρατό.⁷⁵ Στις περιοχές γύρω από τον ποταμό Δούναβη τα δύο αδέλφια παραμένουν για έξι χρόνια επιτελώντας ένα θαυμαστό ιεραποστολικό έργο.

Η ανάρρηση στο θρόνο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Θεοδόσιου του Α΄ θα συνδράμει το έργο των δύο αδελφών. Ο Θεοδόσιος συνέβαλε στην πάταξη της αίρεσης του Αρείου και στη διάδοση του χριστιανισμού.

Το 380 μ. Χ. επισκέπτονται τη Ρώμη με σκοπό να προσκυνήσουν τους τάφους των πρωτοκορυφαίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου καθώς και πολλών χριστιανών μαρτύρων μέσα στις κατακόμβες της Ρώμης.

Η επίσκεψη τους αυτή θα σταθεί αποφασιστική για την ιεραποστολική προσπάθεια που έχουν ξεκινήσει, καθώς οπλισμένοι πλέον με την άδεια του πάπα Ρώμης και του αυτοκράτορα Θεοδόσιου ξεκινούν την ιεραποστολική τους πορεία και κατευθύνονται προς τις περιοχές της Βορείου Ιταλίας.

⁷³ Σοφία Ν. Σφυρόερα *Αίγινα, πρώτη πρωτεύουσα της Νεότερης Ελλάδας*, σ. 319

⁷⁴ Κώστα Μ. Σταμάτης *Οι Άγιοι της.....*, ό.π. σ.32

⁷⁵ Σοφία Ν. Σφυρόερα *Αίγινα, πρώτη.....* ό.π. ,σ. 319

Η ιεραποστολική δράση στις περιοχές της Κεντρικής Ευρώπης.

Η μεγάλη ιεραποστολική πορεία των αδελφών Ιούλιου και Ιουλιανού ξεκινά από τα αφιλόξενα, την εποχή εκείνη, κράτη της Βαλκανικής και επεκτείνεται στη Βοημία, την Πολωνία και την Ουγγαρία.⁷⁶ Το έργο τους δεν περιορίστηκε στην απλή διδασκαλία του Ευαγγελίου αλλά, όπως μαρτυρείται από το πρώτο συναξάρι των Αγίων, οι ίδιοι ήταν αρκετά μαχητικοί κατά της ειδωλολατρίας που συνάντησαν σε αυτές τις περιοχές. Γκρέμιζαν ειδωλολατρικούς ναούς, αγάλματα και κάθε τι που θύμιζε την ειδωλολατρική θρησκεία, ενώ θεμελίωναν και έκτιζαν χριστιανικούς ναούς.

**Εικόνα 1 –Ιερός Ναός Αγίου Διονυσίου Παχέιας Ράχης Αίγινας. Άγιοι Ιούλιος και Ιουλιανός,
(φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος)**

Είναι χαρακτηριστικό το περιστατικό που καταγράφεται ότι έγινε από τους Αγίους σε ένα χωριό της περιοχής του Δούναβη. Εκεί είδαν όλους τους κατοίκους συγκεντρωμένους στην πλατεία και στη μέση να είναι δεμένος ένας νεαρός

⁷⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 260

δαιμονισμένος. Οι ειδωλολάτρες ιερείς του χωριού ετοιμάζονταν να τον κάψουν, για να γλιτώσει το χωριό. Οι Άγιοι εξόρκισαν το δαιμόνιο και κάνοντας το σημείο του σταυρού τον θεράπευσαν. Όλο το πλήθος έμεινε κατάπληκτο, η θυσία ματαιώθηκε, ο νεαρός σώθηκε και το σημαντικότερο πολλοί πίστεψαν στον Θεό του Ιούλιου και του Ιουλιανού, τον αληθινό Θεό που τους αποκάλυψαν.

Στα χρόνια του Θεοδοσίου του Μεγάλου (379 – 395 μ. Χ.) και ενώ πάπας Ρώμης ήταν ο Δάμασος ο Α΄ (366 – 384 μ. χ.),⁷⁷ τα δύο αδέρφια επισκέφθηκαν την Ρώμη με σκοπό να προσκυνήσουν το τόπο που αποκεφαλίστηκε ο Απόστολος Παύλος. Εκεί οι Άγιοι συναντήθηκαν με δύο σημαντικά για την μετέπειτα πορεία τους πρόσωπα. Ο πρώτος ήταν ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος από τον οποίο πήραν ιδιόχειρη άδεια, να μπορούν ελεύθερα να διαδίδουν τον Χριστιανισμό σε ολόκληρη την αυτοκρατορία⁷⁸. Και ο δεύτερος ήταν ο πάπας της Ρώμης Δάμασος Α΄ ο οποίος διακρίνοντας τις ικανότητες τους, και εκτιμώντας το ζήλο, το ήθος και τη βαθιά πίστη τους, τους έστειλε στην Βόρεια Ιταλία, και συγκεκριμένα στο Μιλάνο για να βοηθήσουν τον επίσκοπο της περιοχής Άγιο Αμβρόσιο.⁷⁹ Το στοιχείο που εκτίμησε ο πάπας

⁷⁷ Β. Στεφανίδη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, σ.264,268 και *Δάμασος Α΄πάπας Ρώμης* Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 4, στ. 932 -933. Ο πάπας Δάμασος Α΄ θεωρείται μια από τις εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής του που βοήθησε αρκετά με τις αποφάσεις και τις παρεμβάσεις του την Εκκλησία. Ο άγιος Δάμασος ο Α΄, Πάπας της Ρώμης, ο οποίος καταγόταν από το Guimaraes της σημερινής Πορτογαλίας και ήταν γιος του ιερέως Αντωνίου, γεννήθηκε στη Ρώμη το 300 μ. Χ. και έγινε και αυτός κληρικός. Το 355 μ. Χ. όντας αρχιδιάκονος συνόδευσε σε εξορία, στη Θράκη, τον Πάπα Λιβέριο. Ο λόγος της εξορίας ήταν η φιλία του Πάπα με τον άγιο Αθανάσιο το Μέγα Πατριάρχη Αλεξανδρείας, θερμό υπέρμαχο των αποφάσεων της εν Νικαία Συνόδου. Ο άγιος Δάμασος έμεινε πολλά χρόνια στην εξορία «συγκακουχούμενος τω Λιβερίω».

Όταν επέστρεψε στη Ρώμη, συνέχισε τον αντιαιρετικό του αγώνα κατά των Αρειανών υπηρετώντας τον ορθόδοξο Πάπα Λιβέριο τον οποίον και διαδέχτηκε το 361 μ. Χ. υποστηριχθείς από τον αυτοκράτορα και το λαό της Ρώμης, παρά την αντίθεση μιας μερίδας κληρικών και του ηγουμένου Ουρσίου. Με τη συμβουλή του άγιου Αθανασίου συνεκάλεσε κατ' επανάληψη συνόδους κατά των αρειανών και επί πέντε χρόνια φιλοξένησε τον εκδιωχθέντα διάδοχο του Μεγάλου Αθανασίου, Πέτρο. Υπήρξε φίλος του άγιου Ιερωνύμου και του Μεγάλου Βασιλείου. Συνέβαλε και τελειοποίησε τη Λατινική μετάφραση της Αγίας Γραφής που λέγεται Vulgata. Καλλώπισε τους τάφους των μαρτύρων και τις κατακόμβες, έχτισε ναούς και το ναό του αγίου Λαυρεντίου που ακόμη σήμερα λέγεται "in Damaso". Έγραψε πολλά θεολογικά έργα, ιδίως αντιαιρετικά, και πολλές επιστολές προς τους επισκόπους της Ανατολής. Τιμάται την 4η Δεκεμβρίου.

⁷⁸ Νικοδήμου Γ. Αεράκη, *Ασματική ακολουθία των Αγίων Ιουλίου πρεσβυτέρου και Ιουλιανού διακόνου των εξ Αιγίνης*, σ. 3

⁷⁹ Παναγιώτη Γ. Νικολόπουλου, *Αμβρόσιος Άγιος*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 2, στ. 272. Ο Άγιος Αμβρόσιος επίσκοπος Μεδιολάνων (340 -397 μ. χ.) ονομάστηκε ως ο ασυμβίβαστος επίσκοπος Μεδιολάνων καθώς δεν επέτρεψε στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Α΄ να εισέλθει στον ναό και να κοινωνήσει, κατά την επίσκεψη του τελευταίου στα Μεδιόλανα. Του επέβαλε ακοινωνησία και μόνο όταν ο αυτοκράτορας εξομολογήθηκε δημόσια για τις σφαγές που είχε διατάξει στη Θεσσαλονίκη, τον μετέλαβε τοβ Αχράντων μυστηρίων. Τον ίδιο ζήλο επέδειξε ο Αμβρόσιος και κατά των Αρειανών που ζητούσαν να τους παραχωρήσει ιερό ναό για τις λατρευτικές τους ανάγκες. Η μνήμη του τιμάται στις 7 Δεκεμβρίου.

Δάμασος στους δύο αδελφούς ήταν η αυταπάρνηση και η μαχητικότητα τους, ιδιαίτερα κατά των Αρειανών, των οποίων και ο ίδιος ήταν σφοδρός πολέμιος.⁸⁰

Η ιεραποστολική πορεία τους κατέληξε στη Βόρεια Ιταλία, συγκεκριμένα στα Μεδιόλανα, το σημερινό Μιλάνο, όπου τάχθηκαν στη διακονία του επισκόπου Αμβροσίου. Ο άγιος Αμβρόσιος τους ανέθεσε να κηρύξουν τη χριστιανική πίστη στις ειδωλολατρικές περιοχές της Νοβάρια και της Λομβαρδίας, που είχε ιδρύσει ο Άγιος Λαυρέντιος, στη Λομβαρδία, έως και τα ορεινά σύνορα της χώρας. Οι δύο αδελφοί ιεραπόστολοι ανέλαβαν με χαρά το έργο, και δραστηριοποιήθηκαν με κέντρο την περιοχή γύρω από τη λίμνη Verbanο.

Στην βόρεια Ιταλία επιτέλεσαν το μεγαλύτερο έργο τους, βάπτισαν χριστιανούς, έκτισαν εκκλησίες, αναφέρεται πως ο καθένας από τους δύο έκτισε περίπου 100, και θεράπευσαν αρρώστους. Το σημαντικότερο όμως από όλα είναι ότι επανέφεραν την ειρήνη στην εκκλησία της Νοβάριας που βρισκόταν σε αναταραχή.⁸¹ Η ιεραποστολική τους προσπάθεια κατευθύνθηκε ακόμα στις περιοχές της σημερινής Ελβετίας και του Τυρόλο.⁸²

Η ιεραποστολική δράση των δυο αδελφών απέφερε πολλούς καρπούς για τη χριστιανική Εκκλησία. Ύστερα από 50 χρόνια ιεραποστολικής εργασίας θέλησαν να αποσυρθούν και να ασκητέψουν. Ηλικιωμένοι πλέον, αποφάσισαν για πρώτη φορά στην κοινή πορεία τους να χωρισθούν.⁸³ Ο Ιουλιανός έμεινε στο Γκοτζάνο στη λίμνη Ματζιόρε, ιδρύοντας εκεί τον ναό του Αγίου Λαυρεντίου, ενώ ο Ιούλιος διάλεξε ένα ερημικό νησάκι το Κούσιο στη λίμνη Όρτα, το οποίο αργότερα έλαβε το όνομά του (San Giulio). Η παράδοση της Εκκλησίας διασώζει το εξής σχετικό περιστατικό. Θέλοντας ο Ιούλιος να μεταβεί στο νησί, δεν κατάφερε να βρει πλεούμενο διαθέσιμο

⁸⁰ Βασίλειου Στεφανίδου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, σ. 147. Αναφέρεται ότι ο αυτοκράτορας Μέγας Θεοδόσιος εξέδωσε από την Θεσσαλονίκη στην οποία βρισκόταν, το 380 μ. Χ. το διάταγμα περί πίστεως, σύμφωνα με το οποίο οριζόταν ο χριστιανισμός ως η μόνη θρησκεία της αυτοκρατορίας, και συμφωνούσε με την παράδοση που ακολουθούσαν οι Ρώμης Δάμασος και ο Αλεξανδρείας Πέτρος. Το διάταγμα στρεφόταν όχι μόνο κατά των Αρειανών, που ο Θεοδόσιος επιθυμούσε να εξαφανίσει αλλά και κατά των ειδωλολατρών. Ο πάπας Δάμασος εμφανίζεται (σελ. 199) ως μεγάλος αντίπαλος των Αρειανών και για τον λόγο αυτό δέχεται επιστολή από το Μέγα Βασίλειο προκειμένου να συνασπίσουν κατά των αιρετικών όλους τους Ορθοδόξους επισκόπους Ανατολής και Δύσης.

⁸¹ Αργυρώ Καβρουδάκη, *Η θρησκευτική ζωή στην Αίγινα από την Προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα*, σ. 48.

⁸² Σοφία Ν. Σφυρόερα *Αίγινα, πρώτη πρωτεύουσα.....*, ό.π. σ. 321

⁸³ Νικοδήμου Γ. Αεράκη, *Ασματική ακολουθία των Αγίων Ιουλίου πρεσβυτέρου και Ιουλιανού διακόνου των εξ Αιγίνης*, σ. 4

να πλησιάσει τις ακτές του, διότι ήταν βραχώδες, απομονωμένο από την ανθρώπινη παρουσία και γεμάτο ερπετά. Τότε, ο Άγιος άπλωσε το ράσο του στα νερά της λίμνης και με τρόπο θαυμαστό προσέγγισε το νησί. Εκεί, ανήγειρε ναό τιμώμενο στη μνήμη των αγίων αποστόλων Πέτρου και Παύλου.

Έκτοτε, και οι δυο αδελφοί έζησαν ασκητικά έως την κοίμησή τους, εφησυχάζοντας με εφόδιο την προσευχή. Ο Ιουλιανός αρρώστησε βαριά και κοιμήθηκε σε ηλικία 72 ετών στις 7 Ιανουαρίου του 391 μ. Χ. και ενταφιάστηκε στην εκκλησία του Αγίου Λαυρεντίου, την οποία προηγουμένως ίδρυσε. Ο Ιούλιος έζησε ήρεμα για άλλα 10 χρόνια με προσευχή και νηστεία στο νησί του, το οποίο πήρε και το όνομά του. Ο άγιος Ιούλιος κοιμήθηκε στις 31 Ιανουαρίου 401 και ενταφιάστηκε στον ναό των αποστόλων Πέτρου και Παύλου.

Η τιμή των Αγίων Ιούλιου και Ιουλιανού στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία

Οι χριστιανοί της Βορείου Ιταλίας αμέσως αναγνώρισαν την αγιότητα των δύο αδελφών ιεραποστόλων και τους τίμησαν ανάλογα. Αιτία της αγάπης των ανθρώπων ήταν τα πολλά θαύματα, που επιτέλεσαν όταν ήταν εν ζωή αλλά και όταν κοιμήθηκαν, καθώς και η διατήρηση και θαυματουργία επί πολλούς αιώνες των ιερών λειψάνων τους.⁸⁴

Αναφέρεται ότι οι τιμές και η προσκύνηση προς τον Άγιο Ιούλιο, στη λίμνη Όρτα, ήταν μεγάλη και πολλοί προσκυνητές συνέρρεαν στο νησί Κούζιο, όπου ο ίδιος συχνά θαυματουργούσε. Επίσης στην ευρύτερη περιοχή του Μιλάνο καταγράφονται πολλές εκκλησίες που ήταν αφιερωμένες στον Ιούλιο. Η λατρεία του Αγίου Ιούλιου είναι συνεχής μέσα στους αιώνες στη λίμνη Όρτα και στις γύρω περιοχές.⁸⁵ Για πολλούς αιώνες η εκκλησία στο νησάκι του Αγίου Ιουλίου ήταν η μητέρα Εκκλησία όλων των Εκκλησιών της Ριβιέρας του Κούσιο.⁸⁶ Η βασιλική του Αγίου Ιουλίου θεωρείται ο 100^{ος} ναός που κτίστηκε από τον Άγιο.⁸⁷ Το νησί στο οποίο ασκήτεψε ο Άγιος Ιούλιος έχει πάρει σήμερα την ονομασία του από τον Άγιο. Θεωρείται ένας πολύ σημαντικός θρησκευτικός τόπος, με μεγάλη εκκλησιαστική ιστορία και στον οποίο σήμερα ακμάζει μια πολύ δυναμική μοναστική αδελφότητα καλογραιών η

⁸⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σ. 261

⁸⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σ. 262.

⁸⁶ Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της.....*, ό.π. σ.37

⁸⁷ Anna Maria Canopi, *Basilica of St. Giulio Mater Ecclesiae Abbey, Island of St. Giulio Orta (Novara) Italy*, σ.11

οποία επιδίδεται σε κάθε μορφή θρησκευτικής τέχνης και διακρίνεται για την φιλοξενία τους. Η εορτή δε των Αγίων Ιουλίου και Ιουλιανού κάθε Ιανουάριο αποτελεί αφορμή για λατρευτικές εκδηλώσεις που συγκεντρώνουν πλήθος πιστών από όλη τη βόρεια Ιταλία.⁸⁸

Ανάλογη είναι και η τιμή προς τον αδελφό του Ιούλιου, τον Άγιο Ιουλιανό.

Τα αγιολόγια της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας μνημονεύουν τους δύο Αγίους από πολύ νωρίς. Ο Άγιος Ιούλιος μνημονεύεται στον Αμβροσιανό Κώδικα του 5^{ου} – 6^{ου} αιώνα. Στο Ρωμαϊκό μαρτυρολόγιο καταγράφεται στις 31 Ιανουαρίου στην επαρχία Μεδιολάνου. Ο Ιουλιανός μνημονεύεται από το Ferrari στις 7 Ιανουαρίου.⁸⁹

Σε αυτές τις ημερομηνίες τελείται σήμερα από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία η μνήμη τους και η ανακομιδή των λειψάνων τους στις 19 Μαΐου.

Τα ιερά λείψανα των Αγίων σήμερα βρίσκονται στην Ιταλία. Του Αγίου Ιούλιου είναι τοποθετημένα μέσα σε λάρνακα και βρίσκονται σε ναό ρυθμού βασιλικής, που είναι αφιερωμένος στον Άγιο. Σώζεται όλος ο σκελετός του Αγίου. Του Αγίου Ιουλιανού αρχικά τοποθετήθηκαν στην εκκλησία του Αγίου Λαυρεντίου και το 1360 μεταφέρθηκαν στη βασιλική στο Γκοτζάνο, που κτίστηκε προς τιμήν του, όπου και σώζονται έως σήμερα.

Με την ευκαιρία αυτή πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσεις προς τιμήν του Αγίου στο Γκοτζάνο όπου ήρθαν στο φως πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για τη ζωή, τη δράση, τα θαύματα και την Αγιότητα των Ιούλιου και Ιουλιανού. Με βάση αυτές τις μαρτυρίες στοιχειοθετήθηκε η βιογραφία των δύο αδελφών Αγίων. Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν, σύμφωνα με τον ερευνητή *Κώστα Σταμάτη*, τα κείμενα του Ντον Βιρτζίλιο Κριστίνα και ιδιαίτερα του Προέδρου του Κομιτάτου Αντώνιο Ματζέττι: «Ο αιώνας του Ιουλιανού», «Το νησί Αίγινα πατρίδα του Ιουλιανού» και τέλος το πιο σημαντικό: «Το μπαστούνι ανάμεσα σε δύο νησιά», όπου η βιογραφία των δύο Αγίων συγκροτείται στη βάση ιστορικών και παραδοσιακών πηγών. Πολύτιμα επίσης στοιχεία για τη ζωή και τη δράση των αδελφών Αγίων περιλαμβάνει και το βιβλίο του Ρενάτο Βερντίνα: «*Η Όρτα και η Ριβιέρα της*».⁹⁰

Η τιμή προς τους δύο Αγίους είναι συνεχής και μεγάλη στις περιοχές της Βορείου Ιταλίας, Λομβαρδίας – Πιεμόντε, όπου υπάρχουν πολλοί ναοί αφιερωμένοι στη χάρη τους. Εκτός από τα αγάλματα με τα οποία οι Ρωμαιοκαθολικοί τους αναπαριστούν, υπάρχουν και πολλές εικόνες τους, με κορυφαία αυτήν που έχει τοιχογραφηθεί στην εκκλησία του Inorio – Inferiore και που αντίγραφο της έφεραν οι Ρωμαιοκαθολικοί

⁸⁸ San Giulio prete Elledici Vellar ό.π. , σ., 42- 46

⁸⁹ Μαρδικούλας Ν. Λουρέντζου , *Η Σύναξη των Αγίων.....*,ό.π. σσ. 49 -50

⁹⁰ Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της.....*,ό.π. σ.37

στην Αίγινα κατά τη διάρκεια προσκυνηματικής επίσκεψης τους στη γενέτειρα των δύο Αγίων.⁹¹

Η τιμή των Αγίων Ιούλιου και Ιουλιανού στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία η ύπαρξη των Αγίων Ιούλιου και Ιουλιανού δεν αναφέρεται καθόλου μέσα στα συναξάρια και τα μηναία της Εκκλησίας. Αιτία αποσιώπησης της μνήμης τους ήταν, αφενός το γεγονός ότι έφυγαν νωρίς από τον Ελλαδικό χώρο και έδρασαν αποκλειστικά στη Δύση (Βόρεια Ιταλία), και αφετέρου η πλειάδα των δυσχερειών που προκλήθηκαν λόγω του Σχίσματος (1054) και της έναρξης της Τουρκοκρατίας (1453), είχαν ως αποτέλεσμα τη διακοπή κάθε γέφυρας επικοινωνίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί και η μη αναφορά τους στην τοπική ιστορία και αγιολογία της Αίγινας, για όσο διάστημα η Αίγινα βρίσκεται κάτω από την κυριαρχία των Βενετών (1462 -1540 και 1687 – 1715),⁹² παρά την καταγεγραμμένη παρουσία πολλών Αγίων που γεννήθηκαν ή έδρασαν στο νησί και καταγράφονται στα Αγιολόγια.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία μνημονεύει μέσα στα Μηναία της πολλούς αγίους με τα ονόματα Ιούλιος και Ιουλιανός, όμως κανένας από αυτούς δεν ταυτίζεται χρονικά με τους δύο Αιγινήτες Ιεραποστόλους. Ωστόσο αν και ακόμα δεν έχει αποφανθεί επίσημα για την αναγνώριση της αγιότητας των δύο αδελφών ιεραποστόλων, στην εκκλησιαστική συνείδηση οι δύο Άγιοι τιμώνται από το τελευταίο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα.⁹³

Μέχρι τον 20^ο αιώνα η ύπαρξη των δύο Αγίων ήταν άγνωστη και στη γενέτειρά τους Αίγινα. Η πρώτη μνεία των δύο Αγίων γίνεται μόλις το 1960 και έκτοτε με απόφαση της Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας Σπετσών και Αιγίνης, άρχισαν να εορτάζονται σε τοπικό επίπεδο. Από το 1968 και μετά αναγράφονται κάθε χρόνο στα επίσημα Δίπτυχα (Ημερολόγιον) της Εκκλησίας της Ελλάδος στη μερίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας Σπετσών και Αιγίνης.⁹⁴

Οι δύο άγιοι έγιναν γνωστοί στην Ορθόδοξη Εκκλησία -ιδίως στον ελλαδικό χώρο- ύστερα από επιθυμία πιστών από το Gozzano να επισκεφθούν τη γενέτειρα του προστάτη τους Αγίου Ιουλιανού, με επικεφαλής τον ιερέα Don Giuliano Ruga senior. Αφορμή στάθηκε το 1961 ο εορτασμός των 600 χρόνων από τη μετακομιδή των λειψάνων του αγίου Ιουλιανού σε ναό προς τιμή του (1361-1961). Έκτοτε, εγκαينιάστηκε ένας διάυλος επικοινωνίας μεταξύ Αίγινας και Gozzano.

⁹¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σ. 264.

⁹² Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σσ. 361 - 364

⁹³ Κώστα Μ. Σταμάτη, *Αίγινα, Ιστορία.....*, ό.π. σ. 287.

⁹⁴ Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 2025, σ. 849

Από τις 14 έως τις 17 Σεπτεμβρίου του 1990, Αιγινίτες με επικεφαλής τον τότε πρωτοσύγκελο και σημερινό μητροπολίτη Ύδρας κ. κ. Εφραίμ, επισκέπτονται το Γκοτζάνο και τη λίμνη Όρτα. Αντίστοιχη επίσκεψη πραγματοποιούν πολλοί Ιταλοί από τις 12 έως τις 26 Απριλίου του 1991, με αποκορύφωμα την τοποθέτηση αναμνηστικής πλάκας με λείψανα των Αγίων και θραύσματα των τάφων τους στον ναό του Αγίου Διονυσίου της Παχειάς Ράχης στις 21 Απριλίου 1991.

Λείψανα των αγίων είχαν προσκομιστεί στον ναό του Αγίου Διονυσίου και παλιότερα, στις 28 Απριλίου 1968, τα οποία αργότερα μεταφέρθηκαν στον ναό των «Αιγινιτών Αγίων» στην περιοχή Λιβιάδι της Αίγινας και επανήλθαν το 1991 στον ναό της Παχειάς Ράχης.

Η τελευταία ανταλλαγή επισκέψεων μεταξύ Γκοτζάνο και Παχειάς Ράχης Αίγινας πραγματοποιήθηκε το 2018 και 2019 με τη συμμετοχή μεγάλης αποστολής ιερωμένων και πιστών και από τις δύο πλευρές.

Σήμερα το χωριό της Παχειάς Ράχης η μνήμη τους εορτάζεται επίσημα στις 19 Μαΐου, όπου με φροντίδα του εφημέριου του χωριού και του ενοριακού συμβουλίου, έχει δημιουργηθεί από το 2008 παρεκκλήσιο στον παλαιό ναό των Ταξιαρχών αφιερωμένο στη μνήμη τους.⁹⁵ Την ίδια χρονιά τελέστηκαν και τα θυρανοίξια του παρεκκλησιού από τον Μητροπολίτη Ύδρας κ. κ. Εφραίμ.

Μέχρι σήμερα ναός αφιερωμένος στη μνήμη τους δεν υπάρχει.⁹⁶ Στην Αίγινα επίσης εορτάζουν και στις 30 Ιουλίου κατά τη σύναξη των Αιγινιτών Αγίων στον ομώνυμο Ιερό Ναό στη περιοχή Λιβιάδι, όπου φυλάσσονται και τμήματα από τα λείψανα των δύο Αγίων. Εικόνες των δύο Αγίων υπάρχουν σε πολλούς ναούς της Αίγινας, όπως της Μητροπόλεως (Κοίμηση Θεοτόκου), των Εισοδίων της Θεοτόκου (Παναγίτσας), της Μυρτιδιώτισσας της πόλεως, και στη νέα Εκκλησία του Αγίου Νεκταρίου.

Ο αρχιμανδρίτης και ιεροκήρυκας της Μητροπόλεως Ύδρας π. Νικόδημος Αεράκης συνέταξε και εξέδωσε το 1998 την Ιερή ακολουθία των δύο Αγίων, η οποία χρησιμοποιείται στον εορτασμό τους,⁹⁷ η οποία φέρει την έγκριση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος.

⁹⁵ Γεώργιου Ι. Μπήτρου, *Παχειά Ράχη, ο Οικισμός, η Ιστορία, οι Άνθρωποι, οι Άγιοι*. σ. 23 -25, όπου ο Ιερός Ναός των Ταξιαρχών υπήρξε η πρώτη ενορία του χωριού και σε αυτήν σύμφωνα με την παράδοση υψώθηκε η σημαία της Επανάστασης του 1821 στο νησί και ευλογήθηκε από τον Ηγούμενο της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας αρχιμ. Κύριλλο Λαμπαδάριο.

⁹⁶ Φλώρας Αλυφαντή, *Ο τόπος μου η Αίγινα*, σ. 88

⁹⁷ Νικοδήμου Γ. Αεράκη, *Ασματική ακολουθία των.....*, ό.π. σ. 5

Ένα ακόμα λειτουργικό κείμενο προς χρήση είναι και η ακολουθία των Χαιρετισμών προς τους Αγίους της Αίγινας που έχει συντάξει και πάλι ο ιεροκήρυκας της Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας αρχιμανδρίτης *Νικόδημος Αεράκης*.⁹⁸

Ελάχιστες επίσης είναι οι περιπτώσεις σημερινών κατοίκων του νησιού που φέρουν το όνομα Ιούλιος ή Ιουλιανός ενώ στη Δύση τα ονόματα «Τζούλιο» ή «Τζουλιάνο» οφείλονται στους δύο Αγίους.⁹⁹

Η Οσία Θεοδώρα από την Παλαιά Χώρα της Αίγινας

Η Θεοδώρα γεννήθηκε σε μια εποχή δύσκολη όχι μόνο για την Αίγινα, αλλά και για όλα τα νησιά και τις θαλασσινές πολιτείες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, εξαιτίας των Σαρακηνών επιδρομών που επέφεραν μεγάλες καταστροφές στα νησιά και αφανισμό του ντόπιου πληθυσμού με σφαγές και προώθηση γυναικών και μικρών παιδιών στα σκλαβοπάζαρα της ανατολής. Αναφέρεται από τους βιογράφους ως μυροβλύτης λόγω του μύρου που έρεε από τη σαρκοφάγο της.

Η Οσία Θεοδώρα γεννήθηκε στην Παλιαχώρα της Αίγινας το 812 μ. Χ. Ήταν το τρίτο παιδί του κληρικού Αντωνίου και της Χρυσάνθης. Η ανάδοχος της την ονομάζει Αγάπη. Γρήγορα έμεινε ορφανή από μητέρα, και ο πατέρας της ανέθεσε την ανατροφή και τη μόρφωση της σε συγγενή του παιδαγωγό. Ο ίδιος εκάρη μοναχός. Ο αδελφός της ήταν ιεροδιάκονος και η αδελφή της μοναχή.

Ο πατέρας της την πάντρεψε σε μικρή ηλικία – η παράδοση αναφέρει ότι ήταν επτά ετών – με ενάρετο και ευσεβή νέο. Άλλη παράδοση αναφέρει πως παντρεύτηκε τον παιδαγωγό της.¹⁰⁰

Η Θεοδώρα μαζί με τον σύζυγο της, τον πατέρα της και της κάτοικους της Παλιαχώρας έφυγε από την Αίγινα εξαιτίας των πειρατικών επιδρομών και μετέβη

⁹⁸ Του ιδίου, *Χαιρετισμοί εις τους Αγίους της Αιγίνης*, σ 11, όπου γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στους δύο αγίους, τους οποίους ο συγγραφέας αποκαλεί: «θεοκήρυκες, θεόσταλτους, θεοφόρους, θεολόγους... οι οποίοι έλαμψαν εν τη Δύσει και εφώτισαν τα άθρα έθνη».

⁹⁹ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι στην*, ό.π. σ. 71

¹⁰⁰ Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της*, ό.π. σ.43

στη Θεσσαλονίκη.¹⁰¹ Εγκαταστάθηκε κοντά στην αγορά και στο ναό του Αγίου Λουκά, ενώ ο πατέρας της εγκαταβίωσε σε μοναστήρι της Θεσσαλονίκης.

Από τον γάμο της αποκτά τρία παιδιά, από τα οποία έζησε μόνο η Θεοπίστη, η πρωτότοκος, η οποία γεννήθηκε το 829 –830 μ. Χ. Οι γονείς της την αφιέρωσαν στον Κύριο και σε ηλικία έξι ετών την πήγαν στο μοναστήρι του Αγίου Λουκά, που βρισκόταν στα δυτικά της Εκκλησίας της Αγίας Σοφίας, στο οποίο ηγουμένη ήταν η ονομαστή για την άσκηση της Αικατερίνη, αδελφή του πρώην Προέδρου Θεσσαλονίκης και ομολογητού Αντωνίου.¹⁰²

Η Θεοδώρα χήρεψε σε ηλικία 25 ετών. Αμέσως μοίρασε την περιουσία της σε φτωχούς και αποφάσισε να μονάσει στην Ιερά Μονή του Αγίου Στεφάνου Θεσσαλονίκης κάτω από την καθοδήγηση της ηγουμένης Άννας, η οποία κοιμήθηκε το 880 μ. Χ.¹⁰³ Στο μοναστήρι πήρε το όνομα Θεοδώρα και παρέμεινε επί 55 συνεχή χρόνια. Όταν η ηγουμένη Αικατερίνη του Αγίου Λουκά πέθανε, η Οσία έφερε κοντά της, τη Θεοπίστη και μόνασαν στο ίδιο κελί.

Η Θεοδώρα βλέποντας την κόρη της να ταλαιπωρείται από της σκληραγωγίες της άσκησης, μετανόησε που την αφιέρωσε στο Θεό και άρχισε να στενοχωριέται και να υποφέρει. Τότε η ηγουμένη Άννα απαγόρευσε σε μητέρα και κόρη να μιλούν μεταξύ της. Ο κανόνας της σιωπής κράτησε 15 ολόκληρα χρόνια και μετά από αρρώστια της Θεοδώρας η ηγουμένη τις συγχώρεσε.¹⁰⁴ Είναι τα χρόνια που διακρίθηκε στην άσκηση και στην υπακοή προς την ηγουμένη σε τέτοιο θαυμαστό σημείο που της προτάθηκε να γίνει ηγουμένη σε άλλο μοναστήρι. Κάτι που αμέσως αρνήθηκε.¹⁰⁵

Το 868 μ. Χ. η ηγουμένη Άννα πέθανε ή κατά άλλους παραιτήθηκε λόγω προχωρημένης ηλικίας. Τότε προτάθηκε στην Θεοδώρα να αναλάβει την ηγουμενία αλλά εκείνη αρνήθηκε. Οι μοναχές εψήφισαν την κόρη της Θεοπίστη για ηγουμένη. Η ίδια η Θεοδώρα παρέμεινε στο μοναστήρι υπηρετώντας καθημερινά την προηγούμενη Άννα η οποία κοιμήθηκε σε ηλικία 120 ετών.

¹⁰¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική....*, ό.π. σ. 276

¹⁰² Λαγγή Ματθαίου, *Ο Μέγας Συναξαριστής.....*, ό.π. τ. Η' σ. 516.

¹⁰³ R. Janin, *Θεοδώρα*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 6, στ. 187 -188

¹⁰⁴ «Βίος και Πολιτεία των εξ Αιγίνης Αγίων», σ. 22

¹⁰⁵ Ματθαίου Λαγγή, *Ο Μέγας Συναξαριστής.....*, ό.π. τ. Η' σσ. 521 - 522.

Η Θεοδώρα επί 55 χρόνια υπέμεινε με αφάνταστη καρτερία την ζωή της σκληρής ασκήσεως, με υπακοή και ταπείνωση. Κοιμήθηκε σε ηλικία 80 ετών την 29η Αυγούστου του 892 μ. Χ. προλέγοντας μάλιστα την ημέρα του θανάτου της. Μετά την κοίμηση της από το άγιο λείψανο της και την κανδήλα του τάφου της έρεε μύρο, γι' αυτό και ονομάστηκε μυροβλύτης. Όταν της έψαλαν την νεκρώσιμη ακολουθία, το ρυτιδωμένο πρόσωπο της φάνηκε χαρούμενο και ωραίο, χωρίς ρυτίδα και από το λείψανο της έβγαινε θεία ευωδία. Υπάρχουν μαρτυρίες για το μύρο το οποίο έρεε από τη σαρκοφάγο της καθώς συχνά άλλαζαν τα ενδύματα της Αγίας που ήταν διαποτισμένα με μύρο και οι πιστοί κατόπιν τα τεμάχιζαν και τα μοίραζαν.¹⁰⁶

Η Μονή του Αγίου Στεφάνου έλαβε το όνομα της Οσίας Θεοδώρας και αυτό συνέβη ως αποτέλεσμα της μεγάλης λαϊκής ευσέβειας προς το πρόσωπο της. Το μοναστήρι γνώριζε μεγάλη ακμή και έφθασε στο σημείο το 1669 να αριθμεί εκατόν πενήντα μοναχές. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα έπαψε να λειτουργεί ωστόσο η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου διαφύλαξε το λείψανο της Αγίας.

Όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την Θεσσαλονίκη το 1430, έριξαν καταγής το σκήνωμα της Αγίας για να χρησιμοποιήσουν τη σαρκοφάγο. Το σώμα της Αγίας το κομμάτιασαν. Οι πιστοί συνέλεξαν τα τεμάχια της Αγίας και τα ενταφίασαν.

Η μνήμη της εορτάζεται της 29 Αυγούστου αλλά η Εκκλησία την εορτάζει στις 3 Αυγούστου λόγω της εορτής της αποτομής της Τιμίας Κεφαλής του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου την 29^η Αυγούστου.¹⁰⁷ Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τιμά την Αγία στις 5 Απριλίου.

Μετά την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης το 1917 ο μητροπολίτης Γεννάδιος έκτισε το 1935 τη νεότερη εκκλησία της Αγίας Θεοδώρας επί της οδού Ερμού. Ο μητροπολίτης Παντελεήμων ο Α' μετέτρεψε το ναό σε ενοριακό, ενώ ο Παντελεήμων ο Β' επανίδρυσε τη μονή ως ανδρική.¹⁰⁸

Τα λείψανα της φυλάσσονται σε παρεκκλήσι της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, τμήμα των αγίων λειψάνων της βρίσκεται στο ναό των Αιγινητών Αγίων στο Λιβάδι της Αίγινας.

¹⁰⁶ R. Janin, *Θεοδώρα*, ό.π. τ. 6, στ. 187 -188

¹⁰⁷ Κώστα Μ. Σταμάτη, *Αίγινα Ιστορία.....*, ό.π. σ.288

¹⁰⁸ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 278

Πολλά θαυμάσια συνέβησαν την ώρα του θανάτου της Αγίας , αλλά και μετά. Την ώρα του θανάτου της ακούγονταν ψαλμωδίες αγγέλων από τον ουρανό και από το σώμα της ανάβλυζε ευωδιαστός ιδρώτας, τόσο έντονος, που όλοι δοξολογούσαν τον Θεό. Από την εικόνα της, και ιδιαίτερα από το δεξί της χέρι έρεε σε ένα κοίλωμα , λάδι. Πολλοί άρρωστοι όπως χωλοί και μουγγοί θεραπεύτηκαν.

Μετά από χρόνια παρουσιάστηκε η μορφή της στην Αγία Θεοπίστη και όλοι συμπεράναν ότι η κηδεία του λειψάνου της δεν έγινε κατά την γνώμη της, και παρήγγειλε τις μοναχές να μεταθέσουν το λείψανο της. Αυτές αμέσως υπάκουσαν και πριν ακόμα αφαιρέσουν το σκέπαστρο του τάφου, ακούσθηκαν βροντές και αστραπές και οι πλάκες του τάφου της μετατοπίστηκαν βίαια, χωρίς να τις αγγίξει κανείς. Ο τάφος της γέμισε μύρο και η ευωδία απλώθηκε σε όλη την εκκλησία. Κατόπιν τοποθέτησαν τα λείψανα της σε κιβώτιο και τα μετέφεραν σε πομπή στο κουβούκλιο της εκκλησίας. Από τότε η Εκκλησία πήρε το όνομα της.

Η Οσία Θεοπίστη

Η Οσία Θεοπίστη γεννήθηκε το 829 –830 μ. Χ. στην Θεσσαλονίκη. Ήταν το πρώτο παιδί από τα τρία παιδιά της Οσίας Θεοδώρας. Η μητέρα της καταγόταν από την Αίγινα και προερχόταν από ιερατική οικογένεια.

Η μητέρα της σε ηλικία 6 ετών την αφιερώνει στο μοναστήρι του Οσίου Λουκά όπου και γίνεται μοναχή λαμβάνοντας το όνομα Θεοπίστη.

Όταν η ηγουμένη του μοναστηριού – η ομολογήτρια Αγία Άννα – πεθαίνει, η μητέρα της την φέρνει στο μοναστήρι του Αγίου Στεφάνου στο οποίο και η ίδια μονάζει από χρόνια. Είναι χαρακτηριστικό ότι μονάζουν στο ίδιο κελί. Η μητέρα όμως ανησυχεί και στενοχωρείται για τις ταλαιπωρίες και την άσκηση της κόρης της και φθάνει στο σημείο να μετανιώσει που οδήγησε την κόρη της στον μοναχισμό ενώ θα μπορούσε να την είχε παντρέψει. Μάλιστα ζήτησε από την ηγουμένη να την στείλει σε άλλο μοναστήρι ώστε να μην την βλέπει.

Ήταν τόση η λύπη της μητέρας της, Θεοδώρας, που η ηγουμένη αποφάσισε να επιβάλει σκληρό κανόνα και στις δύο. Τους απαγόρευσε να μιλούν, να απευθύνει τον λόγο η μία στην άλλη. Αυτό είχε ως συνέπεια μάνα και κόρη να μην μιλήσουν για 15 ολόκληρα χρόνια. Μετά από αρρώστια της Θεοδώρας η ηγουμένη επέτρεψε να ξαναμιλήσουν. Η Θεοπίστη ψηφίστηκε ηγουμένη σε ηλικία 56 ετών με την ψήφο του Επισκόπου Θεοδώρου και των αρχιμανδριτών Ιλαρίωνα και Δωρόθεου.¹⁰⁹ Παρούσα ήταν και η πρώην ηγουμένη Άννα, η οποία είχε πλέον φτάσει σε ηλικία 120 ετών.

Η Θεοπίστη διοίκησε το μοναστήρι με πίστη, αφοσίωση και καρτερία ως την ημέρα του θανάτου της. Η Οσία Θεοπίστη πέθανε σε μεγάλη ηλικία και ενταφιάστηκε στον τάφο της μητέρας της. Λαϊκή παράδοση αναφέρει πως κατά τη διάρκεια του ενταφιασμού της η νεκρή μητέρα της μετακινήθηκε για να δώσει τόπο στην κόρη και ηγουμένη της.¹¹⁰ Η μνήμη της εορτάζεται όπως και της μητέρας της στις 3 Αυγούστου.¹¹¹

Η Οσία Αθανασία

Η Οσία Αθανασία γεννήθηκε στην Παλιαχώρα της Αίγινας τον 9^ο αιώνα μ. Χ. στα χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας και ενδεχομένως τις εποχές που αυτοκράτορες ήταν ο Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος και ο Ιωάννης Τσιμισκής.¹¹² Το ακριβές έτος γεννήσεως της είναι άγνωστο. Οι γονείς της ήταν ευσεβείς, ενάρετοι και αριστοκράτες. Από νωρίς λαμβάνει χριστιανική μόρφωση και εκφράζει την κλίση της προς την μοναχική ζωή. Όμως οι γονείς της είχαν άλλα όνειρα για την κόρη τους γι' αυτό την υποχρέωσαν να παντρευτεί.

¹⁰⁹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 281

¹¹⁰ Ιωάννη Επ. Μάντζαρη, *Η Οσία Θεοδώρα η εξ Αιγίνης και η Οσία Θεοπίστη*. σ. 8-9.

¹¹¹ Κώστα Μ. Σταμάτη, *Αίγινα Ιστορία*, ό.π. σ.289

¹¹² Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της*, ό.π. σ. 53.

Η Αθανασία ζει σε μία εποχή δύσκολη. Οι Σαρακηνοί πειρατές κάνουν επιδρομές στα νησιά του Αιγαίου, λεηλατούν, καίνε, σκοτώνουν, κλέβουν, βιάζουν, δεν αφήνουν τίποτε όρθιο στο πέρασμα τους.

Δεκαέξι ημέρες μετά τον γάμο της, Σαρακηνοί πειρατές κάνουν επιδρομή στην Αίγινα και σφάζουν πολλούς Αιγινίτες. Ανάμεσα σε αυτούς είναι και ο σύζυγος της.¹¹³

Η Αθανασία τότε σκέφθηκε πως ήταν η κατάλληλη στιγμή να πραγματοποιήσει τον πόθο της και να γίνει μοναχή. Με διαταγή όμως των Σαρακηνών - που υποχρέωναν όλες τις χήρες και τις ανύπαντρες κοπέλες της Παλιαχώρας να παντρευτούν Σαρακηνό - η Αθανασία παντρεύεται ειδωλολάτρη Σαρακηνό, ο οποίος μετά από λίγο κατηχήθηκε από την Αγία και έγινε χριστιανός.¹¹⁴ Η Αγία όμως προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, έπεισε τον σύζυγο της να γίνει μοναχός. Εκείνος δέχεται και λαμβάνει το όνομα Ματθαίος.

Μετά τον θάνατο και του δεύτερου συζύγου της και των γονέων της, η Αθανασία μοίρασε την περιουσία της στους φτωχούς και ίδρυσε μαζί με άλλες γυναίκες της Παλιαχώρας, μοναχικό κοινόβιο, στο οποίο έγινε ηγουμένη μετά από τέσσερα χρόνια. Το μοναστήρι κτίστηκε προς τιμήν της Ζωοδόχου Πηγής και πιθανόν βρισκόταν στη θέση του σημερινού μοναστηριού που ίδρυσε ο Άγιος Νεκτάριος.

Στο μοναστήρι της έβρισκαν καταφύγιο πολλοί άρρωστοι και φτωχοί. Η ίδια ζούσε πολύ ασκητικά. Η παράδοση θέλει την Αγία να έχει για προσκέφαλο τις λίγες ώρες της ανάπαυσης της, μια πέτρα. Η αγιότητα της έγινε γνωστή μέσα και έξω από την Ελλάδα. Ζούσε απλοϊκά με λίγο ψωμί και νερό.¹¹⁵ Ο γέροντας Ματθαίος φρόντιζε να προμηθεύει το κοινόβιο με λίγα χόρτα από τον κήπο του.

Τέσσερα χρόνια αργότερα μαζί με τις αδελφές και τον μοναχό Ματθαίο αποσύρθηκαν σε τόπο πιο ήσυχο για περισσότερη άσκηση και προσευχή.

¹¹³ Στυλιανού Γ. Παπαδόπουλου, *Αθανασία*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, Τόμος 1, στ. 499

¹¹⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*,ό.π. σ. 270

¹¹⁵ Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Αθανασία*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τ. 1, στ. 500, όπου αναφέρεται η αυστηρή νηστεία στην οποία υποβαλλόταν η Οσία. Χαρακτηριστικό αυτής ήταν ότι έτρωγε λίγο ψωμί την ημέρα και έπινε νερό μόνο μια φορά την ημέρα. Τυρί και ψάρι μόνο το Πάσχα και το Δωδεκαήμερο, ενώ κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής έτρωγε ελάχιστα λάχανα και μάλιστα ανά δύο ημέρες. Για προσκέφαλό της είχε μια ευπρεπισμένη πέτρα.

Αναφέρεται ότι στον τόπο αυτό που κατά πάσα πιθανότητα είναι ο λόφος της Παλαιάς Χώρας η Οσία έκτισε τρεις ναούς προς τιμή της Θεοτόκου, του Ιωάννου του Προδρόμου και του Αγίου Νικολάου.¹¹⁶

Αργότερα η Αγία αναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη με τον πρεσβύτερο Ιγνάτιο. Στην Κωνσταντινούπολη παραμένει επί 7 χρόνια.¹¹⁷

Μετά από όραμα που είδε επιστρέφει στην Αίγινα όπου συνέχισε την άσκηση της και δεν σταμάτησε να ενδιαφέρεται για την Μονή της.

Δώδεκα ημέρες πριν τον θάνατο της, προέβλεψε την ακριβή ημέρα και ώρα του θανάτου της και όρισε τη διάδοχο της. Την ημέρα του θανάτου της διάβασε στις μοναχές το ψαλτήρι και μη μπορώντας να ολοκληρώσει την ανάγνωση παρέδωσε το πνεύμα της. Προφήτεψε ακόμη την αναγνώριση της ως Αγίας.

Κατά την ημέρα του ενταφιασμού της έγιναν πολλά θαύματα, δαιμονισμένοι θεραπεύτηκαν, τυφλοί είδαν το φως τους, άρρωστοι θεραπεύτηκαν. Απεβίωσε στις 14 Αυγούστου του έτους 860 μ. Χ. Είναι άγνωστος ο χώρος ενταφιασμού της Οσίας. Το πιθανότερο είναι οι Ρωμαιοκαθολικοί που ζούσαν στην Παλαιά Χώρα να πήραν τα οστά της όπως και την κάρα του Αγίου Γεωργίου και να τη μετέφεραν στη Δύση. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι πρώτοι αυτοί την ανακήρυξαν Αγία, τιμώντας την στις 14 Αυγούστου.

Ενισχυτικό στοιχείο αυτής της άποψης είναι ότι ο βίος της είναι καταχωρημένος στον Κώδικα Vaticanus Graecus του 1916. Από αυτόν τον κώδικα οι Ορθόδοξοι άντλησαν πληροφορίες για το βίο της Αθανασίας.¹¹⁸

Η Ορθόδοξη Εκκλησία τιμά την μνήμη της στις 18 Απριλίου ενώ η Δυτική Εκκλησία στις 14 Αυγούστου.

Σήμερα στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδος – Αγίου Νεκταρίου διατηρείται η κρύπτη στην οποία η Αγία αποσυρόταν για άσκηση, επίσης στο Μετόχι της Ιεράς Μονής

¹¹⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 271

¹¹⁷ Ματθαίου Λαγγή, *Ο Μέγας Συναξαριστής της.....*, ό.π. τ. Δ' σσ. 328 -330

¹¹⁸ Κώστα Μ. Σταμάτη *Οι Άγιοι της*, ό.π. σ. 55.

Παναγίας Χρυσολεόντισσας, στο χώρο του υπόγειου ναού της Φανερωμένης στην πόλη της Αίγινας, υπάρχει παρεκκλήσι προς τιμήν της Οσίας Αθανασίας.¹¹⁹

Όσιος Λουκάς ο Στειριώτης

Ένας ακόμα Άγιος, όχι και τόσο γνωστός για την καταγωγή του από την Αίγινα, είναι ο Όσιος Λουκάς, ο οποίος συναριθμείται στους εξ Αιγίνης Αγίους. Η σχέση του με την Αίγινα οφείλεται στους γονείς του οι οποίοι κατάγονταν από το νησί αλλά το εγκατέλειψαν λόγω των πειρατικών επιδρομών.

Ο Όσιος Λουκάς γεννήθηκε στο Καστρί ή Καστόριο των Δελφών, το καλοκαίρι του 896 μ. Χ. ή στις αρχές του 897 μ. Χ.

Ο πατέρας του Στέφανος καταγόταν από την Αίγινα. Η μητέρα του ονομαζόταν Ευφροσύνη. Ο ίδιος ο Άγιος δεν ήλθε ποτέ στην Αίγινα. Οι γονείς του είχαν φύγει από το νησί εξαιτίας των πειρατών οι οποίοι έκαναν επιδρομές και τρομερές λεηλασίες.¹²⁰ Ο Λουκάς ήταν το τρίτο παιδί από τα επτά της οικογένειας του.

Από πολύ νωρίς έδειξε την κλήση του προς τον μοναχικό βίο. Όταν ήταν σε ηλικία 12 –13 ετών μένει ορφανός από πατέρα. Δούλεψε σκληρά, παρά το γεγονός ότι ήταν παιδί, ως βοσκός και γεωργός. Αναφέρετε ότι όταν περνούσαν από την βοσκή του, φτωχά παιδάκια και του ζητούσαν λίγο ψωμί, εκείνος τους έδινε και το προσφάγι του. Μαζί με τον Λουκά, άλλα δύο αδέρφια του, η Καλή και ο Επιφάνιος, εκφράζουν την προτίμηση τους για τον μοναχικό βίο.

Σε ηλικία 14 ετών, το 910 μ. Χ. ακολουθεί κρυφά δύο μοναχούς και έρχεται στην Αθήνα, όπου κείρεται μοναχός.¹²¹ Μόνασε την Ιερά Μονή Παντάνασσας στο Μοναστηράκι Αθηνών. Οι παρακλήσεις της μητέρας του τον αναγκάζουν να επιστρέψει πίσω στο σπίτι του. Η μητέρα του ήταν βαριά άρρωστη. Παραμένει κοντά της για τέσσερις μήνες. Όταν η μητέρα του πεθαίνει, ελεύθερος πλέον από οικογενειακές δεσμεύσεις ανεβαίνει στο βουνό Ιωάννιτσα στην Δεσφίνα της

¹¹⁹ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεωργίου Ι. Μπήτρου, *Τα αγιοβάδιστα*,ό.π. σ. 31

¹²⁰ Αντωνλίου Λιγνού, *Όσιος Λουκάς ο Αιγινήτης*, Κήρυξ της Αιγίνης, 30, (Ιούνιος 1949) σ. 85

¹²¹ «Βίος και πολιτεία των εξ Αιγίνης Αγίων». σ. 19

Φωκίδας, όπου εκεί στην απόλυτη ησυχία, φτιάχνει το ερημητήριο του. Εκεί διέμεινε για επτά χρόνια (910 -917 μ. Χ.) όπου και έγινε μεγάλος μοναχός.¹²²

Ο Όσιος προείπε την επίθεση των Βουλγάρων κατά του Βυζαντίου, η οποία έγινε το 918 μ. Χ. με αρχηγό τον τρομερό τσάρο Συμεών.

Καταφεύγει στο Ζεμενό Κορινθίας, όπου υπηρέτησε το στυλίτη μοναχό του χωριού επί 10 χρόνια. Μετά το Ζεμενό πηγαίνει στην Πάτρα.

Με την υπογραφή της ειρήνης ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους Βούλγαρους τον Οκτώβριο του 928 μ.Χ., ο Λουκάς επιστρέφει στο ερημητήριο του στην Ιωάννιτσα, όπου ασκήτεψε για 12 χρόνια [940 μ. Χ.]

Τα έτη 940 –943 μ. Χ. βρίσκεται στον Κάλαμο Αττικής. Μετά από επιδρομή Σαρακηνών πειρατών καταφεύγει στην Σαλαμίνα.

Τέλος καταλήγει στο Στείριο της Φωκίδας μαζί με μαθητές του. Εκεί χτίζει το μικρό μοναστήρι, στο διάμεσο του Ελικώνα και του Παρνασσού, όπου παραμένει ως το θάνατο του.

Είναι χαρακτηριστική η μέριμνα του Οσίου για τη φύση. Καλλιεργούσε ο ίδιος τους κήπους του, φροντίζει για τα άνθη διότι θεωρεί ότι όλα γύρω του πρέπει να θυμίζουν τον παράδεισο.¹²³ Η αγάπη του απλωνόταν στα ζώα του δρυμού, στα ερπετά, στα πετεινά του ουρανού, κάτι που παρατηρείται σε πολλούς χαρισματικούς μοναχούς. Παράλληλα ήταν πολύ εργατικός, φιλόκαλος, φιλόξενος και φιλεύσπλαχνος. Το βράδυ της 7^{ης} Φεβρουαρίου του 953 μ. Χ. σε ηλικία πενήντα έξι ετών παραδίδει το πνεύμα του.

Στο ησυχαστήριο του αργότερα οι μαθητές του έχτισαν το σημερινό μοναστήρι του Οσίου Λουκά. Η μνήμη του Οσίου Λουκά εορτάζεται στις 7 Φεβρουαρίου.

Ο Όσιος Λουκάς υπήρξε ονομαστός ασκητής, από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους του μοναχισμού για την εποχή του. Ο άγιος έχει θεραπεύσει παραλύτους, ασθενείς, δαιμονισμένους. Ο λαός τίμησε τον Όσιο για την ευσέβεια, τον ενάρετο βίο τα πολυάριθμα θαύματα του και την αγάπη που έδειξε προς τον

¹²² Κώστα Σταμάτη, *Οι Άγιοι της...*, ό.π. σ. 59

¹²³ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σ. 285

συνάνθρωπο. Δεν γνώριζε γράμματα, αλλά γνώριζε άριστα την τέχνη του γεωργού και του ψαρά, με αποτέλεσμα ότι παρήγαγε ο κήπος του και ότι αλίευε από την θάλασσα να το προσφέρει στους επισκέπτες του και στους φτωχούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η πορεία της Επισκοπής Αιγίνης από τον 12ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Οι πειρατικές επιδρομές και η ελάττωση του πληθυσμού της Αίγινας από τα μέσα του 12^{ου} αιώνα επιδρούν αρνητικά στην ζωή και την πορεία της Επισκοπής Αιγίνης η οποία «σχολάζει» και η ποιμαντορία της έχει ανατεθεί από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στον Μητροπολίτη Αθηνών Μιχαήλ Ακομινάτο.¹²⁴ Οι πειρατές είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στην Αίγινα και την είχαν καταστήσει ορμητήριο για τις επιχειρήσεις τους. Ο Μητροπολίτης Αθηνών περιγράφει με ενάργεια την θλιβερή κατάσταση, η οποία τον είχε αναγκάσει να παραιτηθεί από κάθε ποιμαντική προσπάθεια στο νησί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η αρχιεπισκοπή Αιγίνης να αναφέρεται στα «Τακτικά» χωρίς αριθμηση.¹²⁵

Στους αιώνες που προηγήθηκαν του 12^{ου} αιώνα, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Επισκοπή Αιγίνης είχε μια συνεχή και αδιατάρακτη πορεία. Παρατηρείται η ανέγερση πολλών ναών βασιλικού ρυθμού, και η παρουσία του Επισκόπου Αιγίνης είναι δυναμική μέσα στα όρια της Μητροπόλεως Κορίνθου ενώ αναδεικνύονται πολλές μορφές Αγίων.

Στους αιώνες που ακολουθούν η πορεία της Επισκοπής Αιγίνης διαμορφώνεται από τις ιστορικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά, επηρεάζουν τον αριθμό των κατοίκων αλλά και τις γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες του νησιού.

Οι αλλεπάλληλες επιδρομές πολλών κατακτητών και η υποδούλωση του νησιού στους Καταλανούς, Φράγκους, Βενετούς και Τούρκους αναγκάζει τους νησιώτες να καταφύγουν και να κατοικήσουν στο λόφο της αρχαίας Οίας όπου θα ζήσουν επί δέκα συνεχόμενους αιώνες.

Η υποδούλωση σε λαούς που ανήκαν στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία δημιουργεί πολλά προβλήματα στη θρησκευτική ζωή των κατοίκων. Υπάρχουν περίοδοι που ο

¹²⁴ Αντωνίου Λιγνού, *Ο Όσιος Λουκάς ο Αιγινίτης*, Ο κήρυξ της Αιγίνης, 30 (Ιούνιος 1949) σ. 85

¹²⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σ.52 -53

θρόνος της επισκοπής χηρεύει και οι κατατρεγμένοι κάτοικοι του νησιού αναζητούν προστασία ακόμα και από τον Πάπα της Ρώμης.’

Η πειρατεία δυσκολεύει πολύ τις συνθήκες ζωής και το νησί γνωρίζει τρεις μεγάλες καταστροφές από πειρατικές επιδρομές που θα δράσουν καταλυτικά στη ζωή των κατοίκων.

2. 1 Η κατοίκηση του λόφου της Παλαιάς Χώρας

Εικόνα 2: Παλαιά Χώρα Αίγινας.Πηγή: <https://weloveaegina.com/el/aigina>

Οι σφοδρές επιθέσεις των Σαρακηνών πειρατών υπήρξαν καταλυτικές για τη ζωή του νησιού, και κατ’ επέκταση στην πορεία και στην ιστορία της Επισκοπής Αιγίνης. Οι πειρατές με ορμητήριο τους την Κρήτη εξαπέλυσαν καταστροφικές επιδρομές στα νησιά του Αιγαίου. Από αυτές δεν ξέφυγε η Αίγινα με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι της να φύγουν από το νησί¹²⁶ και άλλοι να αναγκαστούν να μεταφερθούν στο εσωτερικό του νησιού και να κατοικήσουν στο λόφο, όπου υπήρξε η αρχαία Οία, η αρχαία πολιτεία της Αίγινας με επίνειο της το λιμάνι της Σουβάλας. Πλήθος κατεσπαρμένων ή εντοιχισμένων επιγραφών στην περιοχή οδηγεί τους ερευνητές στην άποψη ότι η περιοχή ταυτίζεται με την αρχαία πρωτεύουσα του νησιού Οία,¹²⁷ η κατοίκηση της οποίας χρονολογείται από το 576 π. Χ όπου συναντάται η λατρεία πολλών θεοτήτων αν κρίνουμε από τα αγάλματα που εντόπισε η αρχαιολογική

¹²⁶ Ευτυχία Ν. Γιαννούλη, «Περδικιώτικα», *Τόπος Αιγίνης*, σσ. 24 -25 όπου αναφέρεται ότι πολλοί μελετητές ισχυρίζονται ότι το νησί εγκαταλείφθηκε εντελώς από τους κατοίκους του από τα μέσα του 9^{ου} αιώνα ως τις αρχές του 10^{ου}. Άποψη η οποία δεν ευσταθεί όπως υποστηρίζει η συγγραφέας.

¹²⁷ Κ. Ν. Μουτσόπουλου, *Αίγινα – Παλιαχώρα*, στ. 981 -982

σκαπάνη όπως του Ασκληπιού, Δαμίας, Αυξησίας, Νεμέσεως.¹²⁸ Εκεί οικοδόμησαν τη Χώρα τους, την οποία ονόμασαν «Αίγινα», με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι προστατευμένοι από τις επιθέσεις των πειρατών και των λοιπών κατακτητών που θα εμφανίζονταν τους επόμενους αιώνες.¹²⁹

Η επιλογή αυτού του σημείου οφείλεται πρώτον στο γεγονός ότι βρισκόταν πλησίον σε πηγές νερού και δεύτερον εξαιτίας της πλεονεκτικής θέσης του λόφου καθώς βρισκόταν στο κέντρο του νησιού και είχε ορατότητα προς όλες τις πιθανές θαλάσσιες εισόδους των κατακτητών.

Η είσοδος στον λόφο γινόταν απρόσκοπτα από την βόρειο – δυτική πλευρά καθώς στη νότια και ανατολική το έδαφος κατέληγε απότομα σε γκρεμό.¹³⁰ Τον οικισμό διέτρεχαν δύο δρόμοι παράλληλοι οι οποίοι ξεκινούσαν από την βόρεια πλευρά και κατέληγαν στην ανατολική ακολουθώντας τις καμπύλες του εδάφους ενώ αρκετοί κάθετοι δρόμοι με λίθινα σκαλοπάτια οδηγούσαν στις οικίες και στις εκκλησίες. Σε πολλά σημεία οι δρόμοι και οι δρομίσκοι ήταν επιστρωμένοι με λίθινες πλάκες, τμήματα των οποίων συναντάμε και σήμερα.

Το 896 μ. Χ. οχύρωσαν το λόφο της σημερινής Παλαιάς Χώρας οικοδομώντας τείχος στους πρόποδες του λόφου και φρούριο με δεξαμενή νερού στην κορυφή του. Οι κατοικίες κτίστηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε η εξωτερική τους πλευρά να αποτελεί μέρος της οχύρωσης του λόφου, με ελάχιστα και μικροσκοπικά παράθυρα από τα οποία επέβλεπαν τους αγρούς τους και τον ερχομό των πειρατών. Εσωτερικά επικοινωνούσαν με μικρά και στενά δρομάκια. Από αυτήν την εποχή αρχίζει και η οικοδόμηση πολλών μικρών εκκλησιών στο λόφο που εξυπηρετούσαν τις λατρευτικές ανάγκες των κατοίκων και αποτελούσαν οικογενειακές ιδιοκτησίες.¹³¹ Η παράδοση αναφέρει την ύπαρξη 365 εκκλησιών, όσες και οι ημέρες του χρόνου. Στο λόφο της Χώρας συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού του νησιού με σκοπό να προστατευτεί από τις επιδρομές των κατακτητών.

¹²⁸ Σ. Οικονόμου, *Η Παλιά Χώρα, Κήρυξ της Αιγίνης*, 5 (Ιούνιος 1947) σ. 9.

¹²⁹ Γεωργία Π. Κουλικούρδη *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία (1800 – 1828)*, σ. 20 κ.ε.

¹³⁰ Γ. Α. Προκοπίου . *Η μεσαιωνική Παλιαχώρα*, σ. 18

¹³¹ Ευτυχία Ν. Γιαννούλη , «*Περδίκιώτικα.....*», ό.π. σ. 26. Η συγγραφέας εξ αφορμής της εκκλησίας που έκτισαν οι πρόγονοι της , την Παναγία του «Γιαννούλη» αναφέρεται στο οικογενειακό ιδιοκτησιακό καθεστώς που ίσχυε στους περισσότερους ναούς της Παλαιάς Χώρας. Στοιχείο που βοήθησε και στη διατήρηση αυτών των ναών μετά την εγκατάλειψη του λόφου και την ίδρυση της νέας πόλης στην παραλία. Οι ιδιοκτήτες ανέβαιναν και φρόντιζαν τις εκκλησίες τους και οργάνωναν το πανηγύρι τους στην εορτή τους.

Οι κάτοικοι ασχολούνταν με γεωργικές εργασίες καλλιεργώντας σιτάρι, βαμβάκι, παρήγαγαν μέλι, αμύγδαλα, χαρούπια, ελιές, σύκα και σταφύλια τα οποία εξήγαγαν στις γειτονικές ακτές και στα νησιά.

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους οι κάτοικοι άρχισαν να επιστρέφουν στην παλαιά παραθαλάσσια πρωτεύουσα με αποτέλεσμα να ερημώσει η Αίγινα (Χώρα), να απομείνουν εκεί λιγοστοί κάτοικοι και πολλά σπίτια να γκρεμιστούν. Οι Αιγινήτες ανηφόριζαν στη Χώρα μόνο για να λειτουργήσουν και να πανηγυρίσουν τις μικρές εκκλησιές τους. Με την πάροδο των χρόνων η παλαιά πολιτεία έλαβε το όνομα Παλαιά Χώρα ή Παλιαχώρα.

Σήμερα απαντώνται περίπου 32 σωζόμενες εκκλησίες, ανάμεσα τους πολλές αφιερωμένες για ευνόητους λόγους σε στρατιωτικούς αγίους, όπως τον Άγιο Γεώργιο, Δημήτριο, Θεόδωρο, στον Άγιο Νικόλαο, στους Αγγέλους και στην Παναγία.

Εικόνα 3: Η Παλαιά Χώρα της Αίγινας.

Πηγή: <https://weloveaegina.com/el/aigina>

2.2 Οι συνέπειες από την άλωση του 1204 και οι διαδοχικές κατακτήσεις του νησιού

Η Αίγινα γνωρίζει αλλεπάλληλες κατακτήσεις από τους Φράγκους (1204 –1317) τους Καταλανούς (1317 - 1451), τους Βενετούς (1451 – 1540) τους Τούρκους (1540 - 1681) τους Βενετούς και πάλι (1687 – 1715) και τελευταίους τους Τούρκους (1715 - 1821).

Από τον 9^ο έως τον 12^ο αιώνα οι μαρτυρίες για τη ζωή στην Αίγινα είναι ελάχιστες. Το νησί μαστιζόταν από την πειρατεία και πολλοί κάτοικοι σφαγιαζόνταν ή οδηγούνταν σκλάβοι στην Ανατολή.

Το 826 μ. Χ. η Αγία Θεοδώρα μαζί με συγγενείς της και άλλους Αιγινήτες καταφεύγει στη Θεσσαλονίκη.

Το 860 μ. Χ. αναφέρεται ως επίσκοπος Αιγίνης ο Θεόδωρος.¹³² Το ίδιος έτος μνημονεύεται και η κοίμηση της Οσίας Αθανασίας.

Το 879 αναφέρεται ο επίσκοπος Αιγίνης Θωμάς ο οποίος συμμετέχει στη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης. Στις αρχές του 12^{ου} αιώνα η Επισκοπή Αιγίνης προβιβάζεται σε Αρχιεπισκοπή ωστόσο παραμένει ακέφαλη λόγω των πυκνών πειρατικών επιδρομών και της συρρίκνωσης του πληθυσμού. Η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης σχολάζει και η ποιμαντική ευθύνη του νησιού έχει ανατεθεί στον μητροπολίτη Αθηνών Μιχαήλ Ακομινάτο. Ο φόβος των πειρατών εμποδίζει τον Μητροπολίτη Αθηνών να επισκεφθεί το νησί με αποτέλεσμα οι κάτοικοι της Αίγινας να στερηθούν επί πολύ χρόνο πνευματικής στήριξης και φροντίδας.

Καταγράφεται ότι ο Μητροπολίτης Αθηνών με δυσκολία δέχθηκε να αναλάβει την Αίγινα, της οποίας ο αρχιεπισκοπικός θρόνος τελούσε «εν χηρεία», διότι λόγω της πειρατείας αδυνατούσε να στείλει άνθρωπο να εισπράξει τους φόρους της

¹³² Ν. Κ. Μουτσόπουλου., *Αίγινα – Παλιαχώρα*, στ. 982.

Εκκλησίας.¹³³ Η μεμψιμοιρία του Ακομινάτου τελικά αποδεικνύεται υπερβολική καθώς αναφέρεται πως μάζεψε τελικά «δύο λίτρας υπερπήρων» από το νησί.¹³⁴

Οι Φράγκοι κατακτούν το νησί από το 1204 έως το 1451 με αποτέλεσμα να μην τοποθετηθεί αρχιεπίσκοπος στην Αίγινα εξαιτίας της τακτικής που ακολουθούσαν οι κατακτητές να μην επιτρέπουν την παρουσία Ορθόδοξου επισκόπου στα κατακτημένα εδάφη.¹³⁵

Το έτος 1204 ο Γαλεότος Μαλατέστα γαμπρός του κυρίου των Αθηνών φέρει τον τίτλο του «πρίγκιπα της Αιγίνης» και το νησί προσαρτήθηκε στην βαρωνία της Καρύστου.

Εικόνα 4: Η πολιορκία της Παλαιάς Χώρας. Πηγή:
<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliahora>

¹³³ Πάνου Κ. Καλλιγά, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης Α΄ Διονύσιος Σιγούρος*, Κήρυξ της Αιγίνης 8, (Σεπτέμβριος 1947) σ. 5.

¹³⁴ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη – Σπύρου Ν. Αλεξίου, *Αίγινα, Οδηγός.....*, ό.π. σ. 33

¹³⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 52 -53

Κατά τα έτη 1290 – 1296 αναφέρεται ως αυθέντης της Καρύστου και της Αίγινας ο Όθων de Cicon του οποίου η θυγατέρα Αγνή, φέρουσα τον τίτλο «δέσποινα της Αιγίνης» θα παντρευτεί το 1296 τον Βονιφάτιο τον Ουηρωναίον, εγγονό του Γουλιέλμου του Α΄ στον οποίο θα δοθεί ως προίκα η Αίγινα. Την κόρη του, Μαρούλα, «δέσποινα Αιγίνης, Σαλαμίνας και Καρύστου», λαμβάνει ως σύζυγο τον Αλφόνσο Φαδρίγο τον Αραγώνιο, πρόεδρο της Καταλανικής Εταιρίας και γενικό Κατεπάνο του Δουκάτου των Αθηνών. Η πολιτική και οι στρατιωτικές βλέψεις του Αλφόνσου έπληξαν την Αίγινα καθώς ο τελευταίος προσκάλεσε Τούρκους από την Ιωνία με σκοπό να κουρσεύει περιοχές της Εύβοιας, της Αργολίδας και των γειτονικών νησιών. Οι κινήσεις του και οι αυθαιρεσίες εξόργισαν τον Πάπα Ρώμης Ιωάννη ΚΒ΄ ο οποίος έδωσε εντολή στους Ενετούς να επιτεθούν κατά των Καταλανών. Οι σφοδρές μάχες που ακολούθησαν οδήγησαν στην ήττα του Αλφόνσο Φαδρίγου και στη συνθηκολόγηση με τους Ενετούς.

Μετά την Φραγκική κυριαρχία η Αίγινα περιήλθε στους Καταλανούς το 1317.

Η διοίκηση της Αίγινας περιήλθε μετά το θάνατο του Αλφόνσου Φαδρίγου στον πρωτότοκο γιό του Πέτρο (1338 -1350), τον οποίο διαδέχθηκε ο αδελφός του Ιωάννης Φαδρίγος (1350 -1355) και κατόπιν ο έτερος αδελφός Βονιφάτιος. Ο τελευταίος πούλησε την Κάρυστο στους Ενετούς έναντι 6.000 δουκάτων. Το έτος 1368 αναφέρεται ως κύριος της Αίγινας ο γιός του Βονιφάτιου Ιωάννης, ο οποίος διατήρησε την εξουσία της Αίγινας μέχρι το 1385.

Οι αλλεπάλληλες διοικήσεις και η ρευστή πολιτική κατάσταση δεν διευκόλυνε τη ζωή της Παλαιάς Χώρας της οποίας οι κάτοικοι γνώριζαν συχνά νέους διοικητές οι οποίοι αυθαιρετούσαν και δρούσαν ενάντια στο συμφέρον του νησιού.

Την εποχή αυτή η κόρη του Ιωάννη Φαδρίγου παντρεύεται τον Αντωνέλλο Α΄ Καοπένα γιό του αυθέντου του Ναυπλίου Alioto Α΄. Ο γιός του Αντωνέλλο Alioto ο Β΄ ζήτησε τη βοήθεια των Ενετών προκειμένου να αποκρούσει τις επιδρομές των Τούρκων πειρατών.¹³⁶ Την εποχή αυτή η γη της Αίγινας είναι εύφορη και στους όρους της συμφωνίας περιλαμβανόταν η προμήθεια σιταριού για τις αποικίες των Βενετών επί ελληνικού εδάφους. Βασικός όρος όμως της προστασίας που παρείχαν οι Βενετοί ήταν η προσάρτηση της Αίγινας στην εξουσία τους εφόσον ο τελευταίος

¹³⁶ Ν. Κ. Μουτσόπουλου Κ.Ν., *Αίγινα* ..., ό.π. στ. 984.

δυναστής του νησιού πέθαινε χωρίς απογόνους. Ο Αντωνέλλο πεθαίνει άτεκνος το 1451 και η Αίγινα περιέρχεται στους Βενετούς.¹³⁷

Το 1451 ξεκινά η πρώτη Βενετοκρατία που θα διαρκέσει ως το 1540. Πρώτος διοικητής διορίζεται ο Luizi di Nicolo Morosini, εξαρτώμενος απόλυτα από τις αρχές του Ναυπλίου. Η Βενετία έστελνε υπαλλήλους τους ονομαζόμενους «ρέκτορες» που είχαν άμεσο προϊστάμενο το Βενετό διοικητή του Ναυπλίου.

Τόσο οι Καταλανοί όσο και οι Βενετοί υπήρξαν σκληροί κατακτητές και επέβαλαν σκληρά μέτρα προκειμένου να διοικήσουν το λαό της Χώρας. Οι αυθαιρεσίες, η κατάχρηση εξουσίας και η εκμετάλλευση των ντόπιων ήταν συχνό φαινόμενο που ανάγκαζε τους τελευταίους να διαμαρτύρονται και να επιζητούν δικαιοσύνη. Αναφέρεται η έλευση στην Αίγινα του Βενετού διοικητή του Ναυπλίου προκειμένου να κάνει ανακρίσεις μετά από έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων της Χώρας. Επίσης αναφέρονται ακρωτηριασμοί χεριών ως τιμωρία των ντόπιων.¹³⁸

Με την υποδούλωση του Βυζαντινού κράτους στους Τούρκους, οι Αιγινήτες υπόφεραν από τις συνέπειες των Τουρκοβενετικών πολέμων. Η άλωση της Παλαιάς Χώρας από τους Τούρκους με επικεφαλής τον Κεμάλ Ρεΐς το 1502¹³⁹ ως αντίποινα για την καταστροφή των Μεγάρων από τους Βενετούς κόστισε στην Παλαιά Χώρα την αιχμαλωσία 2.000 κατοίκων. Το γεγονός δεν συνέτισε καθόλου τους Βενετούς οι οποίοι συνέχισαν την πολιτική τους με αποτέλεσμα να διογκωθεί η δυσφορία και τα παράπονα των κατοίκων της Παλαιάς Χώρας εναντίον των Βενετών.

2.3 Οι συνέπειες στη θρησκευτική ζωή

Η Αίγινα εισέρχεται σε μια εξαιρετικά δύσκολη εκκλησιαστική περίοδο. Ο Ορθόδοξος πληθυσμός του νησιού οφείλει να δηλώνει υπακοή στον Λατίνο ηγεμόνα

¹³⁷ Αντωνίου Λιγνού, *Ειδήσεις τινές περί Αιγίνης κατά τους χρόνους της Βενετοκρατίας 1204 -1537*, Κήρυξ της Αιγίνης 28,(Απρίλιος 1949) σσ. 54 – 55

¹³⁸ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι....*, ό.π. σ. 58 , όπου αναφέρεται η περίπτωση του «Κουλοβασίλη» που οι κατακτητές του είχαν κόψει το χέρι, επειδή διαμαρτυρήθηκε για κάποια αδικία. Με σθένος αντέδρασε και έδειξε το κομμένο του χέρι στον Βενετό προβλεπτή ρωτώντας τον ευθέως αν οι Έλληνες αξίζουν τέτοιας αντιμετώπισης.

¹³⁹ Γ. Α. Προκοπίου Α. Γ. *Η μεσαιωνική Παλαιά Χώρα*, σ. 18

και επίσκοπο της περιοχής. Τη διοίκηση των Ορθοδόξων αναλαμβάνουν οι «πρωτοπαπάδες» οι οποίοι είχαν αυξημένες αρμοδιότητες. Οι Ορθόδοξοι ιερείς δεν όφειλαν να ακολουθούν το Ρωμαιοκαθολικό Δόγμα αλλά να ομολογούν τον Πάπα Ρώμης ως πρώτο αρχιερέα και να τον μνημονεύουν στη Θεία Λειτουργία. Η ομολογία αυτή και η υπακοή δηλωνόταν με τον ασπασμό του χεριού του Λατίνου επισκόπου εκ μέρους του Ορθόδοξου ιερέως. Η χειροτονία των νέων Ορθόδοξων κληρικών γινόταν από τους πλησιέστερους Ορθόδοξους αρχιερείς με τη συγκατάθεση ή και υπόδειξη των κατά τόπους Ρωμαιοκαθολικών Επισκόπων. Ο νεοχειροτονημένος έπρεπε να ασπασθεί το χέρι του Λατίνου επισκόπου και να τον επισκέπτεται συχνά.

Ένα δείγμα της αναγκαστικής «κοινωνίας» με τους Ρωμαιοκαθολικούς είναι και η ύπαρξη «διπλών» ναών σε πολλά σημεία της μεσαιωνικής πολιτείας της Χώρας. Πρόκειται για δίκλιτες βασιλικές των οποίων στο ένα κλίτος λειτουργούν οι Ορθόδοξοι και στο άλλος οι Ρωμαιοκαθολικοί.

Οι ακολουθίες και η Θεία Λειτουργία γινόταν ταυτόχρονα και στα δύο κλίτη. Τέτοιοι ναοί είναι ο Δίδυμος ναός του Κάστρου αφιερωμένος στον Άγιο Δημήτριο και στον Άγιο Γεώργιο ή ο ναός του Αγίου Ευθυμίου.¹⁴⁰ Χαρακτηριστικό είναι ότι μετά την εγκατάλειψη της Χώρας από τους κατοίκους της το 19^ο αιώνα και την κατοίκηση τους στην παραλία το ένα κλίτος (των Ρωμαιοκαθολικών) σε πολλούς ναούς παραμελήθηκε και γκρεμίστηκε.

Το 1371 μ. Χ. ο Οικουμενικός Πατριάρχης Φιλόθεος αναγνωρίζοντας τη δυσκολία της διαποίμανσης των Ορθοδόξων στις περιοχές που ήταν Λατινοκρατούμενες και στις οποίες απαγορευόταν η παρουσία Ορθόδοξων επισκόπων, αναθέτει την ποιμαντορία πολλών επαρχιών της Στερεάς Ελλάδας, της Πελοποννήσου, της Εύβοιας και της Αίγινας στον Μητροπολίτη Αθηνών Νεόφυτο. Παρόλο αυτά και οι Ορθόδοξοι Μητροπολίτες Αθηνών απαγορευόταν να εγκατασταθούν στην έδρα τους με αποτέλεσμα να χειροτονούνται από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και να παραμένουν στην Πόλη έχοντας «προεδρικώς» την διαποίμανση άλλης Μητροπόλεως¹⁴¹.

¹⁴⁰ Χαράλαμπος Πέννα, *Η Βυζαντινή.....*, σ. 61

¹⁴¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, σ. 53 - 54

Με το τέλος της Φραγκικής κυριαρχίας το 1456 εγκαθίσταται στην Αθήνα ο μητροπολίτης Ισίδωρος που κατόρθωσε να ποιμάνει τις περιοχές της μητροπόλεως του ανεμπόδιστα όπως και οι διάδοχοι του.

Οι αιώνες αυτοί υπήρξαν ζοφεροί για τους λιγοστούς κατοίκους του νησιού, που έπρεπε με κάθε τρόπο να επιβιώσουν, να διατηρήσουν την πίστη και την ταυτότητα τους.

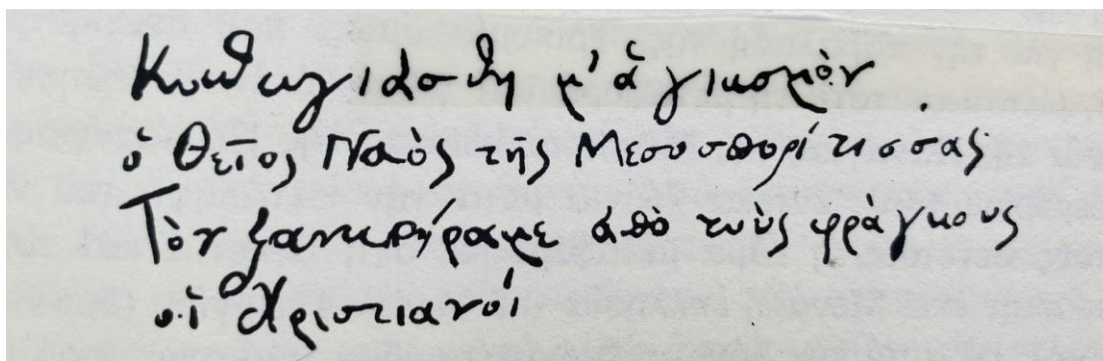
Ιδιαίτερα οι Καταλανοί υπήρξαν πολύ σκληροί κατακτητές. Την εποχή της κυριαρχίας τους η Αίγινα υπαγόταν στο δουκάτο των Αθηνών. Τότε μεταφέρθηκε από τη Λειβαδιά η κάρα (τίμια κεφαλή) του Αγίου Γεωργίου, η οποία φυλασσόταν στην πόλη της Βοιωτίας εξαιτίας θαλασσοταραχής που είχε διακόψει τη μεταφορά της δια θαλάσσης από την Κωνσταντινούπολη προς Ιταλία.¹⁴² Η κάρα του Αγίου Γεωργίου φυλασσόταν στην Εκκλησία της Παναγίας της Μεσοσπορίτισσας ή Παναγία η Φορίτισσα (από την Ιταλική λέξη Forum, λόγω της μικρής πλατείας – μικρής αγοράς που υπήρχε στα δυτικά του ναού. Η ύπαρξη της κάρας του Αγίου Γεωργίου αλλά και η χρήση του ναού από τους Καταλανούς οδήγησε τους ντόπιους να ονομάσουν τον ναό: «Άγιος Γεώργιος ο Καθολικός».

Μετά από δύο αποτυχημένες προσπάθειες ο στρατηγός Βεττόρε Καπέλλο¹⁴³ στις 12 Νοεμβρίου του 1462, αποσπά την κάρα του Αγίου Γεωργίου και την μεταφέρει διά θαλάσσης στο Ναό του San Giorgio Maggiore της Βενετίας.¹⁴⁴ Η ημέρα της μεταφοράς της κάρας από την Παλαιά Χώρα προς τη Βενετία θεωρήθηκε από τους κατοίκους της Χώρας ως «αποφράδα ημέρα» κάτι που αποτυπώνεται και σε εξωτερικό χάραγμα στην Εκκλησία της Παναγίας του Γιαννούλη. Ο λαός της Χώρας αντέδρασε έντονα διότι ευλαβείτο πολύ τον Άγιο Γεώργιο και τον θεωρούσε προστάτη της χώρας του. Οι κάτοικοι εξέλαβαν το γεγονός ως προσβλητικό για την πίστη τους. Οι κατακτητές θέλοντας να απαλύνουν τις αντιδράσεις πρόσφεραν το ποσόν των εκατό δουκάτων για την οχύρωση της Χώρας και το κτίσιμο του κάστρου, που θα τους προστάτευε από επικείμενη επιδρομή των Τούρκων.

¹⁴² Αντωνίου Λιγνού, *Η κάρα του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου απαγομένη το 1462 εξ Αιγίνης εις Βενετίαν*. Κήρυξ της Αιγίνης, 32 (Αύγουστος 1949) σ.131

¹⁴³ Ν. Κ. Μουτσόπουλου., *Αίγινα – Παλιαχώρα*, ό.π. στ. 985.

¹⁴⁴ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι.....*, ό.π., σ. 57

Εικόνα 5: Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου του Καθολικού: "Καθηγιάσθη μ'αγιασμόν, ο θεός Ναός της Μεσοσποριτίσας. Τον ξαναπήραμε από τους Φράγκους οι Χριστιανοί". Εικόνα από το βιβλίο του Σοφοκλή Δηματρακόπουλου «Χριστιανική Αίγινα» σ.381.

Ο μεγαλύτερος όμως αγώνας που είχαν να δώσουν οι κάτοικοι της Αίγινας ήταν αυτός της διατήρησης της Ορθόδοξης πίστης τους. Οι Λατίνοι επιδίωκαν με πολλούς τρόπους να αλλοιώσουν το Ορθόδοξο φρόνημα του λαού. Πολλούς ναούς τους είχαν μετατρέψει σε καθολικούς ενώ σε άλλους, τους αποκαλούμενους «Δίδυμους» λόγω της ύπαρξης δύο κλιτών, είχαν αποσπάσει το ένα κλίτος στο οποίο λειτουργούσαν την ίδια στιγμή, συγχρόνως με τους Ορθόδοξους θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να προκαλέσουν σύγχυση και να δημιουργήσουν την εντύπωση μιας «Ένωσης των Εκκλησιών» και την υποταγή των Ορθόδοξων στον Πάπα της Ρώμης. Η απουσία εκκλησιαστικού ποιμένα διευκόλυνε τα σχέδια τους γι' αυτό και είχαν απαγορέψει την εγκατάσταση Ορθόδοξου Επισκόπου στην Επισκοπή Αιγίνης όπως και σε άλλες περιοχές που τελούσαν υπό την κατοχή τους.

Αντίθετα την εποχή της κυριαρχίας των Φράγκων (1204 – 1317) και των Καταλανών (1317 – 1451) εγκαταστάθηκε στην Αίγινα καθολικός επίσκοπος. Την εποχή αυτή οι Ορθόδοξες Επισκοπές Ευρίπου – Θερμοπυλών – Διαυλείας – Αυλώνας – Ωρεού – Καρύστου – Κορωνείας – Άνδρου – Μεγάρων – Σκύρου – Κέας και Αιγίνης υπήχθησαν στη λατινική αρχιεπισκοπή Αθηνών.

Την πολιτική αυτή δεν συνέχισαν οι Βενετοί οι οποίοι προς τα τέλη της Α΄ Βενετοκρατίας και συγκεκριμένα μεταξύ των ετών 1532 και 1537 επέτρεψαν την

εγκατάσταση Ορθόδοξου αρχιερέα στην Αίγινα,¹⁴⁵ του οποίου δυστυχώς το όνομα δεν διασώζεται εξαιτίας της μεγάλης καταστροφής που δέχθηκε η Αίγινα το 1537 από τον πειρατή Μπαρμπαρόσα ο οποίος λεηλάτησε το νησί, κατάσφαξε τον πληθυσμό, συνέλαβε τον επίσκοπο και τον πρωτόπαπα και τους οδήγησε στην σκλαβιά μαζί με χιλιάδες κατοίκους του νησιού.

Από τον 15^ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} διεξάγονται οι σκληροί Τουρκοβενετικοί πόλεμοι με φοβερές καταστροφές για τα νησιά του Αιγαίου και τα παράλια της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το νησί της Αίγινας περιέρχεται διαδοχικά στην εξουσία του εκάστοτε νικητή.

Εικόνα 6: Η Παλαιά Χώρα της Αίγινας. Πηγή:
<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliahora>

¹⁴⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σ. 54 -55, όπου αναφέρεται ότι ο έλληνας επίσκοπος μαζί με αντιπροσωπεία Αιγινιτών μεταβαίνει στο Ναύπλιο προκειμένου να διαμαρτυρηθούν στον στρατηγό της θαλάσσης Vincenzo Capello για τη μη τήρηση των συμφωνιών μεταξύ των κατακτητών Βενετών και των Αιγινιτών.

2. 4 Η μεγάλη καταστροφή της Παλαιάς Χώρας από τον Μπαρμπαρόσα και η πρώτη περίοδος Τουρκοκρατίας

Η πόλη της Παλαιάς Χώρας υπήρξε πρωτεύουσα του νησιού για δέκα αιώνες. Σε αυτήν η ακμή και η ευημερία διαδεχόταν την καταστροφή και τη συμφορά καθώς λεηλατήθηκε αρκετές φορές.

Το 1537 ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής κηρύττει πόλεμο κατά των Βενετών που κι αυτοί με τη σειρά τους είχαν κηρύξει ιερό πόλεμο κατά του Ισλάμ. Ο Τουρκικός στόλος υπό τις διαταγές του φοβερού πειρατή, αντιναύαρχου του Τουρκικού Στόλου Χαριεντίν Μπαρμπαρόσα,¹⁴⁶ στρέφεται πρώτα εναντίον της Κέρκυρας και κατόπιν πλησιάζει την Αίγινα όπου πολιορκεί την Παλαιά Χώρα επί τέσσερις ημέρες.¹⁴⁷ Πριν διατάξει απόβαση ο Μπαρμπαρόσα ζητά από το βενετό ρέκτορα Φραγκίσκο Σοριάνο την παράδοση της Χώρας.¹⁴⁸ Με την άρνηση του τελευταίου ξεκινά η απόβαση των Τούρκων που έδωσαν λυσσαλέα μάχη καταρχήν στην παραλία, όπου αποβίβασαν κανόνια, στη συνέχεια έκοψαν και έκαψαν δέντρα και άρχισαν μια ανελέητη σφαγή. Στις 24 Οκτωβρίου κατορθώνει να κατακτήσει τη Χώρα.¹⁴⁹ Ακολούθησαν σφαγές και ανείπωτες λεηλασίες. Υπολογίζεται ότι σφαγιάστηκαν περίπου 4.000 άτομα ενώ 6.000 γυναικόπαιδα πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής. Όλη η πολιτεία ανασκάφτηκε εκ θεμελίων πλην των εκκλησιών της. Είναι χαρακτηριστική η επιγραφή στον εξωτερικό τοίχο της Εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου που κάνει μνεία αυτής της καταστροφής.¹⁵⁰ Η

¹⁴⁶ Ν. Κ. Μουτσόπουλου, *Η Παλιχώρα*, ό.π. σ. 28 -29, όπου αναφέρεται με συντομία η βιογραφία του περίφημου πειρατή. Ο Χαιρντίν Μπαρμπαρόσα ήταν από χριστιανική οικογένεια της Μυτιλήνης. Ο πατέρας του λεγόταν Ιακώβ ήταν αγγειοπλάστης και εξισλαμίστηκε οικειοθελώς. Ήταν άνδρας ψηλός και δασύτριχος με ερυθρό θυσανωτό γένι, πλούσια καστανά μαλλιά και αρκετά επιβλητικός. Κατόπιν άτιμων και προδοτικών ενεργειών μαζί με τον αδελφό του Αρούζ κυριάρχησαν στο Αλγέρι και στην Τύνιδα. Τις περιοχές αυτές πρόσφεραν στο Σουλτάνο και ως αντάλλαγμα για αυτό το δώρο ο Σουλτάνος τον διόρισε γενικό διοικητή και αργότερα αντιναύαρχο του Τουρκικού στόλου. Με τις επιδρομές στα παράλια του Αιγαίου και στα νησιά κατόρθωσε να γίνει ο φόβος και ο τρόμος των κατοίκων αυτών των περιοχών. Στο τέλος της ζωής του και σε ηλικία ενενήντα ετών εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη όπου ανήγειρε τέμενος στο οποίο τον έθαψαν το έτος 1546.

¹⁴⁷ Ν. Καλογερόπουλου, *Η Παλιχώρα Αιγίνης*, Κήρυξ της Αιγίνης 15, (Μάρτιος 1948) σ. 36.

¹⁴⁸ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη – Σπύρου Ν. Αλεξίου, *Αίγινα, Οδηγός.....*, ό.π. σ. 34 -35

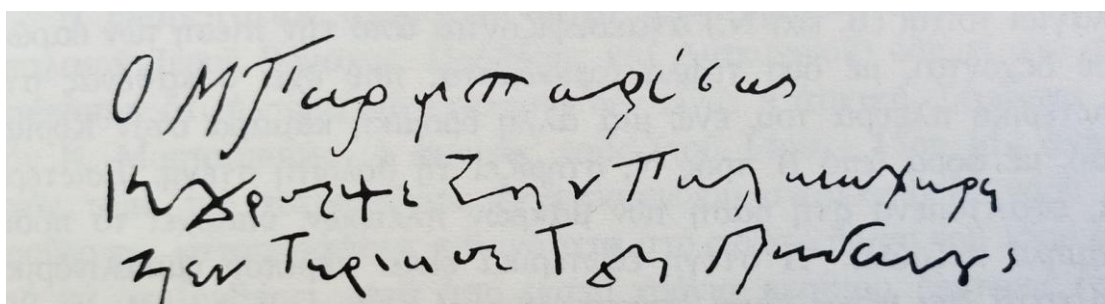
¹⁴⁹ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι στην Ιστορία*, σελ. 59.

¹⁵⁰ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική....*ό.π., σ. 387, όπου καταγράφεται η σχετική επιγραφή: «Ο Μπαρμπαρόσσας κούρσεψε την Παλιχώρα και ξεντέριασε τους Λαδαίους».

σημαίνουσα πόλη της Παλαιάς Χώρας με τους 9.000 κατοίκους πριν τη μεγάλη σφαγή του Μπαρμπαρόσα, αριθμούσε μόλις 1000 ψυχές τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Η καταστροφή τόσο της Χώρας όσο και ολόκληρου του νησιού ήταν ανυπολόγιστη φθάνοντας στο σημείο ο περιηγητής βαρώνος Blancard που επισκέφθηκε την Αίγινα ένα χρόνο μετά την καταστροφή, να μην βρει στο νησί κανέναν άνθρωπο.¹⁵¹ Το 1540 αναγκάστηκε η Βενετική Δημοκρατία να παραχωρήσει την Αίγινα στον Σουλτάνο κι έτσι αρχίζει η πρώτη περίοδος Τουρκοκρατίας στην Αίγινα (1540 – 1681).

Η εικόνα του ερειπωμένου νησιού είναι ζοφερή. Τα σπίτια της Χώρας είναι γκρεμισμένα και οι λιγοστοί κάτοικοι για να γλυτώσουν από τη θηριωδία του πειρατή Μπαρμπαρόσα έχουν διασκορπισθεί στα γύρω βουνά και στους μικρούς οικισμούς. Πείνα, ορφάνια, δυστυχία μαστίζει τους κατοίκους οι οποίοι προσπαθούν να σταθούν όρθιοι και να επιβιώσουν στοιχειωδώς.

Εικόνα 7: Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου Παλαιάς Χώρας, "Ο Μπαρμπαρόσας κούρσεψε την Παλιαχώρα και ξεντέριασε τους Λαδαίους". Εικόνα από το βιβλίο του Σοφοκλή Δημητρακόπουλου: «Χριστιανική Αίγινα» σ.387.

Η ερειπωμένη Παλιαχώρα μετά τη μεγάλη καταστροφή επιστρέφει σε ημέρες γαλήνης, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την επιστροφή κάποιων κατοίκων, που επιχειρούν να επανιδρύσουν την πολιτεία τους, επισκευάζοντας τα σπίτια του λόφου. Η μικρή περίοδος της γαλήνης θα ταραχθεί από την επανεμφάνιση των πειρατών. Οι λεηλασίες και οι αρπαγές έχουν τέτοια ένταση που καθιστούν πολύ επικίνδυνα τα θαλάσσια ταξίδια. Οι επιγραφές στην εξωτερική επιφάνεια πολλών ναών μαρτυρούν το μέγεθος της καταστροφής, τον πόνο τη δυστυχία των κατοίκων και την απελπισία

¹⁵¹ Ν. Κ. Μουτσόπουλου, *Η Παλιαχώρα της...*, ό.π. σ..26.

τους καθώς καμία ελπίδα δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα.¹⁵² Καταφύγιο τους η πίστη στο Θεό και η ελπίδα που εναπόκειται στην βοήθεια των Αγίων τους. Μεγάλος αριθμός ναών της Παλαιάς Χώρας είναι αφιερωμένοι για αυτόν τον σκοπό στον Άγιο Νικόλαο πρωτίστως για να τους προστατεύει από τη θάλασσα, στους Αρχαγγέλους και σε στρατιωτικούς Αγίους.¹⁵³

Ο γάλλος περιηγητής Andre Thevet¹⁵⁴ επισκέπτεται την Παλαιά Χώρα το 1555 και καταγράφει ότι η πολιτεία έχει επανιδρυθεί και ότι ζουν αρκετοί κάτοικοι στο εσωτερικό της.

Η Παλαιά Χώρα παίρνει και πάλι τη μορφή της κανονικής πολιτείας και οι κάτοικοι της έχουν ήδη επιστρέψει στις συνήθειες ασχολίες τους. Μια νέα πόλη είχε πάλι σχηματιστεί και άκμαζε οικονομικά.¹⁵⁵

Ωστόσο οι κάτοικοι στερούνται ποιμαντικής μέριμνας. Ο αρχιεπισκοπικός θρόνος παραμένει κενός επί τρεις αιώνες και μόλις το 1577 ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Νικάνορας αποφασίζει να στελεχώσει την αρχιεπισκοπική έδρα της Αίγινας καθώς στο νησί έχει επιστρέψει ο κανονικός τρόπος ζωής. Η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης θα πληρωθεί με την εκλογή και εγκατάσταση σε αυτήν του Αγίου Διονυσίου Σιγούρου από τη Ζάκυνθο.

Την εποχή αυτή υπήχθησαν στην Αρχιεπισκοπή Αιγίνης ο Πόρος και η Ύδρα. Η Ύδρα τα έτη 1765 – 1777 επί Αρχιεπισκόπου Αιγίνης Γρηγορίου υπήχθη στην Αρχιεπισκοπή Ευρίπου, λόγω διαφωνιών των Υδραίων με τον Γρηγόριο.

Το 1654, κατά τη διάρκεια του Τουρκοβενετικού πολέμου, ο Φραγκίσκος Μοροζίνι επικεφαλής του Βενετικού στόλου επιστρέφει στο Αιγαίο για να αντιμετωπίσει τους Τούρκους πειρατές. Το σχέδιο του ήταν να κατακτήσει την Κρήτη, ωστόσο αυτό δεν επετεύχθη κι έτσι στρέφεται προς την Πελοπόννησο και την Αίγινα.¹⁵⁶ Ζητά να του

¹⁵² Άννα Ρόδη, *Η Αίγινα και τα ακιδογραφήματα της*, σ. 39-43

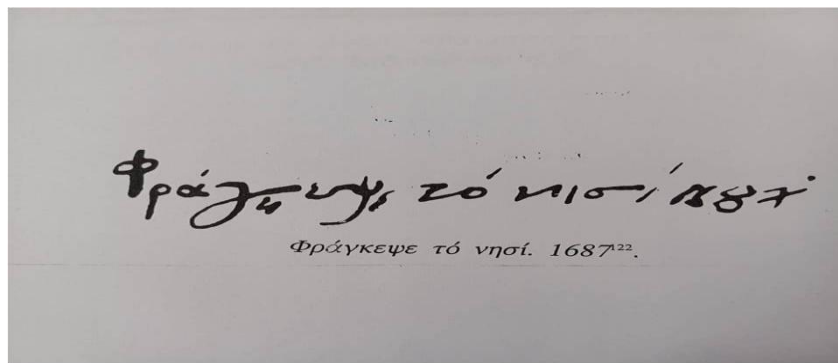
¹⁵³ Στο λόφο της Παλαιάς Χώρας συναντάμε δύο ναούς αφιερωμένους στον Άγιο Νικόλαο, δύο στους Αρχαγγέλους, δύο στον Άγιο Δημήτριο και τρεις στον Άγιο Γεώργιο. Ιδιαίτερα στην κορυφή του λόφου, όπου και το κάστρο συναντάμε το δίδυμο ναό του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου. Τέλος ένας ναός είναι αφιερωμένος στον Άγιο Μηνά.

¹⁵⁴ Ν. Κ. Μουτσόπουλου., *Η Παλαιά Χώρα*, ό.π. σ.29.

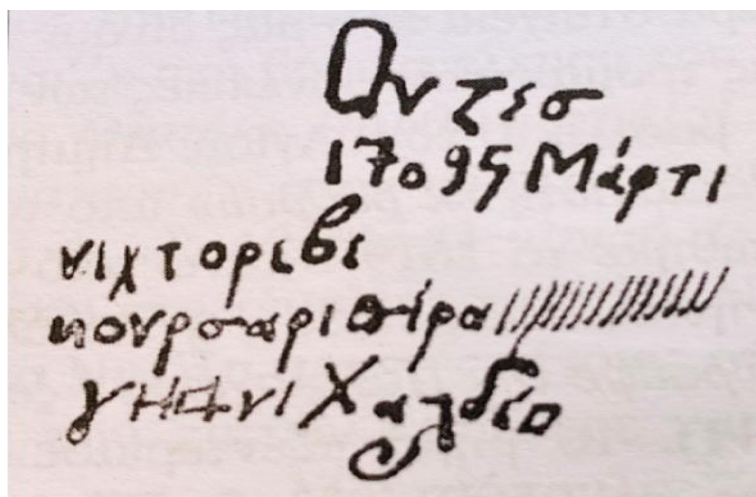
¹⁵⁵ Ευτυχία Ν. Γιαννούλη , *«Περδικιώτικα.....»*, ό.π. σ. 28.

¹⁵⁶ Αντωνίου Λιγνού , *Η ανάκτησις της Πελοποννήσου και της Αιγίνης υπό του Φραγκίσκου Μπροζίνη*, Κήρυξ της Αιγίνης 47 -48,(Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1950) σ. 156

παραδοθεί η Αίγινα και οι κάτοικοί της αρνούνται. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να την καταλάβει, να γκρεμίσει την οχύρωση της Χώρας, να λεηλατήσει τα σπίτια και να πάρει αιχμαλώτους στις γαλέρες του 300 Έλληνες και 40 Τούρκους.¹⁵⁷ Από το 1687 ως το 1715 η Αίγινα ζει τη δεύτερη Βενετοκρατία. Ο στόλος των Βενετών χρησιμοποιεί τον απάνεμο κόλπο του Μαραθώνα για αγκυροβόλιο. Παράλληλα επισκευάζει το παλιό εμπορικό λιμάνι και κτίζει ένα μεγάλο πύργο το «Μπούρτζι» για οχυρωματικούς λόγους. Με την αποχώρηση των Βενετών από την Αττική, η Αίγινα υποδέχθηκε πολλούς πρόσφυγες από την Αθήνα και τον Πειραιά, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν γύρω από το λιμάνι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του πληθυσμού αλλά και την αναγέννηση του νησιού και την οικονομική ανάπτυξη.¹⁵⁸

Εικόνα 8: Ιερός Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Παλαιάς Χώρας, "Φράγκεψε το νησί", Εικόνα από το βιβλίο του Σοφοκλή Δημητρακόπουλου «Χριστιανική Αίγινα», σ.412

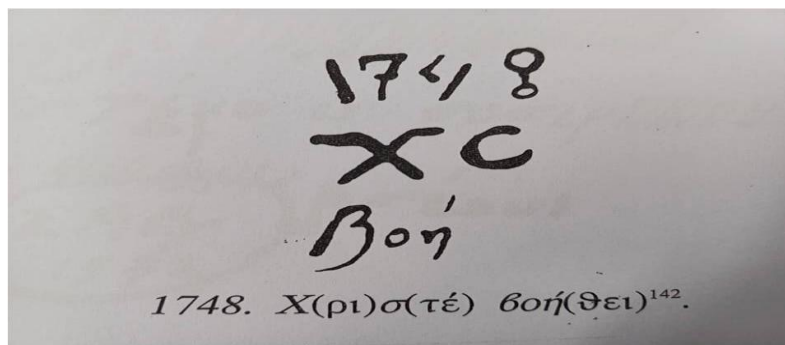

Εικόνα 9: Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων Παλαιάς Χώρας, "Οντες 1709 5 Μάρτι νυχτόρεβε κουρσάροι πήρανε τον Γιάννη Χαλδέο". Εικόνα από το βιβλίο: "Η Αίγινα και τα ακιδογραφήματα της" της Άννας Ρόδη, σ.42.

¹⁵⁷ Γεωργίας Π. Κουλικούρδη – Σπύρου Ν. Αλεξίου, *Αίγινα, Οδηγός.....*, ό.π. σ.36 -37

¹⁵⁸ Χαράλαμπου Πέννα, *Παλαιοχώρα*, ό.π. σ. 3

Το 1715 οι Τούρκοι αποκτούν και πάλι το νησί επί Σουλτάνου Αχμέτ του Γ'. Οι κάτοικοι, που εμπιστεύονται περισσότερο τους Τούρκους από τους Βενετούς, επιστρέφουν στο νησί και ανεβαίνουν και πάλι στην Παλαιά Χώρα λόγω της έναρξης της πειρατείας. Οι πειρατείες είχαν ως αποτέλεσμα τον οικονομικό μαρασμό πολλών νησιών όπως της Ύδρας του Πόρου και της Αίγινας. Πρώτοι οι Υδραίοι ζητούν με επιστολή τους το 1727 βοήθεια από τον πάπα Ρώμης Βενέδικτο ΙΓ' (1724 -1730) για να προστατευθούν από τους πειρατές και να εξασφαλίσουν την παπική εποπτεία για να μπορούν ανενόχλητοι από τους πειρατές να εμπορεύονται και να κυκλοφορούν ελεύθερα με τα πλοία τους. Ο πάπας δέχθηκε να βοηθήσει τους νησιώτες και ζήτησε ως αντάλλαγμα να υπογράψουν κείμενο «ομολογίας πίστεως» στο Ρωμαιοκαθολικό δόγμα. Οι κάτοικοι των νησιών δέχθηκαν να υπογράψουν το κείμενο το οποίο φέρει την υπογραφή του «*αρχιεπισκόπου Αιγίνης, Πόρου και Ύδρας, Καλλίνικου*». ¹⁵⁹ Την «ομολογία» αυτή χρησιμοποίησε η παπική προπαγάνδα προκειμένου να διατυμπανίσει την υποταγή στο Ρωμαιοκαθολικό δόγμα των νησιωτών του Σαρωνικού. Ωστόσο στους καταλόγους της λατινικής ιεραρχίας της Ανατολής δεν καταγράφεται «*αρχιεπίσκοπος Αιγίνης, Πόρου και Ύδρας, Καλλίνικος*».

Εικόνα 10. Ιερός Ναός Ταξιαρχών Παλαιάς Χώρας, "1748 Χριστέ βοήθει", Εικόνα από το βιβλίο του Σοφοκλή Δημητρακόπουλου: "Χριστιανική Αίγινα" σ.423.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας οι επίσκοποι Αίγινας έπρεπε να καταβάλλουν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο χρηματικό ποσόν για τη συντήρηση του και την

¹⁵⁹ Ευδόκιμου Καρακουλάκη, *Περί την ιστορίαν*, ό. π. σ. 25

αντιμετώπιση των διαφόρων αναγκών του, το ονομαζόμενο «*χρέος*» ή «*ζητεία*»¹⁶⁰ Χαρακτηριστικό της δυσκολίας καταβολής της «*ζητείας*» από πολλές αρχιεπισκοπές και μητροπόλεις είναι ότι σε πατριαρχικό έγγραφο του 1825 πληροφορούμαστε ότι τα χρέη της Μητρόπολης Αιγίνης Πόρου και Ύδρας προς το Πατριαρχείο ανέρχονταν συνολικά σε 30.000 γρόσια. Ίσως και αυτός να ήταν ένας από τους σοβαρούς λόγους παραίτησης πολλών επισκόπων καθώς αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν σε αυτή την οικονομική υποχρέωση.

Ο διάσημος Άγγλος αρχαιολόγος και Ελληνιστής Richard Chandler περιηγητής το 1765 από την Αίγινα περιγράφει με μελανά γράμματα την οικονομική κατάσταση των νησιωτών και αναφέρει ότι η Παλιά Χώρα αριθμούσε τετρακόσιες κατοικίες, αρκετές εκκλησίες μεταξύ των οποίων και δύο Καθολικές, ανεμόμυλοι, υδατοδεξαμενές και λείψανα φρουρίου στην κορυφή του λόφου.¹⁶¹ Την ίδια εποχή ο Τούρκος περιηγητής Ελβιγιά Τσελεπή επισκέφθηκε την Παλαιά Χώρα και περιγράφει με θαυμασμό το φρούριο. Αναφέρει επίσης ότι γύρω από αυτό σώζονται πεντακόσια λιθόκτιστα σπίτια τα περισσότερα από τα οποία ανήκαν στους «άπιστους ραγιάδες»¹⁶²

Ο πλούτος από το εμπόριο και τη ναυτιλία στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα καθιστούν την Ύδρα, η οποία υπάγεται εκκλησιαστικά στην Αρχιεπισκοπή Αιγίνης, ως την πλουσιότερη πόλη της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας. Αυτό επηρεάζει τη συμπεριφορά των Υδραίων οι οποίοι ταξιδεύουν συχνά στην Κωνσταντινούπολη, έρχονται σε πιο στενή σχέση με τους ανθρώπους του Φαναρίου και αποκτούν δύναμη και επιρροή, κάτι που θα εκδηλωθεί και στη συμπεριφορά τους απέναντι στον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο Αιγίνης. Μέσω επιστολών διαβάλλουν, κατηγορούν και φθάνουν στο σημείο να απαιτούν ακόμα και αντικατάσταση Αρχιεπισκόπου.

Λίγο πριν το 1774 η έδρα της Αρχιεπισκοπής Αιγίνης μεταφέρεται στην Ύδρα. Οι Υδραίοι λόγω της οικονομικής ευρωστίας τους παρέχουν μεγαλύτερη ασφάλεια και άνεση στον αρχιεπίσκοπο Αιγίνης. Η θέση των Υδραίων έχει ήδη ενισχυθεί και από την μεγάλη επιρροή που ασκούν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Το 1777 η Ύδρα υπήχθη στην Αρχιεπισκοπή Ευρίπου

¹⁶⁰ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 55.

¹⁶¹ Σ. Οικονόμου, *Η Παλιά Χώρα*, Κήρυξ της Αιγίνης, 5 (Ιούνιος 1947) σ.9

¹⁶² Χαράλαμπος Πέννα, *Παλαιοχώρα ιστορικό και αρχαιολογικό περίγραμμα*, σ. 3

σύμφωνα με ανέκδοτα έγγραφα της Ιεράς Μονής Προφήτου Ηλίου Ύδρας του έτους 1777, όπου υπογράφει αυτά ο Αρχιεπίσκοπος «*Ευρίπου και Ύδρας Γεδεών*»¹⁶³

Ένα άλλο στοιχείο της εποχής της Τουρκοκρατίας ήταν ότι οι αρχιεπίσκοποι Αιγίνης προσαγορεύονταν *Θεοφιλέστατοι*.

Το 1813 επί αρχιερατείας Γερασίμου Ράλλη του Σπανού η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης προήχθη σε Μητρόπολη.

Η περίοδος της δεύτερης Τουρκοκρατίας δεν έχει επαρκώς μελετηθεί καθώς πολλά έγγραφα χάθηκαν, ωστόσο πολλοί ερευνητές διατυπώνουν την άποψη ότι η περίοδος από το 1715 ως το 1821 είναι η πλέον ήσυχη για το νησί, με τους κατοίκους να «ξεθαρρεύουν» και να αρχίζουν να κατεβαίνουν στην πολιτεία των προγόνων τους στην παραλία (σημερινή πόλη της Αίγινας). Είναι χαρακτηριστικό ότι τις παραμονές της Επανάστασης του 1821 μαρτυρείται στην Αίγινα η ύπαρξη ενός Τούρκου και του γιού του οι οποίοι αρκούσαν μόνο στην είσπραξη του φόρου.

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα ο οικισμός της Παλαιάς Χώρας αριθμεί ογδόντα κατοικίες, ενώ τα αναρίθμητα εκκλησάκια της παραμένουν όρθια!

Όσον αφορά την εκκλησιαστική κατάσταση στο νησί και ιδιαίτερα την πορεία της Αρχιεπισκοπής αυτούς τους αιώνες, συμπερασματικά αναφέρουμε ότι οι περίοδοι της Καταλανικής και Βενετικής κυριαρχίας ήταν οι πιο δύσκολες. Ο Ορθόδοξος πληθυσμός δεχόταν ισχυρές πιέσεις από τους Καθολικούς επισκόπους και κατακτητές, ενώ η επικοινωνία και η πνευματική σχέση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ή την Μητρόπολη Αθηνών ήταν εξαιρετικά δυσχερής.

Η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης διεξάγει έναν τιτάνιο αγώνα να σταθεί όρθια και να επιβιώσει μη έχοντας καθόλου έσοδα από χορηγίες πλουσίων ή οικονομική ενίσχυση από τους κρατούντες, το Βυζαντινό κράτος, ή το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Πουθενά δεν συναντάται εκκλησιαστική περιουσία η οποία θα απέφερε κάποια έσοδα. Ακόμα και οι ναοί που οικοδομούνται είναι οικογενειακοί, ενώ δεν παρατηρείται κανένα μεγάλο οικοδόμημα (ναός) ή κατοικία επισκόπου.

¹⁶³ Ευδόκιμου Καρακουλάκη, *Περί την ιστορίαν της... ..*, ό.π. σ. 27

Η Επισκοπή και κατόπιν η Αρχιεπισκοπή είναι αυτοσυντηρούμενη και ταυτοχρόνως συγκεντρώνει το ποσόν (η «ζητεία»), που είχε καθοριστεί να σταλεί στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Οι δυσκολίες αυτές, η έλλειψη οικονομικών πόρων και εσόδων και οι πιέσεις οδηγούν πολλές φορές σε παραιτήσεις αρχιερέων από τον Αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αίγινας.

Ο λαός και οι λίγοι άρχοντες της Παλαιάς Χώρας συντηρούν με γενναιότητα και θυσίες την Επισκοπή τους, ενάντια στις πιέσεις των Καθολικών. Έτσι διαφυλάσσεται και ενισχύεται μια δυναμική που θέλει μια μικρή νησιωτική Επισκοπή να αναβαθμίζεται χρόνο με το χρόνο σε Αρχιεπισκοπή και τελευταία σε Μητρόπολη.

Οι αιώνες της Τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα η δεύτερη περίοδος (1715 -1821) είναι πιο ευνοϊκή για τα εκκλησιαστικά θέματα του νησιού. Οι Αρχιεπίσκοποι επιτελούν ανεμπόδιστα το έργο τους και παρατηρείται συντήρηση πολλών ναών και η αγιογράφηση πολλών εξ αυτών, δείγμα της οικονομικής άνθησης του τόπου.

Γεγονός ωστόσο παραμένει ότι οι αλλεπάλληλες καταστροφές του τόπου από τις επιδρομές των πειρατών και των επίδοξων κατακτητών, αφανίζουν έγγραφα και στοιχεία από τα οποία ένας σύγχρονος μελετητής θα αντλούσε πολύτιμα στοιχεία. Οι επιγραφές και τα χαράγματα στους ναούς παραμένουν οι αδιάψευστες πηγές πληροφόρησης για την ιστορία και την καθημερινότητα της Παλαιάς Χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι επίσκοποι Αιγίνης

3.1 Οι επίσκοποι Αιγίνης από τον 1^ο αιώνα ως τον 12^ο αιώνα

Λίγες είναι οι πληροφορίες που ο ερευνητής μπορεί να αντλήσει για την Εκκλησία Αιγίνης και τους επισκόπους της βυζαντινής περιόδου καθώς αρκετές φορές το νησί ερημώθηκε από κατακτητές και πειρατές. Διασώζονται ωστόσο κάποια ονόματα επισκόπων εξαιτίας της συμμετοχής τους σε τοπικές ή Οικουμενικές Συνόδους. Είναι η χρονική περίοδος κατά την οποία η Εκκλησία Αιγίνης υπάγεται στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Κορίνθου και οι επίσκοποι Αιγίνης συμμετέχουν στις συνόδους με βάση τους καταλόγους που συντάσσει η Κόρινθος.

Κρίσπος 51-52 μ. Χ.

Είναι ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Αίγινας, σταλμένος από τον ίδιο τον Απόστολο Παύλο, όπως αναφέρεται σε προηγούμενη παράγραφο. Ο Κρίσπος ήρθε στην Αίγινα το 51 μ. Χ. από την Κόρινθο όπου ήταν αρχισυνάγωγος. Εκμεταλλευόμενος την ακμάζουσα μεγάλη Εβραϊκή κοινότητα του νησιού κατόρθωσε να διαδώσει το χριστιανισμό με θαυμαστά αποτελέσματα. Το έργο του γρήγορα απέδωσε καρποφόρησε και η μικρή χριστιανική κοινότητα της Αίγινας αναβαθμίζεται σε επισκοπή με πρώτο επίσκοπο της τον Κρίσπο.

Κυριακός 449 -451 μ.Χ.

Τέσσερις αιώνες μετά τον Κρίσπο συναντάμε τον επίσκοπο Κυριακό ο οποίος μνημονεύεται εξαιτίας της συμμετοχής του στη λεγόμενη «Ληστρική» Σύνοδο της Εφέσου το 449 μ. Χ. και στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο στη Χαλκηδόνα ως μέλος της αποστολής της Εκκλησίας της Κορίνθου. Καταγράφεται ως «*Αιγής Κυριακός*» και μαζί με άλλους επισκόπους της Κορίνθου τάχθηκαν στη Σύνοδο με το μέρος του αιρεσιάρχη Ευτυχούς. Ο Κυριακός πέθανε πριν το 458 μ. Χ. Το όνομα του δεν ανευρίσκεται σε επιστολή που έστειλε ο μητροπολίτης Κορίνθου Πέτρος προς τον αυτοκράτορα Λέοντα τον Α΄ με την οποία δηλώνεται η πίστη στις αποφάσεις της Δ΄

Οικουμενικής Συνόδου. Είναι πολύ πιθανόν ο Κυριακός να μην υπέγραψε όπως και άλλοι επίσκοποι των οποίων τα ονόματα δεν αναγράφονται. Όπως συμπεραίνει ο ερευνητής Σοφοκλής Δημητρακόπουλος η επισκοπή Αιγίνης το 458, που εστάλη η επιστολή στην Κωνσταντινούπολη, πολύ πιθανόν να χήρευε.¹⁶⁴

Γαβριήλ Α΄ 787

Ο επίσκοπος Γαβριήλ συμμετείχε στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο στη Νίκαια της Βιθυνίας στην οποία αντιμετωπίστηκε η αίρεση της Εικονομαχίας. Είναι χαρακτηριστική η υπογραφή του στα πρακτικά της Συνόδου ως «ανάξιος επίσκοπος Αιγίνης».

Θεόδωρος 8^{ος} – 9^{ος} αι.

Πληροφορίες για τον επίσκοπο Θεόδωρο αντλούμε από δύο μεταλλικές σφραγίδες που φυλάσσονται στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, όπου στην μια υπάρχει η φράση: «ΘΕΟΔΩΡΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΑΙΓΙΝΗΣ» και στη δεύτερη « + ΘΕΟΔΩΡΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ Π' ΑΙΓΙΝΗΣ» με πρόταξη ενός σταυρού πριν από το όνομα του επισκόπου.

Οι σφραγίδες αυτές και η ακριβής χρονολόγηση τους αποτελεί τη μοναδική μαρτυρία για την ύπαρξη του επισκόπου Θεόδωρου.¹⁶⁵ Οι σφραγίδες αυτές χρονολογούνται στα τέλη του 8^{ου} αιώνα με αρχές του 9^{ου}. Ωστόσο υπάρχουν ερευνητές που αναφέρουν τον επίσκοπο Θεόδωρο το 860 μ. Χ.¹⁶⁶

Θωμάς 879 μ. Χ.

Ο επίσκοπος Θωμάς μνημονεύεται επί Πατριάρχου Φωτίου το 879 όταν συμμετείχε σε σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη.¹⁶⁷

Η έλλειψη πηγών δεν μας εμποδίζει να εικάσουμε ότι η επισκοπή Αιγίνης συνέχισε να υφίσταται αυτούς τους αιώνες, χωρίς να αποκλείεται το γεγονός μικρών παύσεων που οφείλονται σε ερήμωση του νησιού από κατακτητές. Η παρουσία όμως επισκόπων από την Αίγινα σε πολλές συνόδους επιβεβαιώνει τη δυναμική της

¹⁶⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, σ. 61 -62

¹⁶⁵ Αντωνίου Λιγνού, *Η σφραγίς του επισκόπου Αιγίνης Θεοδώρου υπάρχαντος κατά τον ένατον αιώνα*. Κήρυξ της Αιγίνης, 41 -42 (Μάιος – Ιούνιος 1950) σ. 72

¹⁶⁶ Εμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδη, *Υδρας Σπετσών και Αιγίνης, Μητρόπολις*, στ. 930

¹⁶⁷ Εμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδη, *Υδρας Σπετσών* ό.π. στ. 930

Επισκοπής Αιγίνης τη θέση και τη σημαντική παρουσία των εκάστοτε επισκόπων και
ασφαλώς την αδιάλειπτη και συνεχή χριστιανική ζωή στο νησί.

Εικόνα 11 Παλαιά Χώρα Αιγίνης. Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος

3.2 Ο Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης Διονύσιος Σιγούρος

Ιδιαίτερο κεφάλαιο στην ιστορία της Επισκοπής Αιγίνης αποτελεί η παρουσία και η ποιμαντορία του επισκόπου Διονυσίου ο οποίος έρχεται στο νησί σε μια πολύ κρίσιμη περίοδο. Με το ήθος, την ασκητικότητα και την άοκνη πνευματική εργασία του συμβάλει στην ανύψωση του ηθικού των νησιωτών και στην πνευματική στήριξη τους. Η διαμονή του στην Αίγινα είναι βραχύβια ωστόσο καθοριστική για την πορεία του νησιού και της ίδιας της αρχιεπισκοπής Αιγίνης.

Στην περίοδο της πρώτης Τουρκοκρατίας στην Αίγινα κυριαρχεί η μορφή και η ευεργετική παρουσία του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου Σιγούρου στην ιστορική πορεία της Επισκοπής Αιγίνης, διότι ο ερχομός του συμβαίνει σε μια εξαιρετικά δύσκολη στιγμή για το νησί.

Οι καταστροφές του Μπαρμπαρόσα, οι σφαγές και η αιχμαλωσία 4.000 κατοίκων ήταν νωπές ακόμα στη μνήμη των Αιγινιτών. Η παρουσία του Διονυσίου στην Αίγινα ήταν σημαντική. Κατάφερε σε αυτό το σύντομο διάστημα να μετατρέψει την Επισκοπή σε πνευματικό κέντρο και σε χώρο λατρείας. Εμψύχωνε και παρηγορούσε τους πληγωμένους Αιγινίτες, τους έτρεφε με πνευματική τροφή, τους στήριζε και τους χάριζε την ελπίδα. Σήμερα στην Παλιαχώρα της Αίγινας σώζονται ο πέτρινος θρόνος του έξω από την Επισκοπή, στον οποίο καθόταν και δίδασκε με πατρική φροντίδα το ποίμνιο του, καθώς και το κελί του, το Επισκοπείον.

3.2.1. Καταγωγή, μόρφωση και μοναχική κλήση

Ο Άγιος Διονύσιος γεννήθηκε στο χωριό Αιγιαλός της Ζακύνθου στις 21 Ιουνίου του 1547.¹⁶⁸ Καταγόταν από αρχοντική οικογένεια του νησιού. Οι πρόγονοί του προέρχονταν από τη Νορμανδία. Το όνομα του ήταν Γραδενίγος ή Δραγανίγος Σιγούρος και ήταν γόνος της φημισμένης οικογένειας των «Σιγούρων». Ο πατέρας του ήταν ο Νούκιος Σιγούρος του Ιακώβου και η μητέρα του ήταν η Παυλίνα Βάλβη

¹⁶⁸ Σταμάτη Μ. Κώστα, *Οι Άγιοι της.....*,ό.π. σ. 73

του Μάρκου. Ο Διονύσιος είχε άλλα δύο αδέρφια τον Κωνσταντίνο και τη Σιγούρα.¹⁶⁹

Η οικονομική άνεση της οικογένειας του, του έδωσε την ευκαιρία να λάβει μια πλατιά μόρφωση για την εποχή εκείνη. Πρώτος του δάσκαλος αναφέρεται ο Νικόλαος Καιροφύλας.¹⁷⁰ Σπούδασε την αρχαία ελληνική γλώσσα, την λατινική και την ιταλική. Σε νεαρή ηλικία, προτίμησε τον μοναχικό βίο, γι' αυτό απαρνήθηκε τα πάντα και κατέφυγε στην Βασιλική Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ή Παναγίας της Παντοχαράς των Στροφάδων νήσων που βρίσκεται 37 ναυτικά μίλια δυτικά της Ζακύνθου.¹⁷¹ Στράφηκε με πάθος στη μελέτη της Αγίας Γραφής και των Ιερών κειμένων της Πατερικής διδασκαλίας. Στην ίδια μονή κείρεται μοναχός και λαμβάνει το όνομα Δανιήλ, χειροτονείται διάκονος και πρεσβύτερος. Η απόφαση του να γίνει μοναχός «συγκλόνισε» την αριστοκρατική κοινωνία της Ζακύνθου, και η ασκητικότητα του κατέπληξε τους μοναχούς της μονής.

Σε ηλικία 21 ετών, μένει ορφανός και το 1568 η κοινότητα Ζακύνθου του παραχωρεί ισοβίως την ορεινή Μονή της Θεοτόκου της Αναφωνήτριας.¹⁷² Η απόφαση αυτή του διοικητή Ζακύνθου Μαρίνου Πιζάνη συνοδεύεται από ευμενή και εγκωμιαστικά σχόλια για την προσωπικότητα, το ήθος του Δανιήλ αλλά και την προσφορά της ιστορικής οικογένειας του στην κοινωνία της Ζακύνθου. Η απόφαση αυτή εγκρίθηκε από τη Βενετσιάνικη Γερουσία τον επόμενο χρόνο (27 Αυγούστου 1569). Στην Ιερά Μονή της Αναφωνήτριας κείρεται μοναχός και λαμβάνει το όνομα Δανιήλ. Το 1570 ο επίσκοπος Κεφαλληνίας και Ζακύνθου Φιλόθεος Λοβέρδος χειροτονεί τον Δανιήλ, πρεσβύτερο και γίνεται ηγούμενος της Μονής.¹⁷³

Μετά από χρόνια αποφασίζει να πραγματοποιήσει προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους. Οι δυσκολίες όμως που συναντά κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τον αναγκάζουν να σταθμεύσει στην Αθήνα.¹⁷⁴ Αναφέρεται ότι αυτό έγινε είτε λόγω θαλασσοταραχής είτε εξαιτίας της πειρατείας στα νησιά των Κυκλάδων. Σύμφωνα με

¹⁶⁹ Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος ο πολιούχος Ζακύνθου*, σ.11

¹⁷⁰ Σοφίας Ν. Σφυρόερα, *Αίγινα, πρώτη*, ό.π. σ. 337 όπου αναφέρεται ότι ο λόγιος αναγνώστης Νικόλαος Καιροφύλας ανέλαβε να διδάξει τον δεκάχρονο Δραγανίγο « τα γράμματα της Εκκλησίας, ήγουν προοιμιακόν, οκτώηχον, ψαλτήριον, απόστολον και γράψιμον».

¹⁷¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σ. 292.

¹⁷² Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος.....*, ό.π. σ.21

¹⁷³ Πάνου Κ. Καλλιγά, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης Α' Διονύσιος Σιγούρος*, Κήρυξ της Αιγίνης 8, (Σεπτέμβριος 1947) σ. 5.

¹⁷⁴ Κ. Ν. Μουτσόπουλου., *Η Παλήα χώρα.....*, ό.π. σ..30.

άλλες πηγές ο Δανιήλ επισκέπτεται την Αθήνα μετά το ταξίδι του στα Ιεροσόλυμα.¹⁷⁵ Στο σύντομο πέραςμα του από την Αθήνα, επισκέπτεται τον ευπαίδευτο και φημισμένο για τις αρετές του Μητροπολίτη Αθηνών Νικάνορα, τον κωφόν (1571 - 1579)¹⁷⁶ ο οποίος τον παρακινεί και στο τέλος τον πείθει να αναλάβει την Αρχιεπισκοπή Αίγινας, η οποία ήταν διαλυμένη και κενή [χήρευε] πάνω από τρεις αιώνες.

Η επιβλητική και σεβάσμια μορφή του Νικάνορα επηρέασαν κατά πολύ τον Δανιήλ. Ο Νικάνορας ενθουσιάστηκε από τη γνωριμία του Ζακυνθινού ηγουμένου. Η απλότητα, η ευσέβεια και η θεολογική του κατάρτιση, η ευγένεια των τρόπων του μαρτυρούσαν τα σπάνια χαρίσματα και τις αρετές του ηγουμένου Δανιήλ.¹⁷⁷

Η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης, η οποία ανήκε εκκλησιαστικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, αυτή την εποχή ήταν εξαρτώμενη από τη Μητρόπολη Αθηνών, καθώς εσχόλαζε.

Ο Ντίνος Κονόμος αναφέρει ότι από το 1204 μέχρι την εκλογή του Διονυσίου Σιγούρου έγιναν προσπάθειες εγκατάστασης Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου στην Αίγινα, αλλά οι Βενετοί το απέτρεψαν. Άρα ο Διονύσιος Σιγούρος είναι ο πρώτος αρχιεπίσκοπος Αιγίνης μετά την καταστροφή του Μπαρμπαρόσα το 1537. Συνεπώς ο αρχιεπισκοπικός θρόνος της Αίγινας σχόλαζε από το 1537 μέχρι το 1577, ακριβώς σαράντα χρόνια.¹⁷⁸ Την άποψη αυτή δεν συμμερίζεται κανείς άλλος συγγραφέας και ερευνητής αυτής της εποχής καθώς δεν μαρτυρείται το όνομα κανενός Αρχιεπισκόπου στη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων.

¹⁷⁵ Σταμάτη Μ. Κώστα, *Οι Άγιοι της.....*, ό.π. σ. 74

¹⁷⁶ Σοφίας Ν. Σφυρόερα, *Αίγινα, πρώτη*, ό.π. σ. 337

¹⁷⁷ Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος.....*, ό.π. σ.29

¹⁷⁸ Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος.....*, ό.π. σ.30.

3.2.2 Η εκλογή του Διονυσίου Σιγούρου ως Αρχιεπισκόπου Αιγίνης. Η εγκατάσταση του στην Αίγινα

Ο Μητροπολίτης Αθηνών αφού έλαβε τη συγκατάθεση του Δανιήλ έγραψε επιστολή προς τον κλήρο και το λαό της Αίγινας αναγγέλλοντας την είδηση της εκλογής Αρχιεπισκόπου και της πλήρωσης της κενής θέσης της ιστορικής Επισκοπής Αιγίνης. Παράλληλα ανέφερε την αξιοσύνη του Δανιήλ, που αποδέχθηκε την επιλογή αυτή ύστερα από πολλές παρακλήσεις του Αθηνών και ζήτησε από το λαό και τους κληρικούς να τον δεχθούν ως Ποιμένα και δάσκαλο. Τους συνέστησε επίσης να ευχαριστούν το Θεό που προνόησε να τους στείλει για κυβερνήτη και οδηγό τέτοιον θεοσεβή και άγιο άνδρα.¹⁷⁹

Ο Δανιήλ τελικά δέχθηκε και στις 16 Ιουλίου του 1577¹⁸⁰ με άδεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, χειροτονήθηκε Αρχιεπίσκοπος Αίγινας στον ναό της Παναγίας Γοργοεπηκόου (μετέπειτα Αγίου Ελευθερίου) πλάι στον Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών και πήρε το όνομα Διονύσιος, προς τιμήν του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου. Για την χειροτονία του έδωσε την άδεια ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμίας. Το στοιχείο αυτό δεικνύει και την εκκλησιαστική αρμοδιότητα του Πατριαρχείου επί των περιοχών αυτών αλλά και τη μέριμνα του για την ανασύσταση της Επισκοπής Αιγίνης.

Ο Διονύσιος – Σιγούρος κάνοντας υπακοή όχι μόνο στον Μητροπολίτη Αθηνών Νικάνορα, αλλά υπακούοντας στα κελεύσματα της χιμαζομένης Ορθόδοξης Εκκλησίας επί Τουρκοκρατίας, αφήνει κατά μέρος το όνειρο και τις σκέψεις του να επισκεφθεί τους Αγίους Τόπους και έρχεται στην Αίγινα.¹⁸¹

Εγκαταστάθηκε στον Μητροπολιτικό Ναό του Γενεσίου της Θεοτόκου στην Παλιαχώρα, την μετέπειτα αποκαλούμενη «Επισκοπή». Κλήρος και λαός μαζί με τους λιγοστούς άρχοντες της Χώρας τον υποδέχονται με μεγάλο ενθουσιασμό και συγκίνηση.

¹⁷⁹ Ματθαίου Λαγγή, *Ο Μέγας Συναξαριστής.....*, ό.π. τόμος ΙΒ΄, σ. 487

¹⁸⁰ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, σ. 293.

¹⁸¹ Πάνου Κ. Καλλιγά, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης (Διαφωνία ιστορικά δια τα κατά τον Διονύσιον, Κήρυξ της Αιγίνης 10, (Νοέμβριος 1947) σσ. 5-6.* όπου αναφέρονται οι διαφωνίες που προέκυψαν ως προς τον χρόνο ενθρόνισης στην Αίγινα του Διονυσίου Σιγούρου με τον ιστορικό Αν. Λιγνό να επιχειρηματολογεί πως ο Άγιος ανήλθε στο θρόνο της Αίγινας το 1587 και όχι το 1577

Η αρχιερατεία του Διονυσίου Σιγούρου στην Αίγινα κράτησε από τα τέλη του 1577 μέχρι τα τέλη του 1578 με αρχές του 1579. Ο Διονύσιος αγάπησε την Αίγινα και τους Αιγινήτες. Παραστάθηκε σαν αληθινός πνευματικός πατέρας σ' όλες τις ανάγκες και τους σκληρούς αγώνες των ελάχιστων κατοίκων της Παλιαχώρας. Η ανάμνηση της φρικτής καταστροφής ήταν ακόμα ολοζώντανη στις μνήμες του νησιού. Ο Διονύσιος ενέπνεε, στήριζε, καθοδηγούσε, άνοιγε ορίζοντες! Οι λιγοστοί κάτοικοι της Παλιαχώρας τον αγαπούσαν και τον λάτρευαν κι αντλούσαν από τα εμπνευσμένα κηρύγματα του και τα έργα του, την ελπίδα και το θάρρος για ένα καλύτερο αύριο. Η αρχιερατική παρουσία του Διονυσίου στην Αίγινα ήταν φως και ζωή! Ένας καινούριος κόσμος ηρεμίας και αγάπης είχε ανατείλει στην αιματοβαμμένη εκείνη πλαγιά τού εξανδραποδισμού και της σφαγής!

Ο Διονύσιος αναμφίβολα υπήρξε η σοφότερη και καλύτερη επιλογή για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αίγινας αυτήν την περίοδο και αυτό μαρτυρείται από το έργο το οποίο ανέπτυξε που τον έκανε γνωστό και εκτός Αιγίνης. Ο ασκητικός Άγιος ενέπνεε το λιγοστό ποίμνιο του με την αγιότητα του, τον εμπνευσμένο λόγο του, την ανιδιοτέλεια του, την ταπείνωση και την φιλανθρωπία του. Ο Διονύσιος λειτουργούσε στην εκκλησία της Επισκοπής σε όλο το διάστημα της Αρχιερατείας του στην Αίγινα.¹⁸² Συχνά δίδασκε από τον πέτρινο θρόνο του, που μέχρι σήμερα διασώζεται έξω από την πύλη του ναού της Επισκοπής, και από εκεί μοίραζε το αντίδωρο.¹⁸³ Ακριβώς απέναντι από το ναό της Επισκοπής ο Άγιος χρησιμοποιούσε ένα μικρό και απέριττο κελί για κατοικία του.¹⁸⁴ Η παρουσία του στην Αίγινα στήριζε και τους γύρω νησιώτες καθώς προσέρχονταν σε αυτόν πιστοί από την Αθήνα, τα Μέγαρα, τη Σαλαμίνα, τον Πόρο. Κοντά του έβρισκαν παρηγοριά, συμπαράσταση, κατανόηση. Ο βράχος της Παλιαχώρας είχε μεταβληθεί σε έναν πνευματικό φάρο χάρη στην παρουσία του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου. Ο ίδιος ήταν διαρκώς δίπλα στο ποίμνιό του και τα προβλήματα του με αποτέλεσμα να στερείται χρόνο για άσκηση και προσευχή. Η απλότητά του, η ταπείνωση, η αυταπάρνηση, η ανεξικακία η συγκαταβατικότητα, που τον χαρακτήριζαν, τον έκαναν να σταθεί φωτιστής, δάσκαλος και πνευματικός πατέρας των κατατρεγμένων Αιγινήτων.

¹⁸² Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος*, ό.π. σ.31

¹⁸³ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεωργίου Ι. Μπήτρου Ι., *Τα αγιοβάδιστα.....*, ό.π. σ. 46.

¹⁸⁴ Άννα Γιαννούλη, *Αίγινα*, σ. 33. Το κελί διασώζεται και τις προηγούμενες δεκαετίες συντηρήθηκε με μέριμνα του Συλλόγου των εν Αθήναις Ζακυνθινών.

Με όπλο τις αρετές του δούλεψε στον κακοτράχαλο αμπελώνα της Παλαιάς Χώρας και αντιμετώπισε τις δυσκολίες, τα εμπόδια, την κακία, τις κακοπάθειες. Κατάφερε να συγχωρεί, να αγαπά και να προσεύχεται «υπέρ των διωκόντων».

Οι δυσκολίες του έργου, οι σκληρές συνθήκες ζωής, η αγάπη των κατοίκων προς το πρόσωπο του και η εξάρτηση τους από αυτόν αλλά και ο έπαινος των νησιωτών, τον έβαλαν σε σκέψεις νοσταλγίας για την ήσυχη και μοναχική ζωή του Μοναστηριού του.

Θεωρώντας ότι έχει ολοκληρώσει το έργο του, βλέποντας τους πιστούς του να μην διατρέχουν κάποιον κίνδυνο για την πίστη τους αποφασίζει να φύγει. Στις αρχές του 1579 αρρωσταίνει. Το ποίμνιο του είναι λιγοστό, οι δυσκολίες μεγάλες, που δεν του επιτρέπουν να ανταποκρίνεται στις στοιχειώδεις υποχρεώσεις προς την προϊσταμένη Εκκλησιαστική Αρχή. Ο Διονύσιος αποφασίζει να παραιτηθεί και να αποχωρήσει από το θρόνο του. Οι κάτοικοι προσπάθησαν να τον μεταπείσουν.

Παρατείνεται από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο του στις αρχές του 1579¹⁸⁵, παρά τις παρακλήσεις των Αιγινήτων. Προτιμά την ησυχία και την άσκηση, παρά τον έπαινο των ανθρώπων που μπορούσε να του καλλιεργήσει την περηφάνια και τον εγωισμό.

3.2.3 Η παραίτηση του και η επιστροφή στη Ζάκυνθο

Επιστρέφει στη Ζάκυνθο ποθώντας τη μόνωση και την ασκητική ζωή. Για τους λόγους της παραίτησης του οι απόψεις διίστανται. Ωστόσο δεν ήταν οι ποιμαντικές δυσκολίες που οδήγησαν στην παραίτηση ούτε η κοινωνική και οικονομική κατάσταση της Αίγινας. Στην απόφαση του αυτή οδηγείται κυρίως από την αγάπη για τη μόνωση και την άσκηση.

Τι ιερό συναξάρι αναφέρει σχετικά:

¹⁸⁵ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Η Μεγάλη Εκκλησία*, ό.π. σ. 24, όπου από τον συγγραφέα αναφέρεται ως χρόνος παραίτησης του Διονυσίου το έτος 1581, κάτι που ασφαλώς δεν συμπίπτει με τις πηγές. Ενδεχομένως να οριστικοποιήθηκε η απόφαση αυτή και να έγινε αποδεκτή από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1581.

«Αφού καλά για αρκετό καιρό και θεάρεστα ποίμανε το ποίμνιό του, ο Διονύσιος, θέλοντας να αποφύγει τον έπαινο των ανθρώπων, που με τα δικά του παλαίσματα είχε προξενήσει, έδωσε την πνευματική ευλογία στα πνευματικά του παιδιά και παραιτήθηκε»¹⁸⁶.

Την εύλογη εξήγηση, μας τη δίνει ο Πάνος Κ. Καλλιγιάς: «Η αρχιεπισκοπή ουσιαστικώς ήτο άνευ ποιμνίου, υπάρχουσα μόνον ονομαστικώς, μη δυναμένη δε να επαρκέσει εις τας προς την προϋσταμένην αυτής εκκλησιαστικήν αρχήν υποχρεώσεις και του αρχιεπισκόπου τας ανάγκας. Δια τον αρχιεπίσκοπον τούτον, τον τόσον ευσυνείδητον και ευθύν τον χαρακτήρα, η παραμονή εις τον θρόνον κατέστη μαρτύριον και το 1578 παρητήθη προς μεγάλην θλίψιν των Αιγινιτών, μεθ' ο επανήλθεν εις Ζάκυνθον και εγκατεστάθη πάλιν εις τη Μονήν της Αναφωνήτριας...».¹⁸⁷

Τέλος αναφέρεται ότι ήρθε σε σύγκρουση με τους πρόκριτους της Αίγινας και ότι αποχώρησε πικραμένος από τη συμπεριφορά μερικών Αιγινιτών. Ωστόσο διατήρησε τον τίτλο του Αρχιεπισκόπου Αιγίνης μέχρι το 1592 όπως διαπιστώνεται από έγγραφα της εποχής, ενώ του είχε παραχωρηθεί ο τίτλος του «χωρεπίσκοπου» με δικαίωμα να τελεί χειροτονίες και άλλες αρχιερατικές τελετουργίες.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλά εκκλησιαστικά έγγραφα της εποχής ο Άγιος υπογράφει ως «Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης Διονύσιος» ή «Εγώ ο ταπεινός Αρχιερεύς Αιγίνης». Ομοίως ως «Αρχιεπίσκοπον Αιγίνης» και όχι «πρώην Αιγίνης»¹⁸⁸ τον αποκαλεί και ο ιερομόναχος Διονύσιος Κατηλιανός, ο μετέπειτα επίσκοπος Κυθήρων.

Στην Ζάκυνθο εγκαθίσταται το 1580 και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιερεμίας Β' τον διόρισε Χωροεπίσκοπο και Πρόεδρο Ζακύνθου.¹⁸⁹ Αναλαμβάνει τοποτηρητής επίσκοπος, επειδή η θέση του επισκόπου στη Ζάκυνθο παρέμενε κενή, χειροτονεί αφιλοκερδώς ιερείς, χοροστατεί σε εορτές, τελετές και μυστήρια.

¹⁸⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική*, ό.π. σ. 294

¹⁸⁷ Πάνου Κ. Καλλιγιάς, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης.....*, ό.π. σ. 5 και Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος.....*, ό.π. , σ.31

¹⁸⁸ Ντίνου Κονόμου, *Άγιος Διονύσιος ...*, ό.π. σ. 294

¹⁸⁹ Σταμάτη Μ. Κώστα, *Οι Άγιοι της.....*, ό. π. σ. 76

Του προτείνεται να θέσει υποψηφιότητα το 1582 για τη θέση του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας – Ζακύνθου, ωστόσο αρνείται και δεν επιμένει. Είναι πλέον 35 ετών. Μετά από έντονο προβληματισμό, επιστρέφει στην Ιερά Μονή της Θεοτόκου της Αναφωνήτριας.

Ο εγκλεισμός του στο μοναστήρι μπορεί για κάποιους να μην είναι κατανοητός, ο Άγιος όμως προτιμά την ησυχία, την αγγελική πολιτεία της αληθινής αγάπης.

Το 1583 οι Ζακυνθinoί τιμώντας τον Διονύσιο τον διόρισαν εφημέριο στον σταυροπηγιακό ναό του Αγίου Νικολάου του Αιγιαλού στην πόλη της Ζακύνθου. Συνέχισε και στην πατρίδα του το ποιμαντικό του έργο συντρέχοντας φτωχούς και ανήμπορους συμπατριώτες του, φροντίζοντας παράλληλα και για την εκπαίδευση πολλών παιδιών.

Τον Ιούλιο του 1580 ο Διονύσιος ξεπέρασε την ανθρώπινη φύση του όταν συγχώρεσε, έδωσε άσυλο και φυγάδευσε σε άλλο τόπο, τον ίδιο το φονιά του αδελφού του Κωνσταντίνου. Μάλιστα είναι χαρακτηριστικό, ότι ο Άγιος προφασίστηκε και προσποιήθηκε ότι δεν ήξερε τίποτε όταν οι στρατιώτες τον επισκέφτηκαν, στην προσπάθεια τους να βρουν τον φονιά.

Ο Άγιος κοιμήθηκε στις 17 Δεκεμβρίου του 1622 σε ηλικία 75 ετών και ενταφιάστηκε στο Ναό του Αγίου Γεωργίου των Στροφάδων. Το 1703 με συνοδική έκθεση του Πατριάρχη Γαβριήλ Γ', ο Διονύσιος ανακηρύχτηκε επίσημα Άγιος.

Η Μονή των Στροφάδων έγινε στόχος πειρατικών επιδρομών, όπου το 1716 πειρατές κατέσφαξαν τους μοναχούς και ακρωτηρίασαν το λείψανο του Αγίου το οποίο ήταν τοποθετημένο όρθιο στον επισκοπικό θρόνο του ναού του Αγίου Γεωργίου της Ιεράς Μονής. Στις 24 Αυγούστου το τίμιο λείψανο του Αγίου μεταφέρεται στη Ζάκυνθο και τοποθετείται στον Μητροπολιτικό Ναό και κατόπιν στον ομώνυμο ναό που χτίστηκε το 1948.

Με ενέργειες του Μητροπολίτη Ζακύνθου Διονυσίου Πλέσσα το 1724 ο Άγιος ανακηρύχθηκε προστάτης και πολιούχος Ζακύνθου.

Η μνήμη του Αγίου εορτάζεται στις 17 Δεκεμβρίου και η ανακομιδή του σепτού λειψάνου του από τις Στροφάδες στη Ζάκυνθο, στις 24 Αυγούστου.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο σεβάσμιος Σχολάρχης της Αίγινας Παναγής Ηρειώτης και επίτροπος του Μητροπολιτικού Ναού Αιγίνης,¹⁹⁰ εισηγείται την καθιέρωση του λαμπρού εορτασμού του Αγίου Διονυσίου στις 17 Δεκεμβρίου ως πολιούχου Αγίου στον Μητροπολιτικό Ναό της πόλεως. Ο Σχολάρχης άριστος γνώστης της ιστορίας του νησιού εισηγείται και καθιερώνει αυτόν τον εορτασμό, λαμβάνοντας υπόψη το στοιχείο ότι στον τρίκλιτο Μητροπολιτικό Ναό το αριστερό του κλίτος είναι αφιερωμένο στον Άγιο Διονύσιο.

Η πρωτοπόρος αυτή κίνηση θα επισφραγιστεί από το Νομοθετικό Διάταγμα στα μέσα του 20^{ου} αιώνα που θα ορίζει τον Άγιο Διονύσιο επίσημα πολιούχο και προστάτη της Αιγίνης.

Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε την μεγάλη ιστορική συγγένεια της Αίγινας με τη Ζάκυνθο, όχι μόνο εξ αιτίας της Αρχιερατείας του Αγίου Διονυσίου, αλλά για το λόγο ότι και τα δύο νησιά είχαν ανέκαθεν, στη μακραίωνη ζωή τους, την ίδια κοινή μοίρα της ολοκληρωτικής καταστροφής κι ύστερα της αναγέννησης!

Και σε αυτήν την αναγέννηση η πνευματική παρουσία του Αγίου Διονυσίου στάθηκε καταλυτική.

Ανάμεσα στα έτη 1579 έως 1592 δεν απαντάται άλλος Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης και αυτό συνάγεται από το Πρακτικό εκλογής του Πατριάρχου Νήφωνα το 1608 όπου αναγράφεται: *«Της αγιωτάτης αρχιεπισκοπής Αιγίνης σχολαζούσης προ πολλού...»*¹⁹¹

Σήμερα η τιμή και η λατρεία προς το πρόσωπο του Αγίου είναι μεγάλη στην Αίγινα όπου εορτάζει στις 17 Δεκεμβρίου και στις 24 Αυγούστου η ανακομιδή των λειψάνων του.

Στην Παλαιά Χώρα ο επισκέπτης συναντά το κελί του, το οποίο μάλιστα ανακαινίστηκε σχετικά πρόσφατα με χρήματα Ζακυνθινών. Διασώζεται, όπως προαναφέρθηκε, και ο μικρός πέτρινος θρόνος από τον οποίο ο Άγιος δίδασκε και μοίραζε το αντίδωρο. Η Εκκλησία της Επισκοπής ονομαζόταν για μεγάλο διάστημα "Άγιος Διονύσιος". Στο ναό αυτό λειτουργούσε πολλές φορές ο Άγιος Νεκτάριος.

¹⁹⁰ Ελένη Σταμπόγλη, *Σχολάρχης στην Αίγινα, Παναγής Ν. Ηρειώτης 1854 -1930*, σσ 164-165

¹⁹¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου Γ. Σοφοκλή, *Χριστιανική*, ό.π. σ 295.

Επίσης ο Άγιος είναι ο προστάτης του Νοσοκομείου Αιγίνης, που ίδρυσε ο Αρχιμανδρίτης Παντελεήμων Φωστήνης. Στον περίβολό του υπάρχει παρεκκλήσιο αφιερωμένο στον Άγιο που έκτισε ο γέροντας Ιερώνυμος Αποστολίδης.

Στο χωριό της Παχειάς Ράχης υπάρχει ενοριακός ναός αφιερωμένος στον Άγιο, του οποίου η ανοικοδόμηση ολοκληρώθηκε τον 19ο αιώνα με φροντίδα του Ι. Καποδίστρια.¹⁹² Εκκλησία του Αγίου Διονυσίου υπάρχει στο Λιβάδι, Ο τελευταίος αυτός ναός ονομάζεται σύμφωνα με παλαιές μαρτυρίες "Άγιος Διονύσιος του κάμπου"

Τέλος στον Άγιο Διονύσιο είναι αφιερωμένο το δεξιό κλίτος του καθολικού της Ι. Μονής της Παναγίας της Χρυσολεόντισσας και το δεξιό κλίτος του Μητροπολιτικού Ναού της πόλης όπου τελείται και ο επίσημος εορτασμός στις 17 Δεκεμβρίου κάθε χρόνο.¹⁹³

Εικόνα 12: Ο ναός της Επισκοπής (Αγίου Διονυσίου) στην Παλαιά Χώρα. Διακρίνεται πλησίον της θύρας του ναού ο μικρός θρόνος του Αγίου Διονυσίου. Φωτογραφία Γιώργος Μπήτρος

¹⁹² Γεωργίου Ι. Μπήτρου, *Παχειά Ράχη*, ... , ό.π. σ. 28

¹⁹³ Χρήστου Ν. Γελαδάκη – Γεωργίου Ι. Μπήτρου , *Τα αγιοβάδιστα.....*, ό.π. σ. 47

3. 3 Οι επίσκοποι Αιγίνης από το 1579 ως το 1798

Η πολιτική των Δυτικών κατακτητών της Αίγινας που δεν επέτρεπε την εγκατάσταση Ορθόδοξου επισκόπου στην Παλαιά Χώρα, είχε ως αποτέλεσμα την απουσία ονομαστικών καταλόγων επισκόπων για περίπου τριακόσια πενήντα χρόνια. Από τον 16^ο αιώνα με την παραχώρηση της Αίγινας στο Σουλτάνο η κατάσταση αλλάζει και επιτρέπεται η εγκατάσταση Ορθόδοξου ιεράρχη στο νησί. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μνημονεύονται αρκετά ονόματα επισκόπων για τους επόμενους αιώνες χωρίς βέβαια να αποδεικνύεται ότι η κατάσταση εξομαλύνθηκε και δεν σημειώθηκαν προβλήματα στην Επισκοπή Αιγίνης.

Τα προβλήματα αυτά προέρχονται από τη δυσκολία συντήρησης της Επισκοπής η οποία θα έπρεπε εκτός των άλλων εξόδων της να αποστέλλει χρηματικό ποσό στην Κωνσταντινούπολη (ζητεία) για στη συντήρηση του Πατριαρχείου αλλά και από τις πιέσεις των πλούσιων Υδραίων οι οποίοι επεδίωκαν την κηδεμονία του Επισκόπου Αιγίνης, παρεμβαίνοντας ακόμα και σε εκκλησιαστικές υποθέσεις. Η οικονομική τους επιφάνεια και τα συχνά ταξίδια τους στην Πόλη τους φέρνουν σε άμεση σχέση με τον εκάστοτε Πατριάρχη, αποκτούν την ευχέρεια και την άνεση και επηρεάζουν την ποιμαντορία και το έργο πολλών επισκόπων. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι τα τελευταία πενήντα χρόνια της Επισκοπής Αιγίνης, τρεις τουλάχιστον επίσκοποι Αιγίνης Πόρου και Ύδρας αντικαταστάθηκαν μετά από απαίτηση των Υδραίων.¹⁹⁴ Τον επισκοπικό θρόνο της Αίγινας αυτούς τους αιώνες ποίμαναν πολλοί επίσκοποι για τους οποίους έχουμε ικανοποιητικά στοιχεία από έγγραφα των χρόνων αυτών.

Για τους αιώνες που ακολουθούν αντλούμε πληροφορίες από πολλές πηγές όπου καταγράφονται τα ονόματα των Επισκόπων Αιγίνης.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σσ 65 -66

¹⁹⁵ Jean Derrouzes, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, ...*, ό.π. σ. 204 και Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 65 κ.ε. και Εμμανουήλ Ι.Κωνσταντινίδη, *Υδρας Σπετσών.....*, ό.π. τ.11, σ. 930

Ανώνυμος (1532 -1537)

Ο επίσκοπος του οποίου δεν μνημονεύεται το όνομα είναι αυτός που στάθηκε στο πλευρό των Αιγινητών και έκανε σθεναρά διαβήματα προς τους Βενετούς για την κακομεταχείριση του πληθυσμού από τους διοικητές του. Ο ίδιος επίσκοπος είχε ανέλθει στο θρόνο της Αίγινας μετά από παραχώρηση των Βενετών. Ωστόσο είχε μαρτυρικό τέλος καθώς το 1537 αιχμαλωτίστηκε κατά τη διάρκεια της επιδρομής του Μπαρμπάροσα.

Διονύσιος (1577 – 1579)

Πρόκειται για τον Άγιο Διονύσιο Σιγούρο εκ Ζακύνθου επίσκοπο Αιγίνης, που ποίμανε το νησί για δύο χρόνια και κατόπιν παραιτήθηκε. Για τον Διονύσιο Σιγούρο έγινε εκτενής αναφορά σε προηγούμενες σελίδες του παρόντος κεφαλαίου καθώς θεωρείται από τις σημαντικότερες εκκλησιαστικές μορφές που ανέδειξε η επισκοπή Αιγίνης και η Ελλαδική Εκκλησία γενικότερα.

Νήφων (1608 – 1618)

Πιθανολογείται ότι ο Νήφοντας είναι ο αμέσως επόμενος αρχιεπίσκοπος Αιγίνης μετά τον Διονύσιο. Εκλέγεται το 1608 και στο πρακτικό εκλογής του αναφέρεται πως η αρχιεπισκοπή Αιγίνης σχόλαζε προ πολλού¹⁹⁶

Παρά τα προβλήματα της εποχής και την ανέχεια των κατοίκων ο Αρχιεπίσκοπος Νήφων φρόντισε για την αγιογράφηση του Μητροπολιτικού Ναού της Επισκοπής στην Παλαιά Χώρα το 1610. Είναι άγνωστοι οι λόγοι παραίτησης του το 1618.¹⁹⁷ Σε έγγραφο (συμφωνητικό συμβιβασμού) υπογράφει ως «*πρώην Αιγίνης μαρτυρώ*» στην Αθήνα το 1619.

Οι δυσκολίες της εποχής, που οφείλονται εν πολλοίς στην κατάσταση που έχει διαμορφωθεί από τους κατακτητές, οδηγούν πολλούς επισκόπους σε παραίτηση με αποτέλεσμα για μεγάλα χρονικά διαστήματα ο επισκοπικός θρόνος της Αίγινας να χηρεύει.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σσ. 67 - 68

¹⁹⁷ Βασίλειου Ατέση *Επίτομος Επισκοπική Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, σ.271

¹⁹⁸ Π. Ν. Καλλιγά, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης Β' Νήφων* Κήρυξ της Αιγίνης 16, (Απρίλιος 1948) σ. 55

Νεόφυτος (1625 – 1627)

Ο Αρχιεπίσκοπος Νεόφυτος διαδέχεται τον Νήφωνα. Ενδεχομένως να είναι ο συνυποψήφιος με τον Νήφωνα για την αρχιεπισκοπή Αιγίνης το 1608. Ποίμανε την Αίγινα μέχρι το θάνατο του, το 1627.

Δωρόθεος (1627 – 1651)

Ο Δωρόθεος σε αντίθεση με τους προκατόχους του ποίμανε την Αίγινα για εικοσιτέσσερα χρόνια. Εκλέγεται αμέσως μετά το θάνατο του Νεόφυτου και είναι από τις σπάνιες φορές που έχουμε πλήρωση του αρχιεπισκοπικού θρόνου Αιγίνης τόσο σύντομα χωρίς να μεσολαβεί μεγάλο χρονικό διάστημα χηρείας του θρόνου. Μέχρι την εκλογή και ανάρρηση του στο θρόνο της Αίγινας ήταν μέγας πρωτοσύγκελος του Πατριαρχείου. Το προχωρημένο της ηλικίας του αλλά κυρίως οι δύσκολες συνθήκες ζωής και η αδυναμία καταβολής εκ μέρους του, του ποσού, που ήταν υποχρεωμένος κάθε αρχιεπίσκοπος να καταβάλει στο Πατριαρχείο, τον οδηγούν και αυτόν σε παραίτηση του το 1651

Μελέτιος 1651

Τον Δεκέμβριο του 1651 εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης ο Μελέτιος από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αίγινας, ωστόσο είναι άγνωστο μέχρι πότε ποίμανε το νησί.

Γαβριήλ Β΄

Ο Γαβριήλ αναφέρεται ως ο διάδοχος του Μελετίου χωρίς να γνωρίζουμε ακριβώς την ημερομηνία ανάληψης των καθηκόντων του.¹⁹⁹

Δαμασκηνός (1663 -1680)

Η αρχιερατεία του Δαμασκηνού έχει συνδεθεί με την προσπάθεια των Αιγινιτών της εποχής εκείνης να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους και τα δεινά της πειρατείας. Καταφεύγουν στον πάπα Ιννοκέντιο τον ΙΑ΄(1674 -1689) στον οποίο στέλνουν επιστολή ζητώντας την υψηλή βοήθεια του για να αναχαιτιστεί η πειρατεία η οποία

¹⁹⁹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 71

την εποχή εκείνη μάστιζε τα νησιά του Αιγαίου και τις ακτές της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το γράμμα φέρεται με υπογραφή στις 15 Απριλίου του 1680.²⁰⁰

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το γράμμα αυτό υπογράφουν εκατόν δύο κληρικοί της Αίγινας, μοναχοί και κάτοικοι του νησιού. Ο αριθμός των κληρικών είναι εντυπωσιακός και μαρτυρεί την θάλλουσα κανονική εκκλησιαστική ζωή στο νησί την περίοδο αυτή.

Το κείμενο της επιστολής κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό για τις πληροφορίες που περιέχει για τη δύσκολη κατάσταση στην Αίγινα την εποχή αυτή, τις συνθήκες ζωής και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι νησιώτες. Παράλληλα περιέχει πολλά ιστορικά στοιχεία, όπως ονόματα παλαιών Αιγινήτων που κατοικούσαν στο νησί. Το ύφος της επιστολής μαρτυρεί τη δυσκολία των κατοίκων που αναγκάζονται ως ύστατη λύση να απευθυνθούν στον πάπα της Ρώμης. Προμηθεύονται για το ταξίδι τους συστατικές επιστολές από μισιονάριους και από τον συνίτη μητροπολίτη Κιτίου και Αμαθούντος Κύπρου Κοσμά Μαυρουδή.

Είναι η εποχή όπου στο λόφο της Παλαιάς Χώρας συμβιώνουν Ορθόδοξοι και Καθολικοί και από κοινού αντιμετωπίζουν τους κινδύνους της πειρατείας. Όπως αναφέρεται και σε προηγούμενο κεφάλαιο πολλές εκκλησίες της μικρής Χώρας ήταν δισυπόστατες με το ένα κλίτος να λειτουργείται από τους Ορθοδόξους και το άλλο από τους Καθολικούς, ή ακόμα να συλλειτουργούν την ίδια ώρα και σε διαφορετική τράπεζα μέσα στον ίδιο ναό κληρικοί και των δύο δογμάτων.

Ο πάπας δέχθηκε την αντιπροσωπεία των Αιγινήτων και ζήτησε από αυτούς ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια, που θα προσέφερε, την υπογραφή «ομολογίας πίστεως».

Η τραγική έκκληση των Αιγινήτων εξετάστηκε από το Συμβούλιο της Προπαγάνδας στο Βατικανό. Αποφασίστηκε να σταλούν επιστολές στους παπικούς νούντσιους στη Φλωρεντία και στη Σαβοΐα και στον ιεροεξεταστή της Μάλτας προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες για να μην επαναληφθούν παρόμοιες πειρατικές ενέργειες στο μέλλον και να αποσταλούν στην Αίγινα δύο μισιονάριοι από το Τάγμα των Ιησουιτών.

²⁰⁰ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σσ 72-85 όπου καταχωρείται όλη η επιστολή και στο πρωτότυπο αλλά και σε μετάφραση από τα Ιταλικά μαζί με τις υπογραφές που το συνοδεύουν.

Παράλληλα προτάθηκε στον πάπα να εκδώσει ένα αφοριστικό θέσπισμα για όσους πειρατές θα παρέβαιναν την παπική απαγόρευση.

Στο κείμενο της παπικής απόφασης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο σεβασμό που επέδειξαν οι Αιγινίτες προς την παπική έδρα και γίνεται μνεία του ελληνοκαθολικού τυπικού που ακολουθούσαν οι κάτοικοι του νησιού.

Η πρόταση αυτή έγινε αποδεκτή αλλά δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα καθώς οι πειρατικές επιδρομές συνεχίστηκαν

Εξετάζοντας την επιστολή ο συγγραφέας Σοφοκλής Δημητρακόπουλος οδηγείται σε πολύ καίρια συμπεράσματα για την εκκλησία της Αίγινας. Πέρα από το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ευρύτερη ιστορία του νησιού, καταλήγει ότι η επιστολή είναι γνήσια, αλλά κακογραμμένη, ανορθόγραφη, γεμάτη ασυνταξίες και μάλιστα ότι προέρχεται από άνθρωπο πολύ χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Οι κολακευτικές εκφράσεις προς τον πάπα δεν αποτελούν αναγνώριση του παπικού πρωτείου, ούτε συνιστούν βέβαια πράξη προσχώρησης στον καθολικισμό. Επίσης σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί απόδειξη ότι οι Αιγινίτες τότε ήταν οπαδοί του λεγόμενου ελληνικού –βυζαντινού τυπικού (Ελληνόρυθμοι – Ουνίτες).

Ο συγγραφέας Σοφοκλής Δημητρακόπουλος καταλήγει πως *οι αμόρφωτοι και παντελώς άγευστοι θεολογίας και ταλαιπωρημένοι από την μακραίωνη δουλεία Ορθόδοξοι κληρικοί και λαϊκοί Αιγινίτες αγνοούσαν τις υπάρχουσες δογματικές διαφορές των δύο εκκλησιών ενώ εντυπωσιάζονταν από τα κηρύγματα των Καθολικών μοναχών. Η επιστολή αποτελεί προϊόν της αγχώδους προσπάθειας των κατοίκων να απαλλαγούν από την πειρατεία.*²⁰¹

Η επιστολή ωστόσο στάθηκε καθοριστική για το μέλλον του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού ο οποίος σε σύντομο χρονικό διάστημα καθαιρέθηκε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Καλλίνικος (1681 -1727)

Ο Καλλίνικος διαδέχεται τον Δαμασκηνό και παραμένει στο θρόνο της Αίγινας το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από κάθε άλλον. Μνημονεύεται ότι καταγόταν από την

²⁰¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική....*, ό.π. σσ. 86 -89

Πελοπόννησο ήταν ολιγογράμματος και «ανορθογραφώτατος». Ωστόσο διασώζονται πολλά κείμενα σε κώδικες που αναγράφουν το όνομα του και υπογράφει σε Συνοδικό γράμμα τον Οκτώβριο του 1689 προς τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Γεράσιμο Β΄.

Το 1727 το όνομα του απαντάται σε έγγραφο που απέστειλε μαζί με τον ηγούμενο της μονής της Παναγίας της Φανερωμένης Ύδρας Νεόφυτο και άλλους επτά κληρικούς και πέντε επιτρόπους του νησιού προς τον Πάπα Βενέδικτο ΙΓ΄ με το οποίο ομολογεί την ορθότητα της Ρωμαιοκαθολικής πίστης. Για τις ενέργειες του αυτές καθαιρείται από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Μητροφάνης (1729 – 1749)

Το όνομα του Αρχιεπισκόπου Μητροφάνους απαντάται σε πολλά έγγραφα των ετών 1739, 1744 και 1749 της Ιεράς Μονής Χρυσολεόντισσας Αίγινας καθώς και σε πατριαρχικό σιγίλιο που υπογράφει μαζί με τον Πατριάρχη Παΐσιο Β΄ και άλλους συνοδικούς για το μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής Πόρου.

Γρηγόριος (1761 -1765)

Ο Αρχιεπίσκοπος Γρηγόριος αναφέρεται σε έγγραφα της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας των ετών 1761 και 1765. Σημαντική ιστορική μαρτυρία για την ποιμαντορία του είναι η ρήξη του με τους Υδραίους επειδή «εσήκωσεν από το μοναστήριον της Παναγίας της Ύδρας την του σταυροπηγιακού αξίαν και έκαμεν ενοριακόν»²⁰²

Οι Υδραίοι κατόρθωσαν με επιστολή τους στην Πόλη να αποκαταστήσουν το Σταυροπηγιακό χαρακτήρα του μοναστηριού ενώ ο Γρηγόριος λόγω των κακών σχέσεων με τους Υδραίους αντικαταστάθηκε.

Ενδεχομένως αυτή να ήταν και η αιτία που η Ύδρα αποσπάστηκε προσωρινά από την αρχιεπισκοπή Αιγίνης και προσαρτήθηκε «εξ αρχικά» στη μητρόπολη Ευρίπου εξαιτίας του φόβου των Υδραίων να μη γίνει το νησί τους επαρχία άλλης επισκοπής. Ωστόσο η Ύδρα παρέμεινε στη μητρόπολη Ευρίπου μέχρι το 1777.

²⁰² Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....* ό.π. σ. 94

Αξιοσημείωτη επίσης είναι η αναγραφή του ονόματος του Γρηγορίου στο Πατριαρχικό Σιγίλλιο του 1729, που αναφέραμε προηγουμένως, υπογράφων τελευταίος μετά τον Αρχιεπίσκοπο Αιγίνης Μητροφάνη.

Σε κώδικα της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας του 1776 υπάρχουν υπογραφές δύο Αρχιεπισκόπων Αιγίνης, του Αιγίνης Γρηγορίου και του Αιγίνης και Ύδρας Ιακώβου. Και στις δύο καταγραφές ο Γρηγόριος υπογράφει μόνο ως Αιγίνης. Πιθανότατα να ζούσε και να έμενε στο μοναστήρι και αντί να υπογράφει ως πρώην Αιγίνης, υπέγραφε ως Αιγίνης.

Ανθιμος (1766)

Το όνομα του Αρχιεπισκόπου Ανθίμου απαντάται μόνο μια φορά στο Υπόμνημα εκλογής του Πατριάρχη Αντιοχείας Φιλήμονα στις 28 Απριλίου του 1766. Υπογράφει ως «*Αιγίνης*» και παραλείπει στον τίτλο τη λέξη «*Ύδρας*». Κάτι που δηλώνει τις δύσκολες σχέσεις του «Αιγίνης» με την Ύδρα, που αυτήν την εποχή είχε αποσπαστεί από την Αρχιεπισκοπή Αιγίνης. Η ποιμαντορία του στην Αίγινα ήταν πολύ σύντομη γιατί δεν απαντάται το όνομα του σε άλλη πηγή.

Ιάκωβος (1776 – 1787)

Ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος έμεινε στην ιστορία των νησιών του Σαρωνικού ως ένας άγιος αλλά πάμπτωχος ιεράρχης. Το όνομα του ανευρίσκεται στον κώδικα της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας Αίγινας. Η συγγραφέας Ελένη Γούστη – Σταμπόγλη αναφέρει πως αντιπροσωπεία αποτελούμενη από επιτρόπους του σχολείου από την Αίγινα, που είχε μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη, κατόρθωσε να επηρεάσει την Ιερά Σύνοδο και να εξασφαλίσει την εκλογή του Ιακώβου ως αρχιεπισκόπου Αιγίνης. Πατριάρχης μνημονεύεται ο Σωφρόνιος Β΄ (1774 -1780).²⁰³ Ο Ιάκωβος απεβίωσε το 1798 αφήνοντας χρέος στην κοινότητα της Ύδρας και στους φτωχούς συγγενείς του. Σε έγγραφα του 1805 και 1806 της Ύδρας, πληροφορούμαστε για την οικογενειακή του κατάσταση αλλά και το χρέος που άφησε το οποίο εξόφλησε ο επόμενος Αρχιεπίσκοπος θέλοντας έτσι να αποκαταστήσει το όνομα του προκατόχου του.

²⁰³ Ελένη Γούστη – Σταμπόγλη, *Η Αίγινα στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας*. σ.. 74

Παΐσιος (1787 -1798)

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα για το θρόνο της Αρχιεπισκοπής Αιγίνης εκλέγεται μια σημαντική εκκλησιαστική προσωπικότητα. Ο Αρχιεπίσκοπος Παΐσιος πριν την εκλογή του υπήρξε αδελφός της Ιεράς Μονής Καισαριανής Αθηνών. Ξεχωρίζει για τη μόρφωση του και διατελεί μέγας πρωτοσύγκελος του Οικουμενικού Πατριάρχη Προκοπίου του από Σμύρνης. Από τη θέση αυτή εκλέγεται το Μάρτιο του 1787 αρχιεπίσκοπος Αιγίνης.

Το πρώτο πρόβλημα που αντιμετωπίζει με την ανάρρηση του στο θρόνο, είναι το χρέος του προκατόχου του προς την Κοινότητα της Ύδρας, το οποίο φροντίζει αμέσως να εξοφλήσει. Αυτό το χρέος θα ταλαιπωρήσει αρκετά την αρχιεπισκοπή Αιγίνης διότι οι Υδραίοι ζητούν την εξόφληση του και πάλι το 1814 όταν ο ιεράρχης ως πρώην Αιγίνης επισκέπτεται και λειτουργεί στην Ύδρα. Προφανώς δεν είχαν ενημερωθεί για την από καιρού εξόφληση του, και ζητούν συγνώμη από τον ιεράρχη.

Ο Αρχιεπίσκοπος Παΐσιος αναπτύσσει σημαντική δράση και το όνομα του μαρτυρείται σε πολλά έγγραφα. Ξεχωρίζουν οι επιστολές προς το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων²⁰⁴ αλλά κυρίως το πατριαρχικό και συνοδικό έγγραφο του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγόριου του Ε' με το οποίο ο Πατριάρχης θίγει και επιτιμά τους καταπατητές των κτημάτων του μοναστηριού της Παναγίας της Ύδρας.

Ο Παΐσιος αντιμετώπισε πολλά προβλήματα με τους Υδραίους οι οποίοι προσπαθούν να κηδεμονεύσουν τον αρχιεπίσκοπο τους. Ο Παΐσιος φεύγει από την Ύδρα και μεταβαίνει στην Κωνσταντινούπολη. Οι Υδραίοι στέλνουν ανώνυμες επιστολές στο Πατριαρχείο όπου ζητούν την αντικατάστασή του, τον χαρακτηρίζουν αμαθή, και πολλοί εξ αυτών στην Κωνσταντινούπολη διαδίδουν πως αν επιστρέψει στην Ύδρα θα τον λιθοβολήσουν και θα τον σκοτώσουν.

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' με επιστολή του προς τον ηγούμενο Διονύσιο του μοναστηριού της Ύδρας, παρακαλεί και συστήνει στον ηγούμενο να ειρηνεύσει η κατάσταση και ο ίδιος να μην παρακινεί τους Υδραίους εναντίον του Παΐσιου.

²⁰⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 101 -102, όπου αναφέρεται ότι το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων κατά καιρούς έστελνε σε διάφορα μέρη Αγιοταφίτες κληρικούς για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό να συντηρηθεί ο Πανάγιος Τάφος. Ανάμεσα σε αυτά τα μέρη συμπεριλαμβάνονταν η Αίγινα και η Ύδρα.

Ο Παΐσιος υπέβαλλε τελικά την παραίτησή του και παρέμεινε εφησυχάζων στην Αθήνα. Η υπογραφή του συναντάται σε έγγραφα, ενώ το 1814 την Ε΄ Κυριακή των Νηστειών επισκέπτεται την Ύδρα και λειτουργεί στο Μοναστήρι της Παναγίας. Τα πάθη αμβλύνθηκαν και οι Υδραίοι του επιστρέφουν το ποσόν που είχε καταβάλει για τα χρέη του προκατόχου του Ιάκωβου.

Απεβίωσε μεταξύ 20 και 22 Οκτωβρίου του 1823 αφού συνέταξε διαθήκη σύμφωνα με την οποία όριζε η μισή του περιουσία να μοιραστεί στους φτωχούς. Το κείμενο της Διαθήκης σωζόταν μέχρι το 1827. Η ακαταστασία που επικρατούσε στην Αθήνα λόγω της Επανάστασης δεν επέτρεψε την εκτέλεση της Διαθήκης του Παΐσιου. Έκτοτε το κείμενο θεωρείται χαμένο και αναζητείται.

3.4 Η έδρα της Επισκοπής Αιγίνης - Μητροπολιτικοί ναοί.

Το κέντρο της λατρευτικής ζωής της επισκοπής Αιγίνης στους πρώτους αιώνες ήταν στην παραλιακή πόλη. Ανάμεσα στις πρώτες βασιλικές που οικοδομήθηκαν διακρίνεται η Βασιλική της περιοχής της Βάρδιας που ήταν αφιερωμένη στην Αγία Φωτεινή. Πέρα από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του ναού, αυτό που ιδιαιτέρως εντυπωσιάζει είναι η ύπαρξη πλησίον του ναού ενός βαπτιστήριου, στοιχείο που ενισχύει την άποψη ότι ο ναός αυτός ήταν ο Μητροπολιτικός Ναός του νησιού καθώς το μυστήριο του Βαπτίσματος το τελούσε μόνο ο Επίσκοπος. Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο ο ναός σήμερα βρίσκεται πλησίον του σημερινού ναυδριου του Αγίου Μάμα.²⁰⁵ Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική της οποίας λίγα μόνο ερείπια διασώζονται, όπως η ασίδα του ιερού, το σημείο που ήταν η Αγία Τράπεζα και το σύνθρονο. Στο χώρο έχουν βρεθεί τρεις τάφοι επιφανών ίσως Αιγινητών. Στον εξωτερικό χώρο στα δυτικά υπήρχε δεξαμενή νερού και βαπτιστήριο. Ο ναός καταστράφηκε λίγους αιώνες αργότερα από πειρατικές επιδρομές (9^{ος} – 10^{ος} αιώνας).

²⁰⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σ σ. 337 -340. Αναφέρεται ως ναός της Αγίας Φωτεινής. Συστηματική ανασκαφή στο χώρο έκανε το 1967 η Αρχαιολογική Υπηρεσία.

Με την εγκατάλειψή της παραλιακής πόλης της Αίγινας λόγω των πειρατικών επιδρομών και άλλων κατακτητών η έδρα της επισκοπής μεταφέρεται, όπως και όλοι οι κάτοικοι του νησιού στο λόφο της αρχαίας Οίας, στην ενδοχώρα του νησιού. Εκεί θα ιδρύσουν την «Αίγενα», στην οποία θα κατοικήσουν από τα τέλη του 9^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Μαζί με τους κατοίκους μεταφέρεται και η έδρα της Επισκοπής καθώς και οι αρχές του νησιού. Ο εκάστοτε διοικητής εποπτεύει το νησί από το Κάστρο της Παλαιάς Χώρας και κατοικεί στα «ψηλά» του λόφου μαζί με τους άρχοντες και πλησίον του Κάστρου.

Η έδρα ωστόσο της Επισκοπής Αιγίνης βρίσκεται χαμηλότερα και στη δυτική πλευρά του λόφου. Δύο ξεχωριστοί ναοί υπήρξαν οι μητροπολιτικοί ναοί της Χώρας, ο Άγιος Γεώργιος ο επονομαζόμενος «Καθολικός» και ο ναός του Γενεσίου της Θεοτόκου (μετέπειτα Αγίου Διονυσίου) ή αλλιώς «Επισκοπή». Με αυτή την ονομασία «πέρασε» στη συνείδηση των κατοίκων και έτσι αποκαλείται ο ναός μέχρι σήμερα καθώς εκεί για δύο χρόνια λειτουργούσε, κήρυττε και ποίμαινε το χειμαζόμενο λαό του νησιού ο Άγιος Διονύσιος εκ Ζακύνθου.

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού.

Εικόνα 13: Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου του "Καθολικού" . Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος.

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου, σύμφωνα με τις εντοιχισμένες επιγραφές που υπάρχουν τόσο στο εξωτερικό δυτικό τμήμα όσο και στο εσωτερικό, ανεγέρθηκε στο τέλος του 13^{ου} με αρχές του 14^{ου} αιώνα. Η εκκλησία ήταν Ορθόδοξη και ήταν αφιερωμένη στα Εισόδια της Θεοτόκου. Η πρώτη ονομασία της ήταν «Παναγία η «Μεσοσπορίτισσα», διότι η εορτή της – 21 Νοεμβρίου - συνέπιπτε με την εποχή που η σπορά των χωραφιών βρισκόταν στη μέση. Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα που την πανηγύριζαν οι Αιγινήτες.²⁰⁶

Ο ναός βρίσκεται κοντά στην είσοδο του οικισμού λίγο παραπάνω από τις εκκλησίες του Τιμίου Σταυρού και της Παναγίας του Γιαννούλη. Θεωρείται ο πρώτος Μητροπολιτικός ναός της Χώρας.

Η ιστορία του ναού είναι συνδεδεμένη πρώτον με την κάρα του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου η οποία φυλάχτηκε για καιρό στο ναό και δεύτερον με την επίσκεψη του Βενετού αξιωματούχου Αντόνιο Μπάρμπαρο στην Παλαιά Χώρα. Μαρτυρία για

²⁰⁶ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 382.

την επίσκεψη αυτή υπάρχει σε εντοιχισμένη επιγραφή στο εξωτερικό τοίχο του ναού.²⁰⁷

Το 1393 κατά τη διάρκεια της Καταλανικής κυριαρχίας ο ναός περιήλθε στους Ρωμαιοκαθολικούς και αφιερώθηκε στον Άγιο Γεώργιο. Ονομασία που διατηρήθηκε και επί Βενετοκρατίας. Η αλλαγή του ονόματος οφείλεται στην ύπαρξη της κάρας του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου στο ναό. Οι Καταλανοί μετέφεραν βίαια την κάρα του Αγίου από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου της Λιβαδειάς με σκοπό να την δώσουν στον βασιλιά της Αραγωνίας της Ισπανίας Αλφόνσο τον Ε΄. Λόγω τρικυμίας το πλοίο δεν συνέχισε το ταξίδι του προς την Ισπανία και προσωρινά η κάρα του Αγίου εναποτέθηκε στο ναό της Παναγίας της Μεσοσπορίτισσας στην Παλαιά Χώρα.

Στις 12 Νοεμβρίου του 1462, έντεκα χρόνια μετά την κατάληψη του νησιού από τους Βενετούς, η κάρα του Αγίου, χωρίς να το γνωρίζουν οι κάτοικοι της Παλαιάς Χώρας, μεταφέρθηκε στην Βενετία, όπου και τοποθετήθηκε στη Μεγάλη Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (San Giorgio Maggiore). Οι νησιώτες είχαν μεγάλη ευλάβεια προς τον Άγιο Γεώργιο τον οποίο θεωρούσαν και προστάτη τους. Η αρπαγή της κάρας του Αγίου σκόρπισε μεγάλη θλίψη στο νησί σε σημείο να θεωρείται το 1462 ως «αποφράδα» χρονιά. Επόμενο ήταν να εκδηλωθούν πολλές και έντονες διαμαρτυρίες στην Παλαιά Χώρα κατά των Βενετών, οι οποίοι για να κατευνάσουν τις ταραχές έδωσαν το ποσόν των εκατό δουκάτων στους νησιώτες με σκοπό να ενισχύσουν την οχύρωση της Παλαιάς Χώρας.

Ωστόσο η δυσφορία των Αιγινήτων δεν κόπασε και έναν αιώνα αργότερα εκδηλώθηκαν και πάλι ταραχές. Τα παράπονα ήταν πολλά και έντονα έχοντας αιτία την κακή συμπεριφορά των Βενετών κατακτητών και ιδιαίτερα του Διοικητή του νησιού Ιερώνυμου Πριόλι για τις αδικίες προς τον ντόπιο πληθυσμό. Οι διαμαρτυρίες διατυπώθηκαν εγγράφως και στάλθηκαν στο Διοικητή του Ναυπλίου Αντόνιο Μπάρμπαρο.²⁰⁸ Τελικά ο Μπάρμπαρο αναγκάζεται να επισκεφθεί την Αίγινα και να δικαιώσει τους κατοίκους της. Οι Αιγινήτες σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον

²⁰⁷ Χάρις Καλλιγά, «Αη Γιώργης ο Καθολικός», σσ. 7-8.

²⁰⁸ Αντώνιου Λιγνού, *Ειδήσεις τινές περί Αιγίνης κατά τους χρόνους της Ενετοκρατίας 1204 -1537*, Κήρυξ της Αιγίνης 29,(Μάιος 1949) σ. 71.

Μπάρμπαρο εντοίχισαν αναμνηστική πλάκα στη δυτική εξωτερική πλευρά του ναού, η οποία διασώζεται μέχρι σήμερα.²⁰⁹ Η βενετσιάνικη επιγραφή,²¹⁰ όπως αναφέρεται από πολλούς μελετητές, έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί ίσως είναι η τελευταία ανάμνηση της μεσαιωνικής πολιτείας πριν τη μεγάλη καταστροφή του Μπαρμπαρόσα.²¹¹

Με τη λήξη της Βενετοκρατίας η εκκλησία επανήλθε στο Ορθόδοξο δόγμα χωρίς ωστόσο να υπάρξει μετονομασία της. Οι κάτοικοι της Παλαιάς Χώρας πανηγύριζαν το ναό δύο φορές, στις 21 Νοεμβρίου, εορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου και του Αγίου Γεωργίου που συχνά η εορτή του συνέπιπτε με τη Δευτέρα του Πάσχα.

Τότε ο Εσπερινός της εορτής του Αγίου συνέπιπτε με τον Εσπερινό της Αγάπης και αυτό έδινε αφορμή να ξεκινά ο «Χορός της Λαμπρής» από την μικρή πλατεία του Αγίου Γεωργίου και να κατεβαίνει προς την είσοδο του οικισμού στη θέση της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού.

Ωστόσο η ανάμνηση της ξενικής κατοχής ήταν έντονη και αυτό διαπιστώνετε από το γεγονός ότι στη συνείδηση των κατοίκων ο ναός εξακολουθούσε να ονομάζεται Άγιος Γεώργιος ο Καθολικός ή Παναγία η Φορίτισσα (από τη λατινική λέξη forum που σημαίνει αγορά – πλατεία).²¹² Ο προσδιορισμός «ο Καθολικός» οφείλεται στην κατάληψη του από τους Ρωμαιοκαθολικούς οι οποίοι τον χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά για τις λατρευτικές τους ανάγκες. Κάτι που δεν συνέβη με άλλους ναούς της Παλαιάς Χώρας όπου συλλειτουργούσαν Ορθόδοξοι και Καθολικοί. Μόνο σε αυτόν το ναό έχουμε αυτήν την ονομασία η οποία ασφαλώς οφείλεται αποκλειστικά στη ύπαρξη εντός του ναού της κάρας του Αγίου Γεωργίου.²¹³

Από χάραγμα που υπάρχει στο δυτικό εσωτερικό του ναού πληροφορούμαστε ότι ο ναός καθαγιασθηκε με αγιασμό όταν έφυγαν οι Φράγκοι και επέστρεψε στους Ορθοδόξους. Η επιγραφή έχει ως εξής: « Καθηγιασθη μ'αγιασμόν ο Θεός Ναός της Παναγίας της Μεσοσπορίτισας. Τον ξαναπήραμε από τους Φράγκους οι Χριστιανοί». ²¹⁴

²⁰⁹ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι*, σ. 245

²¹⁰ Χάρις Α. Καλλιγά, *Αη Γιώργης.....*, ό.π. σ. 5

²¹¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 383.

²¹² Γεωργία Π. Κουλικούρδη *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά*, ό.π. σ. 26

²¹³ Μουτσόπουλου Κ.Ν., *Η Παλήαχώρα.....*, ό.π. σ.99

²¹⁴ Μουτσόπουλου Κ.Ν., *Η Παλήαχώρα*, ό.π. σσ.97 -98 .

Συμπληρωματικά αναφέρουμε πως ο ναός σήμερα, μετά και την τελευταία συντήρηση του, το έτος 2000, βρίσκεται σε εξαιρετική κατάσταση και σώζονται πολλές τοιχογραφίες διαφορετικών περιόδων όπως οι εικόνες της Άκρας Ταπείνωσης στο Ιερό Βήμα, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Δημητρίου, των Τριών Ιεραρχών, των Αγίων Θεοδώρων και οι εικόνες του τέμπλου. Οι σωζόμενες τοιχογραφίες προσδιορίζονται σε τρεις περιόδους πριν τον 17^ο αιώνα, κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα.²¹⁵

Άξια παρατηρήσεως είναι η θέση του Ιερού Βήματος, που είναι στραμμένη προς Ανατολάς, ενώ ο ναός είναι στραμμένος προς το νότο. Η θέση αυτή του ιερού βήματος να μη συμβαδίζει με την κατεύθυνση και τον προσανατολισμό του κτιρίου απαντάται και σε άλλους ναούς της μεσαιωνικής πολιτείας, όπως στον Άγιο Στέφανο ή στον Άγιο Νικόλαο και οφείλεται στην ιδιομορφία του εδάφους. Εντός του ιερού βήματος σώζεται παλαιοχριστιανικό κιονόκρανο το οποίο είναι εντοιχισμένο στη βάση της Αγίας Τραπέζης, στοιχείο που ενισχύει τα λεγόμενα για την αρχαιότητα της Παλαιάς Χώρας.²¹⁶

Στην περίπτωση του Αγίου Γεωργίου οι Ρωμαιοκαθολικοί κατακτητές δεν πείραξαν το ναό και δεν άλλαξαν τη θέση του Ιερού Βήματος. Ο ναός αρχιτεκτονικά είναι μια μονόχωρη βασιλική χωρίς τρούλο.

Ο ναός του Αγίου Διονυσίου – Επισκοπή.

Ο ναός του Αγίου Διονυσίου βρίσκεται στη Δυτική πλευρά του λόφου της Παλαιάς Χώρας και είναι ο μεγαλύτερος ναός της πολιτείας αυτής. Πρόκειται για τον επιφανέστερο ναό της Χώρας, τόσο από άποψη μεγέθους και κάλλους αλλά και ιστορικής διαδρομής.

Ο ναός αρχικά ήταν αφιερωμένος στην Παναγία και ειδικότερα στο Γενέσιον της Θεοτόκου. Η χρήση του όμως ως Μητροπολιτικού ναού του προσέδωσε το όνομα Επισκοπή. Κάτι που διατηρείται στη συνείδηση των Αιγινιτών μέχρι σήμερα. Μετά

²¹⁵ Χαράλαμπος Πέννα, *Βυζαντινή.....*, ό.π. σσ 46 -53.

²¹⁶ Ν. Καλογερόπουλου, *Η Παλιά Χώρα Αιγίνης*, Κήρυξ της Αιγίνης 15, (Μάρτιος 1948) σ. 38.

την επίσημη αναγνώριση της αγιότητας του αρχιεπισκόπου Διονυσίου το 1703, επικράτησε ο ναός να ονομάζεται του Αγίου Διονυσίου.²¹⁷

Σύμφωνα με τους μελετητές της Παλαιάς Χώρας ο ναός αρχικά ήταν εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο κτισμένος σε σημείο που το έδαφος έχει μεγάλη κλίση. Τον 15^ο αιώνα καταστράφηκε και ανοικοδομήθηκε για δεύτερη φορά τον 15^ο με 16^ο αιώνα. Ο σημερινός ναός είναι ο τρίτος κατά σειρά και χρονολογείται στις αρχές του

Εικόνα 14: Ιερός Ναός Επισκοπής -Αγίου Διονυσίου. Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος

17^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα το 1610 σύμφωνα με επιγραφή που βρίσκεται εντός του ναού, επάνω από την πρώτη αριστερή ασίδα της εισόδου.²¹⁸

Την εποχή αυτή ο ναός του Αγίου Γεωργίου χρησιμοποιείται ως Μητροπολιτικός Ναός αν και η επισκοπή Αιγίνης χηρεύει. Ένα επιπλέον στοιχείο που συνηγορεί σε αυτή την άποψη είναι ότι ο ναός της Επισκοπής γνώρισε τα χρόνια αυτά αλλεπάλληλες καταστροφές κάτι που θα δυσχέραινε τη λατρεία και μάλιστα παρουσία επισκόπου.

Ωστόσο ο ερχομός και η εγκατάσταση του Διονυσίου Σιγούρου ως Αρχιεπισκόπου Αιγίνης πραγματοποιείται στο ναό της Επισκοπής. Εκεί ο Άγιος Διονύσιος λειτουργεί

²¹⁷ Ν. Κ. Μουτσόπουλου., *Η Παλιάχώρα.....*, ό.π. σ.. 142

²¹⁸ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό. π. σ. 389.

και επιτελεί το ποιμαντικό και διδακτικό του έργο. Χαρακτηριστικό της έντονης και δυναμικής παρουσίας του είναι η ύπαρξη ενός μικρού θρόνου από πουρί έξω από το ναό στα ανατολικά της κυρίας εισόδου απ' όπου ο επίσκοπος Διονύσιος κήρυττε και μοίραζε αντίδωρο.²¹⁹ Ο ίδιος κατοικεί σε παραπλήσιο κελί που του παραχωρείται έναντι του ναού. Είναι η εποχή όπου οι κάτοικοι ήδη έχουν επιστρέψει στην Παλαιά Χώρα.

Ο ναός της Επισκοπής, ο μεγαλύτερος σε μέγεθος της Παλαιάς Χώρας, ταυτίστηκε με τη διετή παρουσία του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου στην Αίγινα. Και μετά την παραίτηση του συνέχισε για όσο διάστημα παρέμειναν οι Αιγινίτες στην Παλαιά Χώρα να είναι η ο μητροπολιτικός ναός της Αίγινας.

Η μεγαλοπρέπεια του ναού, η εξαιρετική αγιογράφηση και καλαισθησία του συνδέεται με την παρουσία του Επισκόπου Διονυσίου του οποίου η παρουσία στην Αίγινα προσέελκυσε πολλές επιφανείς οικογένειες που ήρθαν να κατοικήσουν στην Παλαιά Χώρα της Αίγινας.²²⁰

Αρχιτεκτονικά και εικονογραφικά ο ναός παρουσιάζει και σήμερα μεγάλο ενδιαφέρον καθώς στο εσωτερικό του διασώζονται και σε εξαιρετική κατάσταση πολλές τοιχογραφίες οι οποίες χρονολογούνται το 1610 και έχουν αγιογραφηθεί από τον Αθηναίο ζωγράφο Δημήτριο, επί Αρχιεπισκόπου Αιγίνης Νήφωνα.²²¹ Ξεχωρίζουμε τις εικόνες των Αγίου Γεωργίου, Αγίου Αλεξίου, Αγίου Κηρύκου, Αγίου Ιωάννη του Καλυβίτη, Αγίου Μάρκου του Αθηναίου, Αγίου Νικήτα, των Εισοδίων της Θεοτόκου, των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, μορφές από την Παλαιά Διαθήκη, του Αγίου Ιωάννη της Κλίμακος των Αγίων Αντωνίου και Θεοδώρου, του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου.

Ο ναός της Επισκοπής είναι ο μοναδικός που διαθέτει μεγάλο Ιερό Βήμα, και αυτό εξηγείται λόγω της χρήσης του ως μητροπολιτικού και της παρουσίας στη λατρεία του Αρχιεπισκόπου. Μέσα στο Ιερό Βήμα υπάρχει βαθύ πηγάδι το οποίο ήταν ονομαστό στου Αιγινίτες και από το οποίο αντλούσαν νερό για την ύδρευση τους.²²²

²¹⁹ Δ. Ν. Καλογερόπουλου, *Η Παλιά Χώρα Αιγίνης*, Κήρυξ της Αιγίνης 20, (Αύγουστος 1948) σ. 130.

²²⁰ Σ. Οικονόμου, *Η Παλιά Χώρα*, Κήρυξ της Αιγίνης, 5 (Ιούνιος 1947) σ.9

²²¹ Χαράλαμπου Πέννα, *Βυζαντινή...*, ό.π. 54 -61

²²² Γεωργία Π. Κουλικούρδη *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά...*, ό.π. σ. 23

Πολλοί Αιγινήτες θεωρούσαν ότι το νερό του είχε ιαματικές ιδιότητες ενώ άλλοι το θεωρούσαν ως αγίασμα.²²³ Άλλοτε χρησίμευσε ως «*θαλασσίδιον*» δηλαδή χωνευτήρι όπου οι ιερείς έριπταν το νερό μετά τη βάπτιση και έπλεναν εκεί τα χέρια τους. Πάνω από την Αγία Τράπεζα υπάρχει κιβώριο κάτι που δεν συναντάται σε κανέναν άλλον ναό της Παλαιάς Χώρας.

Με την ανοικοδόμηση της «Μεγάλης Εκκλησίας»²²⁴ στην πόλη της Αίγινας η έδρα του επισκόπου μεταφέρθηκε στην καινούργια πόλη και η Επισκοπή παρέμεινε ως ο παλαιός Μητροπολιτικός ναός που εόρταζε στις 8 Σεπτεμβρίου ημέρα εορτής του Γενεσίου της Θεοτόκου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η Επισκοπή είναι ο μοναδικός ναός που συνέχισε να λειτουργεί συχνά και στον οποίο πολλές φορές λειτούργησε ο Άγιος Νεκτάριος.

Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας δεν έχουμε πληροφορίες για την κατοικία του Επισκόπου στην Παλαιά Χώρα, εκτός από την κατοικία –κελί του Αγίου Διονυσίου πλησίον του ναού της Επισκοπής. Ενδεχομένως οι κατά καιρούς Επίσκοποι να χρησιμοποιούσαν ως κατοικία το κελί του Αγίου Διονυσίου ή τα παραπλήσια κελιά που σώζονται μέχρι σήμερα. Πιθανότατα όμως να διέμεναν για ασφάλεια μέσα στο κάστρο μαζί με το Διοικητή και τις λοιπές αρχές της Χώρας. Πληροφορίες ωστόσο αναφέρουν ότι μεταξύ των χρόνων 1774 -1832 ο επίσκοπος Αιγίνης προτιμούσε να μένει στην Ύδρα, κάτω από την πίεση των Υδραίων.²²⁵

²²³ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας.....*, ό.π. , σ. 278

²²⁴ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Η Μεγάλη Εκκλησία.....*, ό.π. σ.77, όπου αναφέρεται ότι η ονομασία του σημερινού Μητροπολιτικού Ναού της Αίγινας είναι «Μεγάλη Εκκλησία». Την ονομασία αυτή ο Εμ. Γιαννούλης αποδίδει σε δύο λόγους. Πρώτον ότι οφείλεται στο γεγονός ότι η τοπική Εκκλησία βρισκόταν σε εξάρτηση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και δεύτερον ότι είναι ο Πρώτος Καθεδρικός Ναός της Πρωτεύουσας του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους. Την εκδοχή αυτή ενισχύει, σύμφωνα με τον συγγραφέα, η φράση του στρατηγού Γεώργιου Καραϊσκάκη προς τους Έλληνες αξιωματούχους, «*Αν πεθάνω, να ταφώ εις μεγάλην Εκκλησίαν*»

²²⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική Αίγινα*, σελ. 56.

Εικόνα 15: Ιερός Ναός Επισκοπής Αγίου Διονυσίου. Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος.

Εικόνα 16: Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου "Καθολικού". Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος.

Η «Μεγάλη Εκκλησία» στην πόλη της Αίγινας.

Ο Μητροπολιτικός ναός της Αίγινας, αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, κτίστηκε το 1806 και είναι από τα πρώτα κτίρια που οικοδομήθηκαν στην νέα πόλη. Παρά τη δεινή οικονομική κατάσταση των κατοίκων ο ναός κτίστηκε πολύ γρήγορα χάρη στις εισφορές όλων των κατοίκων και των καπεταναίων του νησιού, που σε αυτό το σημείο μιμήθηκαν την τακτική των Υδραίων να δίνουν κάθε χρόνο ένα μέρος από τα κέρδη τους μετά από κάθε ταξίδι.

Ο επιβλητικός και μεγαλοπρεπής ναός κτίστηκε από επτανήσιους τεχνίτες και αρχιτεκτονικά είναι όμοιος με το καθολικό της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας (εικ. 20).

Με την εγκατάσταση των κατοίκων στην νέα πόλη αλλάζει και η έδρα της Μητρόπολης Αιγίνης καθώς και η κατοικία του Επισκόπου.

Ο ναός σύντομα απέκτησε τον τίτλο «Μεγάλη Εκκλησία», για τους λόγους που αναφέραμε προηγουμένως. Στη Μητρόπολη είχε οριστεί να συνέλθει η Γ΄ Εθνική Συνέλευση, κάτι που δεν έγινε τελικά, ενώ στο γυναικωνίτη συνεδρίαζε η Βουλή ως τον ερχομό του Ιωάννη Καποδίστρια.

Με την εγκατάσταση της Κυβέρνησης και του Ιωάννη Καποδίστρια στην Αίγινα, η Μεγάλη Εκκλησία έγινε επίσημα ο Μητροπολιτικός Ναός του Ελληνικού Κράτους, όπου τελούνταν οι επίσημες εορτές και τα μεγάλα γεγονότα των τελευταίων χρόνων της Επανάστασης. Στο ναό αυτό εκφώνησαν λόγους οι Θεόφιλος Καΐρης, Νεόφυτος Δούκας, Σπυρίδων Τρικούπης και πολλοί ονομαστοί κληρικοί και λαϊκοί της εποχής.

Στις 26 Ιανουαρίου του 1828 έγινε η πανηγυρική υποδοχή του πρώτου Κυβερνήτη του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, Ιωάννη Καποδίστρια. Κατά τη διάρκεια της τελετής υποδοχής και ορκωμοσίας του Κυβερνήτη, ο Θεόφιλος Καΐρης υποδέχθηκε τον Καποδίστρια και εκφώνησε λόγο από τον εξωτερικό εξώστη του γυναικωνίτη.²²⁶

Στα πρώτα χρόνια (1834 -1839) χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία του Μητροπολίτη Αιγίνης το μετόχι της Φανερωμένης της Ιεράς Μονής Παναγίας Χρυσολεόντισσας, (εικόνα 19), ενώ κατόπιν ο μητροπολίτης εγκαταστάθηκε στο κτίριο του Κυβερνείου που χρησιμοποιούσε ο Ιωάννης Καποδίστριας στο κέντρο της πόλης πλησίον του Μητροπολιτικού Ναού.

Συνεπώς το Κυβερνείο ήταν και η τελευταία κατοικία Επισκόπου στην Αίγινα.

²²⁶ Γεωργία Π. Κουλικούρδη *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά.....*, ό.π. σ.102

**Εικόνα 17: Η "Μεγάλη Εκκλησία" - Μητροπολιτικός Ναός Αιγίνης στην πόλη της Αίγινας.
Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος.**

Εικόνα 18: Το Μετόχι της Φανερωμένης. Φωτογραφία Γεώργιος Μπήτρος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η Επισκοπή Αιγίνης τον 19ο αιώνα

4.1 Η Αίγινα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα

Η εικόνα της Αίγινας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα είναι εντελώς διαφορετική από αυτήν που αναφέρθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Η μεταφορά των κατοίκων από την ενδοχώρα στην παραλία του νησιού και η ίδρυση της νέας πόλης, η ανοικοδόμηση του μεγάλου Μητροπολιτικού Ναού, της «Μεγάλης Εκκλησίας» και οι αλλαγές που επιφέρουν οι Βαυαροί στην εκκλησιαστική διοίκηση είναι τα στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα μιας επισκοπής που ουσιαστικά ζει τις τελευταίες ημέρες της.

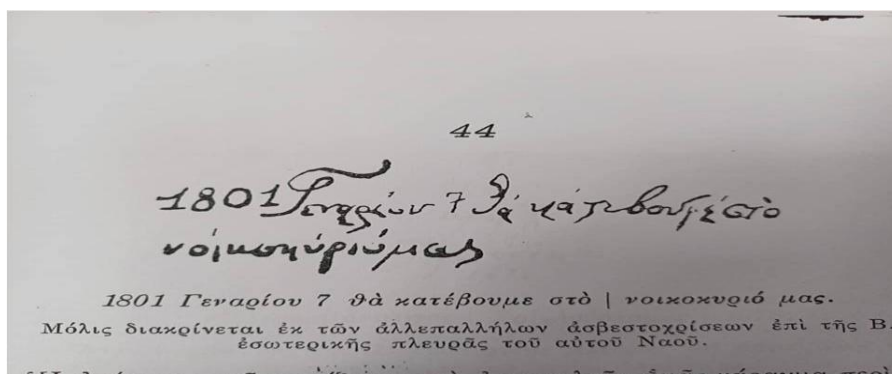
Ο Ιρλανδός περιηγητής, ζωγράφος και αρχαιολάτρης Edward Dodwell με αφορμή την επίσκεψη του στην Αίγινα περιγράφει την εικόνα του νησιού στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα της παλαιάς του πρωτεύουσας.²²⁷ Αναφέρεται στην ερήμωση της παλαιάς πολιτείας μιλώντας για τα ερείπια της Παλαιάς Χώρας και τους λιγοστούς κατοίκους της.

Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} οι Αιγινίτες, που είχαν καταφύγει από το τέλος του 9^{ου} αιώνα στο εσωτερικό του νησιού για να γλιτώσουν από τις επιδρομές των Σαρακηνών κουρσάρων, αρχίζουν να κατεβαίνουν στην παραλία και να κτίζουν τα σπίτια τους πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης. Τα πρώτα κτίρια, που οικοδομούνται, είναι κυρίως προεστών και επιφανών Αιγινιτών, ανάμεσα τους ο Πύργος του Μάρκελου και ονομαστές οικίες όπως του Ηρειώτη, το σπίτι του Μιχάλη Μοίρα, που μετά στέγασε τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και ονομάστηκε «Κυβερνείο», το σπίτι στο μετόχι της Φανερωμένης που χρησίμευσε ως

²²⁷ Edward Dodwell *A Classical and Topographical Tour through Greece during the years, 1801, 1805 and 1806*, London 1816σ. 559 κ.ε.

κατοικία επισκόπου, η αποθήκη του Κ. Λογοθέτη, το κατοπινό Εθνικό Τυπογραφείο.²²⁸

Η παλιά πόλη στην ενδοχώρα του νησιού εγκαταλείπεται και λίγο αργότερα θα ονομαστεί Παλιά Χώρα.²²⁹ Η ονομασία αυτή αναφέρεται από το Άιδεκ ήδη στα 1826.²³⁰

Εικόνα 19: Ιερός Ναός Ταξιάρχων Παλαιάς Χώρας, "1801 Γεναρίου 7 θα κατέβουμε στο νοικοκυριό μας". Εικόνα από το βιβλίο της Άννας Ρόδη "Η Αίγινα και τα ακιδογραφήματα της" σ.43

Από το 1798 ως τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση, η Αίγινα, μαζί με την Ύδρα, τις Σπέτσες, τον Πόρο και την Σαλαμίνα αποτελούσε ιδιαίτερη Αρχιεπισκοπή και πολιτικά υπαγόταν στο Τμήμα Δυτικών Σποράδων με διοικητή που έδρευε στην Ύδρα.²³¹

Το 1806 τελειώνει η οικοδόμηση του Μητροπολιτικού ναού από δωρεές Αιγινιτών. Το 1820 αναφέρεται ότι η πόλη δεν είναι οργανωμένη, ενώ το 1824 αναφέρεται ότι υπάρχουν στην πόλη 120 σπίτια. Παρουσία Τούρκων δεν μαρτυρείται στο νησί παρά μόνο ενός Τούρκου και του γιού του.

Μια από τις σημαντικές αλλαγές που παρατηρείται τον 18^ο αιώνα είναι η ανάδειξη μιας ομάδας εξουσίας που απαρτιζόταν από μεγάλες οικογένειες του νησιού που διαχειρίζονταν τα κοινοτικά πράγματα και τις επαφές με την Οθωμανική διοίκηση.

²²⁸ Γεωργία Π. Κουλικούρδη, *ΑΙΓΙΝΑ II, Η Αίγινα στην επανάσταση του 1821, Αιγινίτες Αγωνιστές*, σ. 2.

²²⁹ Γεωργία Π. Κουλικούρδη *ΑΙΓΙΝΑ III, Τοπογραφικά.....*, ό.π. σ. 30.

²³⁰ Αντώνιου Λιγνού, *Ιστορία της νήσου Ύδρας*, τ. Α', σ. 53

²³¹ Σοφία Ν. Σφυρόερα, *Αίγινα, πρώτη*, ό.π. σ. 95

Παράλληλα οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας διατηρούσαν απευθείας επικοινωνία με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.²³² Σημαντικός κρίνεται την εποχή αυτή ο ρόλος που διαδραματίζει στην εκκλησιαστική ζωή η Σταυροπηγιακή Ιερά Μονή της Παναγίας Χρυσολέοντισσας που διατηρούσε στενούς δεσμούς με το Πατριαρχείο.

4.2 Η διαίρεση των Επισκοπών του Βασιλείου της Ελλάδας και η Επισκοπή Αιγίνης

Με την απελευθέρωση της Ελλάδας και τον ερχομό του Όθωνα και των Βαυαρών σημειώνονται πολλές αλλαγές στα εκκλησιαστικά ζητήματα.

Με το βασιλικό διάταγμα της 23^{ης} Ιουλίου του 1833 η Αίγινα μαζί με τη Σαλαμίνα και το Αγκίστρι αποτέλεσαν την προσωρινή Επισκοπή Αιγίνης.

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 20. 11./2.12.1833 «*Περί προσωρινής διαιρέσεως των Επισκοπών του Βασιλείου*» καθορίστηκε ο αριθμός των Επισκοπών του Βασιλείου σε δέκα. Κάθε νομός αποτελούσε μια επισκοπική περιφέρεια. Έδρα οριζόταν η πρωτεύουσα του Νομού και η Επισκοπή έφερε το όνομα του Νομού.

Σύμφωνα με αυτόν τον Νόμο η Επισκοπή Ύδρας και Τυπαρήνου (Σπετσών) περιείχε την επαρχία Ύδρας και Τυπαρήνου και είχε ως έδρα της το νησί της Ύδρας. Οι επαρχίες Ερμιονίδος και Τροιζηνίας προσαρτήθηκαν στη Μητρόπολη Αργολίδος και η Αίγινα αποτέλεσε ιδιαίτερη Επισκοπή μαζί με τη Σαλαμίνα και το Αγκίστρι.

Με το Βασιλικό Διάταγμα «*Περί διορισμού του προσωπικού και των Επισκοπών του Βασιλείου*» (Φ.Ε.Κ. 38/27.11.1833, ΣΣ. 287 -288), διορίστηκε Επίσκοπος Ύδρας ο μέχρι τότε Μητροπολίτης Αιγίνης Γεράσιμος Ράλλης – Σπανός και Επίσκοπος Αιγίνης ο πρώην Μητροπολίτης Ελασσώνος Σαμουήλ.²³³

²³² Ελένη Γούστη – Σταμπόγλη, *Η Αίγινα στα χρόνια*,ό.π. σ.24

²³³ Ευδόκιμου Καρακουλάκη, *Περί την ιστορίαν.....*, ό.π. σ. 27

Ο Σαμουήλ είναι ο τελευταίος επίσκοπος που φέρει τον τίτλο «Αιγίνης». Σύμφωνα με αναφορές του μητροπολίτη Σαμουήλ στην επισκοπή υπήρχαν δεκαπέντε ενοριακοί ναοί, χίλιες σαρανταδύο οικογένειες και εικοσιεννέα ιερείς.

Το 1852 με το νόμο Σ' της 10^{ης} Ιουλίου του 1852 η μητρόπολη Αιγίνης καταργήθηκε και η Αίγινα υπήχθη στην Μητρόπολη Αθηνών.

Το 1936 με απόφαση της Ιεράς Συνόδου του Σεπτεμβρίου και με τον Α.Ν. 136/24-25/9/1936, η Αίγινα μαζί με το Αγκίστρι αποσπάστηκαν από την Μητρόπολη Αθηνών και υπήχθησαν στην Ιερά Μητρόπολη Ύδρας και Σπετσών στην οποία προστέθηκε στο τίτλο η φράση «και Αιγίνης»²³⁴

Η απόφαση αυτού του νόμου ισχύει μέχρι σήμερα (2026) και η Αίγινα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Ιεράς Μητροπόλης Ύδρας Σπετσών Αιγίνης Ερμιονίδος και Τροιζηνίας, χωρίς να αναφέρεται καθόλου στον τίτλο το νησί του Αγκιστρίου το οποίο αποτελεί αυτόνομο Δήμο, ενώ παλαιότερα ως κοινότητα είχε διοικητική εξάρτηση από το Δήμο Αίγινας.

4.3 Οι μητροπολίτες Αιγίνης τον 19^ο αιώνα

Ιωακείμ (1798 – 1803)

Το συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ των Υδραίων και των εκάστοτε Αρχιεπισκόπων Αιγίνης συνεχίστηκε και όταν στο θρόνο ανέβηκε ο Ιωακείμ, ιεράρχης μεγάλης ηλικίας, ολιγογράμματος και άκακος. Στα έγγραφα που διασώζονται στο Αρχείο της Ύδρας και αφορούν θέματα οικονομικά, κληρονομικά, περιουσιακά κ. αλ. υπογράφει άλλοτε ως «ο Αιγίνης» και άλλοτε ως «ο Δεσπότης».

Ο Ιωακείμ γρήγορα ήρθε σε ρήξη με τους πρόκριτους της Ύδρας, οι οποίοι κατά την προσφιλή τους τακτική στέλνουν έγγραφα στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με τα οποία κατηγορούν τον Αρχιεπίσκοπο τους ως αμαθή και ζητούν την αντικατάστασή του.

²³⁴ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σσ. 55 -56.

Το Πατριαρχείο μετά από πολλές πιέσεις των Υδραίων κάλεσε τον γέροντα ιεράρχη στην Κωνσταντινούπολη και προσπάθησε να συμβιβάσει την οξυμμένη κατάσταση. Ο Αρχιεπίσκοπος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη ωστόσο ο Πατριάρχης Καλλίνικος ο Δ΄ και οι Συνοδικοί αρχιερείς δεν κατόρθωσαν από την εξέταση του θέματος να βρουν ενοχοποιητικά στοιχεία εναντίον του Ιωακείμ. Μη μπορώντας να καταπαύσουν την ένταση και μη θέλοντας να έρθουν σε ρήξη με τους Υδραίους έπεισαν τον Ιωακείμ να παραιτηθεί.

Ο χρόνος του θανάτου του Ιωακείμ είναι άγνωστος.

Στην ανατολή του νέου αιώνα και μέχρι την απελευθέρωση του Ελλάδας και τη σύσταση του ελεύθερου κράτους την Αρχιεπισκοπή Αιγίνης Πόρου και Ύδρας καταλαμβάνουν δύο σημαντικές εκκλησιαστικές προσωπικότητες, ο Αμβρόσιος και ο Γεράσιμος.

Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως γνωρίζοντας πλέον καλά τις προθέσεις και τις ιδιαιτερότητες των Υδραίων γίνεται πιο προσεκτικό στην εκλογή των νέων Αρχιεπισκόπων.

Αμβρόσιος (1803 -1813)

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εκλέγει το Σεπτέμβριο του 1803 Αρχιεπίσκοπο Αιγίνης Πόρου και Ύδρας τον πρώην μεγάλο αρχidiacono και κατόπιν μεγάλο πρωτοσύγκελο του προηγούμενου Πατριάρχη Νεοφύτου του Ζ΄, τον Αμβρόσιο ο οποίος καταγόταν από την Άρτα. Προηγουμένως το 1801 ο Αμβρόσιος είχε εκλεγεί μητροπολίτης Μονεμβασίας και Καλαμάτας αλλά παραιτήθηκε αμέσως πληροφορούμενος πως οι πρόκριτοι αυτής της επαρχίας δεν το ήθελαν και προτιμούσαν για μητροπολίτη έναν συμπατριώτη τους.

Ο νέος Αρχιεπίσκοπος, που είναι ηλικιακά ώριμος, περιγράφεται ως ασκητικός, σώφρονας, ήπιος, μορφωμένος σε εκκλησιαστικά και πολιτικά θέματα και εμφανίσιμος. Το τελευταίο ξενίζει ίσως αλλά μπορεί να δικαιολογηθεί εκ του γεγονότος ότι η θητεία του στις προηγούμενες εκκλησιαστικές θέσεις, όπως στην

Κωνσταντινούπολη, τον είχαν προετοιμάσει να προσέχει την εμφάνιση και την αμφίεση του, κάτι ίσως άγνωστο ή πρωτόγνωρο για μια επαρχία της εποχής εκείνης.

Μέσα από επιστολές ωστόσο το Πατριαρχείο συμβουλεύει του Υδραίου να μην εμποδίσουν το νέο αρχιεπίσκοπο στην εκτέλεση των καθηκόντων του, να μη του δημιουργήσουν προβλήματα και να του συμπεριφερθούν με αγάπη και σεβασμό.

Ο Αμβρόσιος ποίμανε την επισκοπή του με σύνεση, αγάπη αλλά και αυστηρότητα ιδιαίτερα προς τον κλήρο. Το έργο του υπήρξε πολύμορφο και πολλές φορές κλήθηκε να διαχειριστεί δύσκολες καταστάσεις αν συνυπολογίσουμε ότι το προεπαναστατικό κλίμα των ημερών εκείνων ήταν έντονο και πολλές φορές οδηγούσε σε ρήξεις τους νησιώτες.²³⁵ Ιδιαίτερη μέριμνα και φροντίδα επιδεικνύει για τους φτωχούς των νησιών και τους αναξιοπαθόντες.

Πέντε Πατριαρχικά γράμματα απευθύνονται στον Αμβρόσιο, ένα του Καλλινίκου του Δ' και τα υπόλοιπα του Ιερεμία του Δ'. Ανάμεσα στα άλλα θέματα ζητείται η οικονομική ενίσχυση των ελληνικών νοσοκομείων της Κωνσταντινούπολης, κάτι που αφορούσε κυρίως τους Υδραίους οι οποίοι ταξίδευαν συχνά στην Πόλη και είχαν ανάγκη υγειονομικής περίθαλψης.

Ο Αμβρόσιος απεβίωσε τον Ιούλιο του 1813 στην Ύδρα αφήνοντας διαθήκη η οποία δεν εκτελέστηκε παρά το ενδιαφέρον των αδελφών του Αμβροσίου από την Άρτα που έστειλαν εκπρόσωπο τους στην Ύδρα για να παραλάβουν το μερίδιο τους καθώς και όσα χρήματα κληροδότησε ο Αμβρόσιος σε μοναστήρια, εκκλησίες και ιερείς της Άρτας.

Γεράσιμος (1813 -1833)

Ο Αρχιεπίσκοπος Γεράσιμος είναι ο τελευταίος ιεράρχης των χρόνων της υποδούλωσης, ποιμαίνει την επισκοπή κατά τη διάρκεια της επανάστασης και είναι ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης των αρχών του νεοσύστατου ελεύθερου ελληνικού κράτους.

²³⁵ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σ. 117, όπου αναφέρονται ταραχές που είχαν ξεσπάσει στην Ύδρα με υποκίνηση των Ρώσων με αποτέλεσμα οι πρόκριτοι του νησιού να χωριστούν σε δύο ομάδες.

Το επώνυμο του ήταν Ράλλης και λόγω της κοντής γενειάδας του απέκτησε το προσωνύμιο Σπανός. Καταγόταν από επιφανή φαναριώτικη οικογένεια και ενδεχομένως η καταγωγή του να είναι από την Αίγινα.

Ήταν λόγιος και υπηρετούσε ως δευτερεύων διάκονος στον Πατριαρχικό ναό. Η εκλογή του έγινε τον Σεπτέμβριο του 1813 από τον Πατριάρχη Κύριλλο τον Στ'.

Με την εκλογή του η Αρχιεπισκοπή Αιγίνης Ύδρας και Πόρου προήχθη σε μητρόπολη και ο ποιμενάρχης της πήρε τον τίτλο *«υπέρτιμος και έξαρχος Κυκλάδων νήσων»*.

Ο Γεράσιμος ποίμανε με σύνεση τη Μητρόπολη του, της οποίας η έδρα παραμένει ακόμα στην Αίγινα. Το ενδιαφέρον του στράφηκε προς τους φτωχούς της περιφέρειας του και πρότεινε στους Ύδραίους να περιφέρουν τις Κυριακές και τις επίσημες ημέρες του χρόνου ένα κουτί για τη συγκέντρωση χρημάτων υπέρ των φτωχών κατά τη συνήθεια που επικρατούσε την Κωνσταντινούπολη. Ασχολήθηκε επίσης με θέματα καθημερινότητας των Ύδραίων, όπως η αμφίεση τους, ενώ είχε συχνή επικοινωνία διά αλληλογραφίας με το Φανάρι.

Την εποχή αυτή εγκαταστάθηκε στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία Ύδρας ο περίφημος «κολλυβάς» αγιορείτης ιερομόναχος Ιερόθεος Γεωργίου.

Ο Γεράσιμος συμμετείχε ενεργά στα θέματα της Επανάστασης των Ελλήνων. Ευλόγησε τα όπλα των Ελλήνων στις 15 Απριλίου του 1821, στην εκκλησία της Παναγίας της Ύδρας. Το 1823 με ημερομηνία 23 Μαΐου αποστέλλει για την ενίσχυση της Επανάστασης 500 γρόσια.

Οι εχθροπραξίες και οι εμφύλιες διαμάχες οδηγούν τον Μητροπολίτη Γεράσιμο να φύγει δύο φορές από την έδρα του και να μεταβεί για ασφάλεια στα Κύθηρα, που τότε τελούσαν υπό Αγγλική κατοχή. Το 1824 το νεοσύστατο τότε Υπουργείο Θρησκείας ορίζει εκκλησιαστικό επίτροπο στην Αίγινα και την Ύδρα τον επίσκοπο Ταλαντίου ενώ οι Ποριώτες ζητούν να εξυπηρετούνται από το γειτονικό τους επίσκοπο Δαμαλών Ιωνά. Ο Γεράσιμος επιστρέφει από τα Κύθηρα και υπέβαλε στο Υπουργείο εξηγήσεις για τη φυγή του επικαλούμενος λόγους υγείας.²³⁶

²³⁶ Καρακουλάκη Ευδόκιμου, *Περί την ιστορίαν*, ό.π. σ. 27

Η απουσία του Γεράσιμου οδηγεί την Αντικυβερνητική επιτροπή που είχε αναλάβει τα θέματα της προετοιμασίας της υποδοχής του πρώτου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην Αίγινα να προσκαλέσει τον Μητροπολίτη Άρτης Πορφύριο να ετοιμάσει την θρησκευτική τελετή της ορκωμοσίας.²³⁷

Με την επιστροφή του ο Γεράσιμος συνεργάζεται με τον Ιωάννη Καποδίστρια και αυτό συνεχίζεται και όταν η έδρα της Κυβερνήσεως μεταφέρεται στο Ναύπλιο. Προηγουμένως είχε φροντίσει για τη διάσωση βιβλίων και κειμηλίων κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, ενώ έκανε δωρεά βιβλίων στο Ορφανοτροφείο Αιγίνης.

Σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη το 1831 του εκφράζει την εμπιστοσύνη προς το πρόσωπο του, ενώ με ψήφισμα στιγματίζει τη δολοφονία του το 1831.

Το 1833 υποδέχεται το βασιλιά Όθωνα στην Αίγινα και τολμά να του ζητήσει οικονομική ενίσχυση για την αντιμετώπιση της δεινής οικονομικής κατάστασης του.

Στις 15 Ιουλίου του 1833 υπογράφει το *Συνεχές Πρωτόκολλον περί της γνώμης των εν Ελλάδι Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτών, Αρχιεπισκόπων και Επισκόπων ως προς την πολιτική ανεξαρτησίαν της Εκκλησίας της Ελλάδος και την σύστασιν Συνόδου διαρκούς*». ²³⁸

Το ίδιο έτος και μετά τη διαρρύθμιση των εκκλησιαστικών θεμάτων από τους Βαυαρούς και τον καθορισμό των επισκοπών του κράτους ο Γεράσιμος επιλέγει την προσωρινή Επισκοπή Ύδρας και Τιπαρήνου (Σπετσών). Το 1842 μετατέθηκε στην επισκοπή Αργολίδος και Κορινθίας με την οποία συγχωνεύτηκε η προσωρινή επισκοπή του.

Απεβίωσε στις 14 Αυγούστου του 1843 στην Αθήνα όπου βρισκόταν ως μέλος της Ιεράς Συνόδου.

Η ποιμαντορία των τελευταίων Μητροπολιτών Αιγίνης (Παϊσίου, Ιωακείμ, Αμβροσίου και Γερασίμου) με βάση τα έγγραφα που διασώζονται αποκαλύπτουν τις δυσκολίες όχι μόνο της διαβίωσης των μητροπολιτών αλλά και το πολυσύνθετο των εκκλησιαστικών υποθέσεων της εποχής. Μπορεί να γίνεται λόγος για μια μικρή νησιωτική Μητρόπολη ωστόσο οι ισορροπίες και τα παιχνίδια εξουσίας ήταν έντονα.

²³⁷ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Η Μεγάλη Εκκλησία, ...*, ό. π. σσ 95 -96

²³⁸ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική...*, ό.π. σ. 145

Ο ρόλος των Υδραίων αλλά και των προεστών της Αίγινας, η απευθείας επαφή με το Πατριαρχείο και οι απαιτήσεις των κατοίκων ρυθμίζουν πολλές φορές την εκλογή ή την απομάκρυνση ενός μητροπολίτη, ο οποίος οφείλει να διατηρήσει λεπτές ισορροπίες ανάμεσα στους νησιώτες.

Ο μητροπολίτης για μεγάλο χρονικό διάστημα διέμενε στην Ύδρα όπου του παρέχονταν μια ασφαλή και άνετη οικία σε αντίθεση με την αντίστοιχη ταπεινή της Αίγινας.²³⁹

Σαμουήλ ο τελευταίος Μητροπολίτης Αιγίνης (1833 -1852)

Ο επίσκοπος Σαμουήλ είναι ο πρώτος μητροπολίτης Αιγίνης της ελεύθερης πλέον Ελλάδας αλλά συγχρόνως και ο τελευταίος που κατέχει τον τίτλο «Αιγίνης» καθώς η επισκοπή έπαυσε οριστικά το 1852.

Ο Σαμουήλ ήταν ένας πολυπράγμων αρχιερέας με πλούσια εκκλησιαστική και κοινωνική δράση. Γεννήθηκε στις Σαράντα Εκκλησίες της Ανατολικής Θράκης και το κοσμικό του όνομα ήταν Σταύρος.

Ως ημερομηνία γέννησης του αναφέρεται το έτος 1774, ωστόσο γρήγορα συμπεραίνουμε πως πρόκειται για λάθος, γιατί αν δεχτούμε αυτήν την ημερομηνία θα πρέπει να πέθανε 126 ετών, κάτι εντελώς απίθανο. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας Σοφοκλής Δημητρακόπουλος είναι πολύ πιθανόν να γεννήθηκε το 1777.²⁴⁰

Ήταν έγγαμος και ασκούσε το επάγγελμα του χρυσοκεντητή πριν ιερωθεί. Μετά το θάνατο της συζύγου και της κόρης του προσήλθε στις τάξεις του κλήρου. Συγκεχυμένες είναι οι πληροφορίες για την μόρφωση του. Αναφέρεται ότι γνώριζε εκτός από ελληνικά, τούρκικα, αραβικά, ρωσικά και σλαβικά. Η ευρεία μόρφωση του μπορεί να συνέβαλε στην ανέλιξη του σε πολλές εκκλησιαστικές θέσεις, παρά το γεγονός ότι σε έγγραφα αναφέρεται ότι ήταν αναλφάβητος και ότι υπαγόρευε έγγραφα διότι δεν ήξερε να γράφει.²⁴¹

²³⁹ Ελένη Γούστη – Σταμπόγλη, *Η Αίγινα στα χρόνια*, ό.π. . σσ 40 -41

²⁴⁰ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 155.

²⁴¹ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σσ 155 - 156

Η πορεία του στην εκκλησία είναι πράγματι εντυπωσιακή για την εποχή εκείνη. Υπηρέτησε ως πρωτοσύγκελος στο Τίρνοβο Βουλγαρίας και κατόπιν πατριαρχικός έξαρχος στη Βηρυτό. Το 1822 έγινε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, όπου παρέμεινε για πολύ λίγο χρόνο. Την επόμενη χρονιά παραιτείται και γίνεται μητροπολίτης Ελασσόνης. Λόγω κανονικών παραπτώματων κηρύσσεται έκπτωτος και εξορίζεται στην Ιερά Μονή Εικοσιφοίνισσας στο Παγγαίο Όρος. Ακολουθώντας μεταβαίνει στη Λάρισα, στο Άγιον Όρος και στην ελεύθερη Ελλάδα.

Τα έτη 1826 -1827 όταν ο Κιουταχής εισέρχεται στην Αθήνα, ο Σαμουήλ διηύθυνε αντικανονικά τη μητρόπολη Αθηνών. Ο Κιουταχής τον υποχρέωσε να πείσει τους χριστιανούς με το κήρυγμα του να υποταχθούν στον σουλτάνο. Ο Σαμουήλ διά λόγου το έπραξε. Κήρυττε υπέρ του Σουλτάνου και ταυτόχρονα με νεύματα προέτρεπε το εκκλησίασμα να μην εκτελεί τα όσα τους έλεγε. Από την Αθήνα δραπετεύει και καταλήγει στο ελεύθερο Ναύπλιο όπου εκεί ήταν η έδρα της Συνόδου της Εκκλησίας.

Στις 4 Αυγούστου του έτους 1833 ορίζεται από τον πρόεδρο της Συνόδου, Μητροπολίτη Κορίνθου Κύριλλο, γενικός επίτροπος Κορίνθου. Το ίδιο έτος στις 27 Οκτωβρίου προσυπογράφει, παρά τις αντιρρήσεις του, την πράξη των αρχιερέων για ανεξαρτησία της Εκκλησίας της Ελλάδος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Στις 21 Νοεμβρίου του 1833 από τη Σύνοδο που συνεδριάζει στο Ναύπλιο διορίζεται Μητροπολίτης Αιγίνης.

Στην Αίγινα γίνεται δεκτός με πολύ χαρά την παραμονή των Χριστουγέννων του 1833. Εγκαθίσταται, μετά τη Δοξολογία στο Μητροπολιτικό Ναό της Κοίμησης στην πόλη της Αίγινας, στο Μετόχι της Φανερωμένης αρχικά και κατόπιν στο πρώην Κυβερνείο στο οποίο παρέμεινε όλο το διάστημα της ποιμαντορίας του. Αναφέρεται πως με δικές του δαπάνες φρόντισε το κτίριο, το καλλώπισε και διαμόρφωσε τον κήπο του. Παρά τη μεγάλη ηλικία του επέδειξε θαυμαστό ζήλο και εργατικότητα. Η δράση ήταν πολυσχιδής. Υπήρξε ανήσυχος, εργατικός, πληθωρικός, πολυπράγμονας αλλά και παραδοσιακός ιεράρχης.

Μια σημαντική πρώτη κίνηση των ημερών που ακολούθησαν της ενθρόνισης του ήταν η σύγκληση των εφημερίων των νήσων της Αίγινας, της Σαλαμίνας και του

Αγκιστρίου με σκοπό την καταγραφή εκ μέρους των εφημερίων όλων των οικογενειών κάθε ενορίας. Νουθετεί τους ιερείς, τους δίνει πνευματικές οδηγίες και οργανώνει την επισκοπή του ορίζοντας αρχιερατικούς επιτρόπους και στα τρία νησιά της επισκοπής του.

Καταγράφει τα εκκλησιαστικά ακίνητα και τα μοναστήρια της περιφέρειας του, καθώς και την περιουσία τους.²⁴² Φροντίζει για την εκπαίδευση, την κατάρτιση των ιερέων και τη συμπεριφορά όσων εξ αυτών σπουδάζουν στο Γυμνάσιο της Αίγινας.

Υπερασπίζεται τα δίκαια και προστατεύει πολλούς ιερείς και μοναχούς που βρίσκονται εμπερίστατοι στην Αίγινα και προέρχονται από άλλες περιοχές. Με πλούσια επιστολογραφία που έχει διασωθεί καθιστά ενήμερη την Ιερά Σύνοδο και τις αρχές για την περιουσία εκκλησιών και μονών της περιφέρειας του.

Χρηματίζει μέλος της Ιεράς Συνόδου όπου υπογράφει πολλά έγγραφα ενώ μεγάλο είναι το ενδιαφέρον του για τη βελτίωση των σχέσεων της Ελλαδικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Στις 18 Ιουλίου του έτους 1852 υποβάλλει στην Ιερά Σύνοδο την παραίτηση του. Επικαλείται λόγους υγείας και προχωρημένης ηλικίας. Οι πραγματικοί λόγοι ωστόσο της παραιτήσεως του ήταν οι αντιρρήσεις του με τους νόμους Σ' και ΣΑ' που καθόριζαν το νέο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η παραίτηση του προήλθε επίσης μετά από πιέσεις των κρατούντων για τις αντιρρήσεις που είχε εκφράσει όπως προαναφέραμε.

Η παραίτηση του Σαμουήλ έγινε αποδεκτή την ίδια ημέρα και μάλιστα με ταχύτατους ρυθμούς. Ο ίδιος ο επίσκοπος Σαμουήλ με πρωτοκολλημένο έγγραφο παρέδωσε στον Επίτροπο του Μητροπολίτη Αθηνών στην Αίγινα, ιερέα Γεώργιο Χατζηδημητρίου τα ιερά σκεύη, τα άμφια και τα βιβλία του Ιερού Ναού του Σωτήρος Χριστού στο πρώην Ορφανοτροφείο Αιγίνης. Από την έδρα του αποχώρησε πάμπτωχος καθώς ως φιλόανθρωπος φρόντισε να σπουδάσει με δικά του χρήματα 28 νέους. Για το ευεργετικό του έργο τιμήθηκε από την Πολιτεία με το Σταυρό του Τάγματος του

²⁴² Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική ...*, ό.π. σ. 158, όπου αναφέρεται η καταγραφή και παράδοση των κειμηλίων του μοναστηριού της Αγίας Κυριακής στην Παλαιά Χώρα της Αίγινας. Ένα μικρό μοναστηράκι που λειτουργεί στο λόφο της Παλαιάς Χώρας ακόμα κι αυτά τα χρόνια που η μεσαιωνική πολιτεία έχει εγκαταλειφθεί.

Σωτήρος.²⁴³ Παρέμεινε στην Αθήνα όπου έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Απεβίωσε την 1^η Ιανουαρίου του έτους 1871.

4.3 Η έναρξη της Επανάστασης στην Αίγινα και ο ρόλος της Ιεράς Μονής Χρυσολέοντισσας

Σημαντικό ρόλο στις προεπαναστατικές κινήσεις έπαιξε στο νησί η Ιερά Μονή της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας και ο ηγούμενος της αρχιμανδρίτης Κύριλλος Λαμπαδάριος ο οποίος ήταν μνημένος στη Φιλική Εταιρεία και στη συνέχεια μύησε πολλούς Αιγινήτες αγωνιστές.²⁴⁴

Εικόνα 20: Ιερά Μονή Παναγίας Χρυσολέοντισσας. Πηγή: <https://odosaeginis.blogspot.com>

Οι ιδέες της Φιλικής Εταιρείας φτάνουν και στην Αίγινα. Το μοναστήρι της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας, η «Μονή της Αιγίνης», όπως αναφερόταν στα χρόνια της Επανάστασης, η «Μονή της Παναγίας του Αγίου Λεοντίου» όπως αναφέρεται σε έγγραφα παλαιότερων εποχών, υπήρξε σπουδαίο κέντρο υλικού και πνευματικού ανεφοδιασμού.

²⁴³ Σοφοκλή Γ. Δημητρακόπουλου, *Χριστιανική.....*, ό.π. σ. 163.

²⁴⁴ Εμμανουήλ Α. Γιαννούλη, *Ταξίδι*, ό.π. σ.66

Κατά την τοπική παράδοση, στην εκκλησία των Ταξιαρχών της Παχείας Ράχης ορκίστηκαν οι Φιλικοί και υψώθηκε η σημαία της επανάστασης. Τη σημαία ευλόγησε ο ηγούμενος του μοναστηριού της Παναγίας, αρχιμανδρίτης Κύριλλος Λαμπαδάριος.²⁴⁵ Σύμφωνα πάντα με έγγραφα της εποχής, η Αίγινα πριν από τα τέλη Μαρτίου του 1821 συγκαταλέγεται ανάμεσα στις επαναστατημένες περιοχές. Στην προετοιμασία των Αιγινήτων για την επανάσταση μεγάλο ρόλο έπαιξαν και οι πρόκριτοι του νησιού Σπύρος Μάρκελος και Γεώργιος Λογιωτατίδης. Η ιστορικός Γωγώ Κουλικούρδη, αναφέρει πως οι ιδέες της Φιλικής Εταιρείας διαδίδονται στην Αίγινα μέσω του μοναστηριού της Φανερωμένης στη Σαλαμίνα, όταν μερικοί μοναχοί της μονής εγκαταλείπουν τη Σαλαμίνα και έρχονται στην Αίγινα και εγκαταβιώνουν στη Ιερά Μονή Χρυσολέοντισσας. Ο ηγούμενος του μοναστηριού των Μεγάρων και της Φανερωμένης Σαλαμίνας, μετέπειτα ιερομόναχος Γρηγόριος, μύησε στη Φιλική Εταιρεία τον Σπύρο Αντ. Μάρκελλο. Μυημένοι επίσης ήταν οι Περδικιώτες Αναστάσιος Μούρτζης και Μιχαήλ Οικονόμος Μούρτζης, αδελφοί του οπλαρχηγού της Πέρδικας Κυριάκου Μούρτζη. Επίσης στην Αίγινα μυημένοι ήταν οι οικογένειες Μοίρα και Λογιωτατίδη.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά τη δεύτερη περίοδο τουρκοκρατίας της Αίγινας (1715 – 1821), το Μοναστήρι της Παναγίας ήταν ένα από τα κέντρα οργάνωσης της επανάστασης των Αιγινήτων κατά των κατακτητών. Και δεν ήταν μόνο το μοναστήρι που πρωτοστατούσε σε αυτή τη μυστική προετοιμασία. Ήταν σύσσωμη η τοπική Εκκλησία με επικεφαλής τον επίσκοπο Αιγίνης Γεράσιμο Ράλλη, ο οποίος τόσο φλεγόταν από την ιδέα του ξεσηκωμού, που έφτασε στο σημείο το 1821 να μεταβεί στην Ύδρα και να ξεσηκώσει τα ναυτικά πληρώματα των караβοκύρηδων, να ευλογήσει τους πολεμιστές και τα όπλα των Υδραίων, να εμψυχώσει το λαό, να ριχτεί και αυτός στον αγώνα για την απελευθέρωση, συμπαρασύροντας έτσι και τους διστακτικούς έως εκείνη τη στιγμή караβοκύρηδες.

Μεγάλη σχέση με την προετοιμασία της Επανάστασης φέρεται να έχει και το μετόχι του Ιεράς Μονής της Χρυσολέοντισσας η Παναγία η Φανερωμένη στις παρυφές της πόλης της Αίγινας.

²⁴⁵ Γεωργία Π. Κουλικούρδη, *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά*, ό.π. σ.42

Ο χώρος ανήκε στην οικογένεια Λογιωτατίδη και κληροδοτήθηκε στο Μοναστήρι της Χρυσολεόντισσας. Η εικόνα της Παναγίας σύμφωνα με την παράδοση βρέθηκε στα 1830 από το μοναχό Παρθένιο Λογιωτατίδη. Σήμερα όλος ο χώρος, η εκκλησία και τα κτίσματα είναι μετόχι της Μονής της Χρυσολεόντισσας.

Η διώροφη κατοικία που υπάρχει μέσα στο χώρο, σύμφωνα με την ιστορικό Γωγώ Κουλικούρδη, είναι από τις παλαιότερες της Αίγινας και χρησιμοποιείτο ως κατοικία του επισκόπου Αιγίνης Σαμουήλ. Επίσης στο χώρο αυτόν φιλοξενήθηκαν τα ορφανά παιδιά των αγωνιστών της Επανάστασης, που απελευθερώθηκαν από την Αλεξάνδρεια, με ενέργειες και χρήματα του πρώτου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, μέχρι να τελειώσει το Ορφανοτροφείο.²⁴⁶

Ως το 1828 ήταν αποθήκη εφοδίων, που έστελνε για τον αγώνα η Φιλελληνική επιτροπή. Στα 1829 με 1830 με έξοδα του Παρθενίου Παντελάκη Οικονόμου ο χώρος καθαρίστηκε και άρχισε να λειτουργείται ή σύμφωνα με άλλους ο ευπρεπισμός του χώρου έγινε από τον Άνθιμο Γεωργάκη Οικονόμου Λογιωτατίδη

²⁴⁶ Γεωργία Π. Κουλικούρδη, *ΑΙΓΙΝΑ ΙΙΙ, Τοπογραφικά.....*, ό.π. σ.44

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Επισκοπή Αιγίνης είναι μια από τις αρχαιότερες στον Ελλαδικό χώρο. Άμεσα συνδεδεμένη με τις μεγάλες περιοδείες και το ιεραποστολικό έργο του Αποστόλου Παύλου, διανύει μια σημαντική ιστορική διαδρομή χιλίων οκτακοσίων χρόνων από το 51 μ. Χ. έως το 1852.

Ο χριστιανισμός κηρύσσεται στην Αίγινα από το συνεργάτη του Αποστόλου Παύλου, Κρίσπο, πρώην αρχισυνάγωγο της Κορίνθου και επίσκοπο Κολοφώνος. Γρήγορα η μικρή χριστιανική κοινότητα αποκτά πολλά μέλη στο νησί, όπου η ειδωλολατρία έχει έντονη παρουσία όπως και η Εβραϊκή κοινότητα, που συγκεντρώνεται σε μια από τις πιο μεγάλες και πλούσιες Συναγωγές της Ανατολικής Μεσογείου.

Η μικρή χριστιανική κοινότητα αναβαθμίζεται σε Επισκοπή και εδραιώνει την παρουσία της στο νησί. Το Ευαγγέλιο διαδίδεται και οι λατρευτικές ανάγκες οδηγούν στην ίδρυση Βαπτιστηρίων και μεγάλων ναών Βασιλικού ρυθμού. Μνημεία των πρώτων χριστιανικών αιώνων, επιγραφές, αγαλματίδια και ερείπια ναών μαρτυρούν το δυναμισμό της Επισκοπής Αιγίνης αυτής της περιόδου που ενισχύεται με την ανάδειξη τοπικών Αγίων.

Η Επισκοπή Αιγίνης σε άμεση εκκλησιαστική εξάρτηση από την Εκκλησία της Κορίνθου καταγράφεται από νωρίς στους καταλόγους των Επισκοπών της Ελλαδικής Εκκλησίας. Μαζί με την Κόρινθο, η Αίγινα ανήκει στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ρώμης. Ο εκάστοτε Επίσκοπος Αιγίνης αναγράφεται στον κατάλογο που καταρτίζει η Εκκλησία της Κορίνθου και συμμετέχει σε Οικουμενικές Συνόδους στην Κωνσταντινούπολη.

Η δυναμική και η παρουσία της Επισκοπής Αιγίνης ενισχύεται τον 8^ο αιώνα με την αναβάθμιση της σε Αρχιεπισκοπή. Η παρουσία καταγράφεται στους καταλόγους των Μητροπόλεων, Αρχιεπισκοπών και Επισκοπών του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η γεωγραφική και οικονομική συρρίκνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στους αιώνες που ακολουθούν επηρεάζουν την Επισκοπή Αιγίνης. Οι επιδρομές των πειρατών και η υποδούλωση του νησιού μετά το 1204 στους Φράγκους, στους Καταλανούς, στους Βενετούς και στο τέλος στους Τούρκους επιφέρει οδυνηρές συνέπειες στη θρησκευτική ζωή των κατοίκων της Αίγινας και στην επιβίωση της ίδιας της Επισκοπής. Πολλοί κάτοικοι εγκαταλείπουν το νησί μαζί με αυτούς και πολλές Αγίες μορφές που καταφεύγουν στην ηπειρωτική Ελλάδα, προκειμένου να αποφύγουν τον εξισλαμισμό.

Το 1204 εγκαθίσταται Λατίνος Επίσκοπος

Οι Αιγινήτες αισθάνονται αποκομμένοι από την Κωνσταντινούπολη και αναγκάζονται προκειμένου να εξασφαλίσουν βοήθεια και προστασία στον αγώνα τους κατά των πειρατών, που συνεχίζουν ανενόχλητοι το έργο τους, να απευθυνθούν με επιστολές στον Πάπα της Ρώμης. Βοήθεια δεν έρχεται από τη Δύση ωστόσο οι κινήσεις αυτές οδηγούν στην καθαίρεση δύο Αρχιεπισκόπων Αιγίνης από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Οι συνέπειες από την παρουσία των κατακτητών στη θρησκευτική ζωή του νησιού ήταν η μετατροπή πολλών ναών σε Καθολικούς, η συνύπαρξη δύο Αγίων Τραπεζών στον ίδιο ναό και η ταυτόχρονη τέλεση της Θείας Λειτουργίας, η κλοπή της Τιμίας Κάρας του Αγίου Γεωργίου (1462) η απαγόρευση εγκατάστασης Ορθόδοξων Αρχιεπισκόπων στο νησί, όταν οι Καθολικοί δρουν ανενόχλητοι.

Λειτουργούν πολλοί δίδυμοι ναοί (δίκλιτοι) όπου το ένα κλίτος είναι των Ορθόδοξων και το άλλο των Καθολικών.

Οι «πρωτοπαπάδες» οφείλουν στη Θεία Λειτουργία να μνημονεύουν τον Πάπα της Ρώμης και να ασπάζονται το χέρι του Λατίνου Επισκόπου.

Κάποιοι ακολουθούν το Ελληνοκαθολικό τυπικό

Οι ντόπιοι καθώς είναι απαίδευτοι δεν καταλαβαίνουν την προπαγάνδα των Λατίνων.

Η διετής παρουσία του Αρχιεπισκόπου Διονυσίου βάζει ανάχωμα στις επιδιώξεις των Λατίνων. Ο ίδιος στηρίζει πνευματικά το ποίμνιο του.

Στη διάρκεια των δέκα αιώνων σκλαβιάς δεν σημειώνεται προσχώρηση στο Καθολικό Δόγμα ούτε εξισλαμισμοί. Αξίζει να αναφερθεί ότι δεν αναφέρεται ύπαρξη κοινότητας ή ομάδας Ρωμαιοκαθολικών στο νησί μέχρι σήμερα. Πολλοί ναοί της Παλαιάς Χώρας που λειτουργούσαν οι Ρωμαιοκαθολικοί παραμελήθηκαν ή γκρεμίστηκαν στο πέρασμα του χρόνου. Απόδειξη και αυτό της μη ύπαρξης καθολικών πιστών που θα μπορούσαν να τους φροντίζουν.

Ακόμα κι όταν οι κατακτητές (BENETOI) επιτρέπουν την παρουσία Ορθόδοξου Επισκόπου, το έργο και η επιβίωση τους είναι πολύ δύσκολη μη μπορώντας να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες και στις υποχρεώσεις τους προς το Φανάρι.

Τις εποχές που οι Τούρκοι κατέχουν το νησί, τα Εκκλησιαστικά πράγματα είναι ελαφρώς καλύτερα, παρά τη συνεχή δράση των πειρατών.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρά τις δυσκολίες επιβίωσης η Επισκοπή αναβαθμίζεται σε Αρχιεπισκοπή (8^{ος} αιώνας) και κατόπιν σε Μητρόπολη (1813)

Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η οικονομική ευρωστία της γειτονικής Ύδρας φέρνει σε δύσκολη θέση τον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο Αιγίνης, που αναγκάζεται για μεγάλο χρονικό διάστημα να διαμένει στην Ύδρα. Οι αξιώσεις και οι παρεμβάσεις των Υδραίων προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αποτέλεσμα της οικονομικής τους

άνεσης και των συχνών ταξιδιών προς την Πόλη, οδηγεί ακόμα και στην αλλαγή Αρχιεπισκόπου Αιγίνης.

Το 1774 η έδρα της Αρχιεπισκοπής Αιγίνης μεταφέρεται δι' ολίγον στην Ύδρα. Ακολουθεί μια αλλαγή των διοικητικών και γεωγραφικών ορίων της Αρχιεπισκοπής Αιγίνης η οποία το 1813 αναβαθμίζεται σε Μητρόπολη.

Ο Μητροπολίτης Αιγίνης Γεράσιμος είναι αυτός που συμμετέχει ενεργά στα θέματα της Επανάστασης των Ελλήνων ωστόσο, λόγω της απουσίας του από την έδρα του, δεν υποδέχεται τον Ιωάννη Καποδίστρια στην Αίγινα και δεν προΐσταται της τελετής ορκωμοσίας του.

Ο τελευταίος Μητροπολίτης Αιγίνης Σαμουήλ, μια μεγάλη και πολυσχιδής εκκλησιαστική προσωπικότητα παραιτείται του θρόνου του διαφωνώντας με την επικείμενη και οριστική παύση της Μητροπόλεως του από τον νόμο του 1852.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΙΓΙΝΗΣ υπήρξε πτωχή άνευ πλούτου και ιδιοκτησίας – άλλωστε δεν συγκέντρωνε φόρους από τους πιστούς.

Δεν οικοδομήθηκαν ποτέ μεγάλοι ναοί και η αγιογράφηση πολλών εξ αυτών έγινε από εύπορους κατοίκους μόλις το 16^ο με 17^ο αιώνα.

Οι περισσότεροι ναοί ήταν οικογενειακοί και κτίστηκαν χωρίς κρατική χορηγία. (Γιαννούλη – Μαύρικα – ναός Ταξιαρχών)

Οι αλλεπάλληλες καταστροφές αφάνισαν έγγραφα και πολύτιμα στοιχεία που η διάσωση τους θα ήταν πολύ διαφωτιστική για την επιστημονική έρευνα

Μοναδικές πηγές πληροφόρησης : Επιγραφές – χαράγματα.

Η Ιστορική Επισκοπή Αιγίνης έχοντας διαγράψει μια συνεχή και αδιάλειπτη πορεία από το 51 μ. Χ. έως το 1852 καταργείται μετά από χίλια οκτακόσια χρόνια ζωής και ιστορίας και ενσωματώνεται στην Μητρόπολη Αθηνών.

Από το 1936 η Αίγινα μαζί με το Αγκίστρι υπάγονται στην Ιερά Μητρόπολη Ύδρας Σπετσών Ερμιονίδος και Τροιζηνίας.

Η δυναμική της, η ιστορικότητα της και ο μαρτυρικός αγώνας της αποτυπώνεται στις πέτρες και τα χαλάσματα της Παλαιάς Χώρας που είναι ποτισμένα από το αίμα χιλιάδων σφαγιασθέντων ψυχών. Κατόρθωσε να επιβιώσει μέσα από τις αλλεπάλληλες κατακτήσεις, τα δεινά, τις σφαγές, τις ερημώσεις και να αναδείξει Αγίους. Τον μικρό λίθινο θρόνο της Επισκοπής τίμησαν πολλοί εκκλησιαστικοί άνδρες που προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν αντίξοες περιστάσεις και ανυπέρβλητες δυσκολίες για να στηρίξουν το ποίμνιο τους.

Ο αγώνας τους ήταν πολύπλευρος. Να δώσουν ζωή στη ρημαγμένη από τους κατακτητές πολιτεία και εκκλησία και να κρατήσουν ζωντανή και ανόθευτη την πίστη των Ορθοδόξων.

Ανάμεσα τους διακρίνεται ο Άγιος Διονύσιος η παρουσία του οποίου στάθηκε εξόχως ευεργετική για τους εξαθλιωμένους και κατατρεγμένους νησιώτες και πνευματικός φάρος για όλο το Σαρωνικό.

Η μορφή του έμεινε ανεξίτηλη στη μνήμη των Αιγινητών και των επόμενων γενεών που ακόμα και σήμερα τον τιμούν και τον προσκυνούν.

Η μορφή του Αγίου Διονυσίου και η μαρτυρική παρουσία του στο λόφο της Παλαιάς Χώρας ήταν και ο λόγος που βάρυνε στην απόφαση του Αγίου Νεκταρίου να προτιμήσει την Αίγινα από τη Σκιάθο για να θέσει το θεμέλιο λίθο του ησυχαστηρίου του αντίκρυ από το λόφο της Παλαιάς Χώρας.

Βαθύτατα συγκλονισμένος από τον αγιοβάδιστο και αγιότοκο λόφο συχνά λειτουργούσε στην Εκκλησία της Επισκοπής και παρότρυνε τις μοναχές του να φροντίζουν τα εκκλησάκια της μεσαιωνικής πολιτείας.

Η Επισκοπή Αιγίνης σήμερα κεκοσμημένη με την αίγλη της παλαιάς πολιτείας και την απλότητα των εναπομείναντων μικρών ναών δεν σιωπά αλλά συνεχίζει μυστικά «να μιλά», «να διαλέγεται» με κάθε φιλόθεη ψυχή και να μαρτυρεί την μακραίωνη ιστορία της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- **Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ** το πρωτότυπον κείμενον με νεοελληνικὴν μετάφρασιν: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1977.\
- «**Αποστολικές Διαταγές**», Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1955.
- **Migne P.G.**, τ. 107,στ.379 και τ.132, στ.1098

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- **Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης**, *Αθανασία*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, Τόμος 1, Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963 στ. 500
- **Αεράκη Γ. Νικοδήμου** αρχιμανδρίτου ιεροκήρυκος, *Ασματική ακολουθία των Αγίων Ιουλίου πρεσβυτέρου και Ιουλιανού διακόνου των εξ Αιγίνης*, Αθήναι 1998
- **Του ιδίου**, *Χαιρετισμοί εις τους Αγίους της Αιγίνης*, Αθήναι 2005
- **Αλυφαντή Α. Φλώρα** *Ο τόπος μου η Αίγινα*, Αίγινα 2001.
- **Ατέσης Γ. Βασίλειος**, *Επίτομος Επισκοπική Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, τ. Β΄
- **Βέλτερ Γαρβριήλ**, *Αίγινα*, Εκδόσεις Μορφωτικού Συλλόγου Αιγίνης, Αθήναι 1962
- **Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων**, τόμος 2.
- «**Βίος και Πολιτεία των εξ Αιγίνης Αγίων**», Καποδιστριακό Γυμνάσιο Αίγινας, τάξις Δ΄, 1970.

- **Γελαδάκη Ν. Χρήστου – Μπήτρου Ι. Γεώργιου**, *Τα αγιοβάδιστα νησιά. Βίοι των Αγίων της τοπικής Εκκλησίας Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζηνίας*. Εκδόσεις «Σκοπόν του Λόγου» Αίγινα 2003.
- **Γιαννούλη Άννας**, *Αίγινα*, Αίγινα 1986
- **Γιαννούλη Α. Εμμανουήλ** πρωτοπρεσβύτερου, *Ταξίδι στην Ιστορία*, Εκδόσεις Σταμούλη Αθ. Αθήνα 2013.
- **Του ιδίου**, *Η Μεγάλη Εκκλησία, ο Μητροπολιτικός Ναός της Αίγινας*. Αίγινα 1996.
- **Γιαννούλη Ν. Ευτυχία**, *«Περδικιώτικα», Τόπος Αιγίνης. Οικείες, όψεις και απόψεις της Νεώτερης Αίγινας*. Εκδόσεις Καπόν 2023.
- **Γούστη – Σταμπόγλη Ελένη**, *Η Αίγινα στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Η ζωή του προύχοντα Παντελάκη Οικονόμου*, Εκδόσεις Αιγιναία, Ιούλιος 2024.
- **Δημητρακόπουλου Γ. Σοφοκλή**, *Χριστιανική Αίγινα – Γενική και Εκκλησιαστική Ιστορία, Άγιοι, Επίσκοποι, Πρεσβύτεροι, Εκκλησίες, Μοναστήρια*. Εκδόσεις Παρρησία, Αθήνα 2009.
- **Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 2025**. Αθήνα, έκδοσις Αποστολικής Διακονίας της Ελλάδος, 2024.
- **Εγκόλπιον Ημερολόγιον Ιεράς Μητροπόλεως Ύδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζηνίας**, *«Βίος και Διδαχαί των Αγίων»*, Ύδρα 1986.
- **Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία**, *Δάμασος Α΄ πάπας Ρώμης*, τόμος 4, στ. 932 -933. Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1964
- **Καβρουδάκη Αργυρώ**, *Η θρησκευτική ζωή στην Αίγινα από την Προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα*. Εκδόσεις «Γρηγόρη» Αθήνα 2006

- **Καρακουλάκη Ευδόκιμου**, *Περί την ιστορίαν της Εκκλησίας Ύδρας*, «Το Μοναστήρι και το Εκκλησιαστικό Μουσείο Ύδρας», Εκδόσεις Μίλητος, Ύδρα 2009
- **Κονιδάρη Ι. Γερασίμου**, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος*, Τόμος Α΄ Αθήνα 1950
- **Κονόμου Ντίνου**, *Άγιος Διονύσιος ο πολιούχος Ζακύνθου*, Έκδοση Ιεράς Μονής Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου Ζακύνθου, Β΄ Έκδοση, 1996.
- **Κουλικούρδη Π. Γεωργίας**, *ΑΙΓΙΝΑ I*, εκδόσεις Πιτσιλός, Αθήνα 1990.
- **Της ίδιας**, *ΑΙΓΙΝΑ II, Η Αίγινα στην επανάσταση του 1821, Αιγινήτες Αγωνιστές*. Αίγινα 2022.
- **Της ίδιας**, *ΑΙΓΙΝΑ III, Τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία (1800 – 1828)*. Εκδόσεις Πέτρα, Αθήνα 2006.
- **Κουλικούρδη Π. Γεωργίας – Αλεξίου Ν. Σπύρου**, *Αίγινα, Οδηγός για την Ιστορία και τα μνημεία της*. Αίγινα 2003
- **Κωνσταντινίδη Ι. Εμμανουήλ**, *Ύδρας Σπετσών και Αιγίνης, Μητρόπολις*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 11 , στ. 928 – 930, Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963
- **Λαγγή Ματθαίου**, *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμοι Δ, Ε, Στ, Η, ΙΒ΄, έκδοσις Πέμπτη, Αθήναι 1979.
- **Λιγνός Αντώνιος**, *Ιστορία της νήσου Ύδρας*, Αθήναι 1946 -1953 τ. Α΄.

- **Λουρέντζου Ν. Μαρδικούλα**, *Η Σύναξη των Αγίων της Αίγινας*. Εκδόσεις Proforma Publications, Αίγινα 2019.
- **Μάντζαρη Επ. Ιωάννη**, *Η Οσία Θεοδώρα η εξ Αιγίνης και η Οσία Θεοπίστη, Βίος και Ιστορικό Ιερού Ναού Σφεντουρίου – Πέρδικα – Αιγίνης*. Πειραιάς 2005
- **Μεσσίνα Β. Ηλία**, *Η Συναγωγή*, Εκδόσεις «ινφογνώμων», Αθήνα 2022.
- **Μοίρα Χρ. Κούλη**, *Η ενορία μας. Η περιοχή της Κυψέλης πριν και μετά από την εποχή της σύστασης σε τοπική αυτοδιοίκηση*. Αίγινα 2005
- **Μουτσόπουλου Κ.Ν.**, *Αίγινα – Παλιαχώρα*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 1 , στ. 981 – 994, Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963
- **Μουτσόπουλου Κ.Ν.**, *Η Παλιάχώρα της Αιγίνης, Ιστορική και Μορφολογική εξέτασις των μνημείων*. Αθήναι 1962
- **Μπήτρου Ι. Γεώργιου**, *Παχειά Ράχη, ο Οικισμός, η Ιστορία, οι Άνθρωποι, οι Άγιοι*. Εκδόσεις «Ο κήπος της Αίγινας» Αίγινα 2018.
- **Νικολόπουλου Γ. Παναγιώτη**, *Αμβρόσιος Άγιος*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 2, στ. 272 – 277. Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963
- **Καλλιγά Χάρις**, *«Αη Γιώργης ο Καθολικός»*, Ο Άγιος Γεώργιος ο «Καθολικός» στην Παλιαχώρα της Αίγινας. Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αθήνα 2001.
- **Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού**, *Αθανασία*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 1, στ. 499 - 501. Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963
- **Πέννα Χαράλαμπου**, *Βυζαντινή Αίγινα*, έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα 2004

- **Του ιδίου**, *Παλαιοχώρα ιστορικό και αρχαιολογικό περίγραμμα*. Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αθήνα 2001.
- **Προκοπίου Α. Γ.** *Η μεσαιωνική Παλαιοχώρα*, «Επτά ημέρες» εφημερίδα «Καθημερινή», Αθήνα 1997
- **Ρόδη Άννα**, *Η Αίγινα και τα ακιδογραφήματα της. Μικρή ιστορική – Λαογραφική μελέτη*. Αίγινα 2018.
- **Σταμάτη Μ. Κώστα**, *Αίγινα, Ιστορία- Πολιτισμός*, τόμος 1. Εκδόσεις «Αίγινα» , Αθήνα 1989..
- **Του ιδίου**, *Οι Άγιοι της Αίγινας*, . Εκδόσεις «Αίγινα» , Αθήνα 1990
- **Του ιδίου**, *Αίγινα, Ιστορία- Πολιτισμός*, τόμος. Εκδόσεις «Αίγινα», τόμος 2, Αθήνα 1998
- **Σταμπόγλη Ελένη**, *Σχολάρχης στην Αίγινα, Παναγής Ν. Ηρειώτης 1854 -1930*, Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Αίγινας, Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2015
- **Στεφανίδου Βασίλειου** αρχιμανδρίτου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Εκδοτικός οίκος «Αστήρ» Αλ. κ' Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα 1959
- **Σφυρόερα Ν. Σοφίας**, *Αίγινα, πρώτη πρωτεύουσα της Νεότερης Ελλάδας*. Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα» Αθήνα 2002.
- **Τσολακίδη Δ. Χρήστου**, *Αγιολόγιο της Ορθοδοξίας*, εκδόσεις Χ.Δ. Τσολακίδη, Αθήνα 2001.
- **Φαράκλας Ν.** *Αρχαία Αίγινα, η ανθρώπινη κατοίκηση*, Αθήνα 1980

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- **Καλλιγά Κ. Πάνου**, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης Α΄ Διονύσιος Σιγούρος*, Κήρυξ της Αιγίνης 8, (Σεπτέμβριος 1947) σσ. 5-6.
- **Του ιδίου**, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης (Διαφωνία ιστορικά δια τα κατά τον Διονύσιον*, Κήρυξ της Αιγίνης 10, (Νοέμβριος 1947) σσ. 5-6.
- **Του ιδίου**, *Οι Αρχιεπίσκοποι Αιγίνης Β΄ Νήφων* Κήρυξ της Αιγίνης 16, (Απρίλιος 1948) σ. 55
- **Καλογερόπουλου Δ.Ν.** *Η περίφημος Παλαιοχώρα Αιγίνης*, Κήρυξ της Αιγίνης 9, (Οκτώβριος 1947) σσ. 3 - 8.
- **Του ιδίου**, *Η Παλιά Χώρα Αιγίνης (Εισαγωγικά – Τοποθεσία – Οδοιπορικών-Ιστορία – Μνημεία – Τέχνη κλπ.)*, Κήρυξ της Αιγίνης 15, (Μάρτιος 1948) σσ. 36 - 38.
- **Του ιδίου**, *Η Παλιά Χώρα Αιγίνης (Εισαγωγικά – Τοποθεσία – Οδοιπορικών-Ιστορία – Μνημεία – Τέχνη κλπ.)*, Κήρυξ της Αιγίνης 20, (Αύγουστος 1948) σσ. 129 -130.
- **Λιγνού Αντώνιου**, *Ο κατά τον πρώτον χριστιανικόν αιώνα εν Κορίνθω Αρχισυνάγωγος Κρίσπος, ασπασθείς τον χριστιανισμόν, αναληθώς φέρεται ως πρώτος Αιγίνης Επίσκοπος*. Κήρυξ της Αιγίνης 19, (Ιούλιος 1948) σσ. 112 - 113.
- **Του ιδίου**, *Ειδήσεις τινές περί Αιγίνης κατά τους χρόνους της Ενετοκρατίας 1204 -1537*, Κήρυξ της Αιγίνης 28,(Απρίλιος 1949) σσ. 54 – 55.
- **Του ιδίου**, *Ειδήσεις τινές περί Αιγίνης κατά τους χρόνους της Ενετοκρατίας 1204 -1537*, Κήρυξ της Αιγίνης 29,(Μάιος 1949) σσ. 70 -72.
- **Του ιδίου**, *Ο Όσιος Λουκάς ο Αιγινήτης*, Κήρυξ της Αιγίνης, 30, (Ιούνιος 1949) σ. 85

- **Του ιδίου**, *Η κάρα του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου απαγομένη το 1462 εξ Αιγίνης εις Βενετίαν*. Κήρυξ της Αιγίνης, 32 (Αύγουστος 1949) σ.131
- **Του ιδίου**, *Η σφραγίς του επισκόπου Αιγίνης Θεοδώρου υπάρχαντος κατά τον ένατον αιώνα*. Κήρυξ της Αιγίνης, 41 -42 (Μάιος – Ιούνιος 1950) σσ.71 -72
- **Του ιδίου**, *Η ανάκτησις της Πελοποννήσου και της Αιγίνης υπό του Φραγκίσκου Μπροζίνη*, Κήρυξ της Αιγίνης 47 -48,(Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1950) σ. 156
- **Οικονόμου Σ.** *Η Παλιά Χώρα*, Κήρυξ της Αιγίνης, 5 (Ιούνιος 1947) σ.9
- **Σωτηρίου Γ.** *Αι Παλαιοχριστιανικαί Βασιλικαί της Ελλάδος*, στην «Αρχαιολογική Εφημερίδα», 1929, σ σ. 161 -194, 221, 225 και 231.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Anna Maria Canopi**, *Basilica of St. Giulio Mater Ecclesiae Abbey, Island of St. Giulio Orta (Novara) Italy*, Elledici Vellar 2012
- **Derrouzes Jean**, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, texte critique, introduction et notes, Paris 1981,σ σ 204 κ.κ., 213
- **DODWELL, Edward**, *A Classical and Topographical Tour through Greece during the years 1801,1805 and 1806*, London 1816
- **Holzner Joseph**, *Πάυλος*, Εκδόσεις «Δαμασκός», Αθήναι 1961.
- **R. Janin**, *Θεοδώρα*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τόμος 6 , στ. 187 -188, Αθήναι, Εκδόσεις Μαρτίνοσ Αθ., 1963

- **San Giulio prete** Elledici Vellar 2016

- **Μίλλερ Ουίλλιαμ**, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι*, μετάφραση Σπυρίδωνος Λάμπρου, εν Αθήναις, τόμος Β΄, 1909 -1910

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliahora>

https://odosaeginis.blogspot.com/2019/02/blog-post_10.html

<https://weloveaegina.com/el/aigina/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1/>

